

Lappisk Mythologi,

Eventyr og Folkesagn

ved

J. A. Friis,

Professor ved Universitetet i Christiania.

Med 18 Træsnit.

CHRISTIANIA.

FORLAGT AF ALB. CAMMERMEYER.

1871.

Bibliothek

Kaare Krohn

Trykfeil.

- Side 33. Linie 17 f. n. 46 skal være 45.
— 33. Mellem No. 45 og 47 tilføies: 46. Rotas Kirke.
— 33. Linie 9 f. n. No. 3 og 4 skal være No. 1 og 2.
-

Indhold.

	Side.
Forord	I—XVI.
§ 1. Lappernes Noaide eller Præst, Spaamand og Læge	1—8.
≈ 2. Grønlændernes Angakok	8—15.
≈ 3. Lappernes Gobdas eller Kobdas, Runebom	15—22.
≈ 4. Coarve-væter, Hornhammer, og Vuorbe eller Væiko, Viser	22—23.
≈ 5. Runebommens Brug	23—30.
≈ 6. Tegning af Figurerne paa forskellige Runebomme	30—47.
≈ 7. Gobdas og Sampo	47—52.

Gudelære.

§ 8. Om de lappiske Guder i Almindelighed og deres Inddeling i Klasser	52—55.
--	--------

1. Overhimmelske Guder.

§ 9. Radien ačče	55—56.
≈ 10. Radien akka, Coarve-ædne eller Coarve-Radien	56—57.
≈ 11. Radien bardne eller Radien kiedde	57—58.
≈ 12. Ruona nieidda, Rana nieidda eller Radien nieidda	58—59.
≈ 13. Slutningsbemærkning om de overhimmelske Guder	59—60.

2. Himmelens og Luftens Guder.

§ 14. Ibmel, Jibmel eller Jubmel og Jumala	60—64.
≈ 15. Diermes eller Tiermes, Turaturos, Horagales, Horan-orias, Hores-gudsk, Aggja, Agjek og Ačče-gadse	65—71.
≈ 16. Valalde olmai, Valalde noaide eller Radien noaide	72—73.
≈ 17. Biegga-gales, Stormens Gud, ...	74—75.
≈ 18. Ailekes olbmak, Helligdagsmænd	75—77.

	Side.
§ 19. Bæivve eller Bæivaš, Manno og Nastek, Sol, Maane og Stjerner	77—85.
= 20. Mader-ačče og Mader-akka eller Mader-akko	85—87.

3. Jordiske Guder.

§ 21. Mader-akka's 3 Døttre, Sarakka, Juksakka og Uksakka	87—94.
= 22. Læibolmai, Barbmo-akka og Junkerne	94—99.
= 23. Čacce-olbmak	99—102.
= 24. Haldek	102—105.
= 25. Apparaš, Äpärä	105.

4. Underjordiske Guder.

§ 26. Jabmi akko, Rota, Rutu eller Ruotta	106—108.
= 27. Fudno, Bahha Engel, Donto, Birru, Bærgalak	108—109.
= 28. Gandfluer og Finskud	109—112.
= 29. Saiuvo eller Saiuvo aibmo, Livet efter Døden	112—125.
= 30. Jabmi aibmo eller Jabmikučiaibmo	125—133.
= 31. Lappernes Basek, hellige Steder, Gudepladse og Offerpladse	133—137.
= 32. Sieide eller Seite, Gudebilleder	137—143.
= 33. Kovre eller Kevre, Finnernes Kekri eller Køyri	143—145.

Offerlære.

§ 34. Offertiden	145.
= 35. Offerceremonier	145—150.
= 36. Offer til de forskjellige Guder	150—155.
= 37. Ceremonier ved Bjørnefangsten	155—164.
= 38. Sakku-Spillet	164—167.
= 39. Sagn om Syndfloden	167—169.
= 40. Bæive barnek, Solens Sønner	169—176.

I lappiske Ord udtales š = shj, (tysk sch, engelsk sh); z = ds; ž = dshj; c = ts; č = tsch, (eng. ch, fr. tch); đ blødt som dh; t læspende som eng. th; g blødt som gh; η nasalt som ng.

F o r o r d.

Lapperne ere, som bekjendt, et lidet talrigt Folk af den turanske Folkeklasse. De findes nu for Tiden boende adspredte i de nordligste Dele af Norge, Sverig, Finland og Rusland paa en Landevidde af ca. 10,000 □ Mile. I Norge bo de længst mod Syd, nemlig lige til Røros. Om de i dette Land engang i ældre Tider have boet i nogen større Mængde meget sydligere, er usikkert. I Sverig gaa de sydover til Jemtlands Grænse. I Finland bo de nu ikke sydligere end ved Enare-Søen; men her har de ganske vist i en ikke meget fjern Fortid været udbredte langt sydligere. I russisk Lapland findes de Sydvestligstboende nu ved Imandra-Søens sydlige Bredder. Deres Antal beløber sig i Norge til 17,178 af ublandet og 1900 af blandet Race, i Sverige til 7,248, i Finland til ca. 1200, i russisk Lapland til ca. 2000, altsaa i det Hele til ikke fuldt 30,000 Individier. Lidet talrige og spredte ad paa store Landstrækninger, hvor de i Aarhundreder ikke have staaet i nogen indbyrdes Forbindelse, er Lappernes Sprog, Kulturtrin og Sæder høist ulige, ikke blot i de forskjellige Lande, men ogsaa inden samme Lands Grænser. En Lap fra Vadsø forstaa ingenlunde en Lap fra Røros eller Åsele Lapmark, ligesaa lidt som en Lap fra Enare forstaa

en Lap fra Ponoï. Folkenavnet, hvormed de benævne sig selv, er dog det samme overalt, nemlig Sabme eller Same (Plur. Samek) eller Sabmelaš (Plur. — lažak). Benævnelsen Lapper har de faaet fra sine nærmeste Slægtninge, Finnerne, der kalde dem Lappalainen (Plur. — laiset), en Benævnelse, der ogsaa bruges i Sverige og det sydlige Norge, medens man i den nordlige Del af Landet kalder dem Finner. Deres Sprog kan deles i mindst 4 Hoveddialekter: 1. Nordlandsdialekten, i norsk og svensk Nordland, 2. Finmarks- og Torneå-Dialekten, 3. Enare-Dialekten, vest for Imandra og 4. Ponoï-Dialekten, øst for Imandra.

I Norge leve 1577 Individuer som Nomader af sine Rensdyrshjorde. I Sverig er det overveiende Flertal af Befolkningen Nomader, i Finland ca. 500, i russisk Lapland er derimod kun ganske faa Familier Nomader. Langt tilbage i Tiden synes Lapperne efter de ældste Forfatteres Vidnesbyrd ikke at have levet som Nomader, men som Jægere og Fiskere, der i længere Tid kan have haft fast Tilhold paa de samme Steder, omtrent saaledes som Tilfældet endnu er i russisk Lapland. Samlede i smaa Landsbyer, bo de her paa samme Sted ca. 15—20 Aar, eller saalænge der i Nærheden findes Overflod af Mose og Ved til Brændsel. Men begynder der at blive Mangel paa disse Dele, medens derimod Møddingerne ved henkastet Affald af alle Slags ere voxede op i Høide med Husene, flytter Kolonien til et bekvemmere Sted. At tæmme Renen og leve af tamme Rensdyrhjorder som Nomader har Lapperne maaske først lært, da de traf sammen med germanske Folkefærd, eller da de maatte dele Jagtterræn med disse, og Vildtet begyndte at aftage. Deraf kan man forklare sig at Ordet „tæmme“ eller gjøre „tam“ er optaget i Lappisk under Formen dabmat (Rod. dam eller tam, sv.

Lap. tabmet, tømme, tames, tam). Den fastboende Del af den lappiske Befolkning bor dels i Jordhytter, dels i tømrede Huse og ernærer sig af Fiskeri og Fædrift, tildeels ogsaa af Jordbrug. Enkelte af de mest velstaaende Lapper have ligesaa velbyggede og velindrettede Huse som de bedre norske og svenske Bønder. Det er den almindelige Mening, at Lapperne i legemlig Kraft og Udholdenhed i tungt Arbejde staa tilbage for Nordmænd, Svensker og Finner; men hvad intellectuelle Evner angaar, da har det vist sig, at lappiske Børn i Skolerne ingenlunde staa tilbage for eller vise mindre Fatteevne end Børn af de andre Nationer, ligesom de enkelte Forsøg, man har gjort paa at bibringe nogle Individuer af denne Nation høiere Dannelses, heller ikke kunne siges at være mislykkede. Ægteskab mellem Lapper og Finner er paa Grund af Stamme- og Sprogslægtskab langt hyppigere end mellem Lapper og Nordmænd, Svenske eller Russer. Efterhvert som Oplysningen iblandt Lapperne i Norge og Sverige har tiltaget og Racefordommen derved aftaget, er Ægteskaber ogsaa blevne hyppigere mellem disse. I det Hele taget er det nu sjelden at træffe paa Lapper af aldeles ublandet Race, med udprægede mongolske Ausigtstræk. De findes maaske hyppigst sydligst i Norge og østligst i russisk Lapland.

I russisk Lapland, Finland og Sverig har Lappernes Antal i ældre Tider formodentlig været større end nu, ligesaa i de sydligere Dele af de Trakter, hvor de endnu findes i Norge. Derimod kan det med Sikkerhed paa-vises, at deres Antal i Provinsen Finmarken i Norge har tiltaget i de sidste 300 Aar. Trængte fra Syden og Østen eller, rettere sagt, jagede som Vildtet fra Fjeld til Fjeld, har Ishavets uoverstigelige Mur her hindret dem fra at flygte videre.

De russiske Lapper staa, hvad Oplysning og Civilisation angaar, paa et langt lavere Trin end sine Brødre i Finland og Skandinavien. Ingen Skoler ere oprettede iblandt dem, ligesom heller ingen Undervisning foregaar. Ingen af russisk Laplands Præster forstaa deres Sprog, og ingen Bog er trykt paa dette. De kunne derfor hverken læse eller skrive. Istedetfor Navne-Underskrift eller for at betegne Eiendomsret bruge de særegne Familiemærker eller Figurer, der have nogen Lighed med de Tegn, som i ældre Tider maledes paa deres Runebomme. Som Exempel kunne anføres nogle fra Imandratrakten:

Gregori Titoff,

Seder Arkipoff,

Nikofor Gavrilow

etc. De russiske Lappers Kristendomskundskab indskrænker sig næsten udelukkende til at kunne fremsige paa Russisk Bønnen: „Gospodi Jesuse Kriste, süine boghii, pomilui nas!“ (o: Herre Jes. Kr. Guds Søn, forbarm dig over os!) og deres Gudstjeneste bestaar i at korse og bukke sig i Timevis foran Helgenbilleder i Kirken og i deres egen Hytte. De russiske Lapper ere af den græsk-katholske Bekjendelse. I de øvrige Lande ere Lapperne Protestanter. I Finland, Sverig og Norge findes der nu neppe nogen voxen Lap, som ikke kan læse, og mange kunne ogsaa skrive. Flere Bøger ere trykte paa deres Sprog, og i det Hele taget sørges der, især i Sverig og Norge, for deres Undervisning paa eget Sprog, hvor dette behøves, saavel i Kirke som Skole, gennem Lærere, der ere Sproget mægtige. Den bekjendte Sprogforsker Castrén har givet følgende træffende Skildring af det lappiske Folks Karakter:

„Lappens Sind er stille, fredeligt og eftergivende.

Fred er hans Valgsprog, om Fred er hans første Spørgsmaal, Fred er hans Afskedshilsen. En skjønnere Skat kan knapt eies end den fredfulde Ro, som Lappen besidder. Blottet for de fleste af Livets Nydelser, omgiven af en ubetvingelig Natur og nedsunken i Armod, er ham beskaaret den misundelsesværdige Lod at kunne udholde alle Møier med urokkelig Ro. Den ugunstige Natur driver ham ofte til Arbeide og Rørelse, men undertiden overlader han sig gjerne til et mageligt, eller, som han kalder det, fredeligt Liv. Han elsker ikke vidtfflyvende Planer, kloge Beregninger eller noget Slags udad rettet Virksomhed, men lever helst hensunken i en stille Betragtning af religiøse Emner eller andre Sager, som findes i hans lille Verden. Stundom kan dog Lappen egges op til en yderst envis Anstrængelse, men taber da undertiden den rolige Sans, som sjelden forlader hans mandigere Broder, Finnen. I Dybet af det indesluttede Sind dølger sig hos Begge en vis Grad af Sluhed og Agtpaagivenhed eller Mistænkkelighed, dog mere hos Lappen end hos Finnen. Blandt de russiske Lapper, som bo paa Veien mellem Kola og Kandalax, har den indre Fornøielighed vejet for en udvortes tankeløs Glæde, den stille Betragtning for en praktisk Klogskab. Man søger hos dem forgjæves den Sindets Blødhed, som karakteriserer de andre Lapper. Handelsaanden og den nære Berøring med Russer og Kareler har bragt dem fra deres naturlige Uskyldighedstilstand. I en Kreds af Russer gjenkjender man vel altid den tyste, sagtmødige Lap, men i Forhold til andre Lapper er han allerede Rus.“

I de forskjellige Lande have Lapperne optaget mere eller mindre af sine mægtigere Naboers Sæder og Skikke. Kun faa Eiendommeligheder finder man fremdeles bevarede hos dem. Iblandt de russiske Lapper, som bo nærmest

den norske Grænse, iagttages endnu nogle særegne Frier- eller Bryllupsskikke.

Flere Træk i disse Ceremonier, t. Ex. at der holdes Vagt foran Dørene, naar Frierfølget kommer, at dette maa anvende List for at slippe ind og faa Husly, at der anstilles Kamptummel, at Bruden gjør Modstand — og endelig, at Følget tager Flugten med den bundne Brud bag Brudgommens Slæde, synes tydeligt at henpege paa, at det ogsaa blandt Lapperne i ældre Tider har været Skik, at man, for ikke at gifte sig inden sin egen Stamme, burde røve sin Brud fra en Nabo- eller fiendtlig Stamme.

Den Kundskab, man har om Lappernes gamle Gudelære, skyldes fornemmelig nogle af de Præster, der i Sverige i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede og i Norge i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede virkede som Missionærer blandt dette Folk. Som det synes, har baade Antikvitets-Kollegiet i Stockholm og Missions-Kollegiet i Kjøbenhavn i sin Tid udstedt en almindelig Opfordring til Præsterne i svensk Lapmarken og norsk Finmarken om at samle og optegne Alt, hvad der kunde være af Interesse at vide om det lappiske Folks Sæder, Skikke og Overtro. Ikke Faa synes at have efterkommet Opfordringen, og de fleste af de indsendte Indberetninger ere ogsaa blevne benyttede i ældre Forfatteres trykte Arbejder. Nogle ere gaaede tabte, og enkelte, hidtil ubenyttede norske Manuskripter har Forfatteren af dette Arbejde havt det Held at opspore og kunne benytte.

De vigtigste af de svenske og finske Forfattere, der have skrevet om Lappernes gamle Gudelære, og hvis Arbejder her ere benyttede, ere følgende:

Johan Scheffer. „Lapponia“, trykt paa Latin 1673, paa Engelsk 1774 i Oxford, paa Tysk samme Aar, paa Fransk 1778 i Paris.

Gabriel Tuderus. „Berättelse om Sodankylä, Sombio, Kuolajärvi og Maanselkä Lapparnes Afgudsdyrkan m. m. 1773.“

Pehr Fjellström. „Berättelse om Lapparnes Bjørnfänge. Stockholm 1755.“

Pehr Högström. „Beskrifning öfver de til Sveriges Krona lydande Lapmarker. Stockholm 1747.“

Lindahl & Øhrling. Lexicon lapponicum. 1750.

Peter Læstadius. Journal. Stockholm 1831—33.

Lars Levi Læstadius. Defekt Manuskript, indeholdende nogle „Fragmenter i lapska Mythologien“, nedskrevet 1840 og i sin Tid af Pastor Stockfleth overladt Forfatteren til Afbenyttelse.

Ganander. Mythologia fennica. Åbo 1789.

Alex. Castrén. Forlesungen über die finnische Mythologie. 1853.

De paalideligste Notiser om Lappernes Gudelære finder man dog hos norske Forfattere — maaske fordi Kristendommen senere fik Indgang hos Lapperne i Norge end i Sverige — og det vigtigste Arbeide i saa Henseende er

Erik Johan Jessens Afhandling om Finnernes og Lappernes hedenske Religion, indtagen i Slutningen af K. Leems Beskrivelse over Finmarken. Kjøbenhavn 1767. Hans Afhandling er et Sammendrag af de Beretnelser, som Tid efter anden af Missionærerne i Finmarken bleve indsendte til Missionskollegiet i Kjøbenhavn.

Af følgende, hidtil ubenyttede Manuskripter har Forfatteren af dette Arbeide erholdt mange vigtige Oplysninger:

„Relation anlangende Find-Lapperne saavel i Norrlandene og Finmarken som udi Num-medalen, Snaasen og Selbye deres Afguderie og Satans Dyrkelse, som Tid efter anden ere blevne udforskede og decouvrerede.“ Manuskriptet, hvormed fulgte en ypperlig Tegning af Runebommen tilligemed Forklaring over dens Figurer, blev skjænket Forfatteren af Sognepræst Kvale til Skjervø. Manuskriptet er nedskrevet paa Nærö omkring 1723.

„Underretning om Runebommens rette Brug blandt Finnerne i Nordlandene og Findmarken, saaledes som det har været af fordum Tid“, med 2 Tegninger af Runebommen. Manuskriptet tilhører Trondhjems Videnskabselskab.

Det hele Udbytte, som man faar ved at samle sammen af de forud nævnte, dels trykte, dels utrykte Kilder, er dog saa ufuldstændigt, at det maaske ikke fortjener andet Navn end Fragmenter af lappisk Mythologi. Desværre kjender man heller ikke meget nøie til Lappernes mægtigere Brødres, Finnernes, gamle Gudelære; thi den vigtigste Kilde, hvoraf man øser Kundskab om samme, det bekjendte, men først i det 19de Aarhundrede fra Folkets Læber optegnede Epos, Kalevala, er ingen egentlig Gudelære, men et Heltedigt, der hovedsagelig handler om Heroerne, Väinemöins, Ilmarinens og Lemminkäinens Bedrifter. Maaske disse Hovedpersoner i Kalevala-Digtet ikke engang kunne kaldes Heroer i almindelig Forstand, men rettere bør betegnes som „Noitat eller Tietäjät“, Schamaner eller berømte Troldmænd; thi næsten aldrig udfører nogen af dem sine Bedrifter med Sværdet, men saagodtsom altid ved sin Visdom, sin Troldsang og sine

XIII

Troldformularer. Schrenck fortæller ogsaa, at det er Tilfældet iblandt de hedenske Samojeder, at afdøde, berømte „Tadiber“, Troldmænd, efter 100 Aars Forløb ophøies til Guder og paakaldes af gjenlevende Tadiber. Maaske have Lapperne ogsaa engang havt lignende Sange om sine „Noaider“ eller Schamaner. At Sangen ikke har været ganske ukjendt iblandt Lapperne i ældre Tider, fremgaar af Lemminkäinens Ord, da han paa sin Reise til Lapmarken kom til Pohjola Gaard:

Stuen var af Troldmænd opfyldt,
Sangere paa Bænke sadde,
Kloge Mænd ved Dørens Stolper,
Spaamænd paa fornemste Bænken,
Og Besværgere ved Ovnens;
Lapske Sange sang de Alle,
Hiisi Kvæder frem de gnelte.

Kalevala. 12te Sang V. 395—402.

Men om end saadanne have existeret iblandt Lapperne, saa ere de ialfald nu efter Kristendommens Indførelse aldeles forsvundne. Kun en enkelt Sang om Bjørnefangsten og en om Heroerne „Bæive Barnek“, Solens Sønner, er opbevaret. Den Underretning, man saaledes har om Lappernes Gudelære, hidrører derfor, som allerede bemærket, alene fra mundtlige Meddelelser til de første Missionærer. Disse vilde vistnok kunne have faaet langt nøiagtigere Besked, dersom de havde gaaet varsommere og mildere frem mod de hedenske Lappers Noaider eller Præster. Men sandsynligvis var det kun yderst sjelden — om nogensinde — Tilfældet, at Kristi Discipel eller den kristne Præst kom til at staa i et saadant Forhold til Lappernes Noaider, at nogen fortrolig og uforbeholden Meddelelse fandt Sted fra de sidstes Side. Tvertimod var

vel Forholdet i Regelen fiendtligt. Den kristne Missionær ansaa sig forpligtet til at forfølge Noaiderne eller netop de Individer, som vare indviede i alle Hemmeligheder, og som kunde meddele de vigtigste Oplysninger, fordi disse Personer lagde ham eller den nye Lære de største Hindringer i Veien. Ligesom man i Almindelighed paa hin Tid gik ud fra den Forudsætning, at alt Hedenskab fra først til sidst var Djævelens Værk, saaledes var da ogsaa de lappiske Noaider i Missionærernes Øine den skinbarlige Djævels udvalgte Redskaber. Med Magt eller List søgte de at berøve Noaiderne deres største Helligdom, Runebommen eller Spaatrommen, og hvor de kunde komme til, opbrændte de deres Afgudsbilleder. Derfor var det vel, at Noaiderne sidst af Alle gik over til Kristendommen.

Det egentlige Folk kjendte kun lidet til Gudelæren. Det var Noaiderne forbeholdt at indvies i alle dens Dele samt alle de magiske Hemmeligheder, hvorfor Lapperne altid have staaet i saa stort Ry hos nærboende Nationer. Men Lappen viser i Regelen stor Forsigtighed og Forbeholdenhed i sine Meddelelser til Fremmede. Saa meget mere var vel dette Tilfældet med Noaiderne i Forhold til den kristne Præst.

Det gik derfor med en stor Del af hine magiske Kundskaber, som det undertiden endnu gaar med Lappernes nedgravede Skatte. De gjemme disse saalænge, at Døden overrasker dem, førend de kunne bekvemme sig til at aabenbare Gjemmestedet for Andre. Følgen er, at mangan nedgravet Skat aldrig mere kommer for Dagens Lys.

Man kan neppe regne, at der er mere end 200 Aar, siden Kristendommen almindelig antoges af Lapperne

i Sverige og noget over 100 Aar siden den indførtes blandt Lapperne i Norge. Førend nemlig de i det 18de Aarhundrede af Missionskollegiet i Kjøbenhavn udsendte Missionærer lærte Lappernes Sprog at kjende, og førend Bøger paa dette Sprog udbredtes, var vel den kristelige Kundskab iblandt Befolkningen saare uhetydelig. Saavidt vides, bleve de første lappiske Bøger trykte i Sverige i første Halvdel af det 17de og i Norge ikke førend i første Halvdel af det 18de Aarhundrede. Paa den Tid, da de første Missionærer begyndte at gjøre sine Optegnelser om Lappernes Gudelære, var altsaa Befolkningen i Norge i Almindelighed endnu Hedninger og Afgudsdyrkelsen i fuldt Flor. Men skjønt Lapperne paa den Tid endnu holdt fast ved sine gamle Guder, viser det sig dog tydeligt nok af Læren om disse, at Folket eller idetmindste Enkelte, sandsynligvis Noaiderne, allerede langt tidligere eller langt tilbage i den katholske Tid maa have faaet nogen Kundskab om den kristelige Lære. Deres egen Gudelære, saaledes som den fremstilles i Missionærenes Skrifter, viser sig nemlig at være stærkt paavirket af katholsk-kristelige Ideer. Lappernes Forestillinger paa den Tid om flere af deres egne Guder ere ikke blot blevne noget modificerede efter de Kristnes Lære; men Noaiderne eller Folkets Vismænd have derhos Tid efter anden, dels omdøbt nogle af deres gamle Guder, dels optaget enkelte nye iblandt deres gamle, ægte lappiske Gudefamilier, saaledes at det nu er en meget vanskelig Sag at skjelne det Gamle fra det Nye eller det Ægte fra det Uægte. Det gik naturligvis iblandt Lapperne, som det gaar overalt, hvor Kristendommen indføres iblandt et hedensk Folk. Hedningen giver ikke med engang Slip paa det Gamle, men optager efterhaanden mer og mer af det Nye, indtil omsider dette — i det Store taget — bliver det eneraadende. Lappen har altid vist sig frygtsom og forsigtig-

tig, bange for at fornærme Nogen og tilbøielig til at holde gode Miner med alle Parter saalænge som muligt. Han optog derfor paa sin Runebom den nye Gud, der forkyndtes af den kristne Missionær, ja, indrømmede ham endog Hæderspladsen og søgte saavidt muligt og saalænge som muligt at holde sig til Vens baade med „Rist-Ibmel“, de Kristnes Gud, og med „Hora-gales“ eller andre af sine Forfædres fornemste Guder.

Til Trykning af dette Arbeide har Forfatteren erholdt Bidrag af Videnskabsselskabet i Trondhjem.

Lappisk Mythologi.

---

§ 1.

Lappernes „Noaide“ eller Præst, Spaamand og Læge.

I Lappernes hedenske Gudsdyrkelse spiller deres Noaiders eller Schamaner en saa vigtig Rolle, at det er nødvendigt at give en foreløbig Beskrivelse af disse og deres fornemste Redskab, „Runebommen“, førend jeg gaar over til at give en Fremstilling af den egentlige Gudelære.

„Noaide“ eller „Noide“ betyder nu i Lappisk, ligesom „Noita“ i Finsk, En, der forstaar sig paa Trolddom, En, der kjender til overnaturlige Hjælpemidler, en Hexemester. Nogen oprindeligere Betydning af Roden „noid“ eller „noit“ kan ikke længer paavises. Noaiderne vare ikke blot Folkets Præster, Vismænd, Spaamænd og Raadgivere, men ogsaa deres Læger. De vare i det Hele taget Mellemmænd mellem Guderne eller Aandeverdenen og Menneskene. Usynlige Væsener og magiske Midler stode til deres Raadighed, de kunde gavne og skade Mennesker og Dyr og bleve derfor tagne med paa Raad saavel i Godt som i Ondt. Derimod findes ingen bestemt Antydning til, at de vare Folkets Dommere eller Voldgiftsmænd i Trætter.

Skjønt Noaidernes Tal var meget stort, kunde dog ikke En og Hver uden videre blive en Noaid, endnu mindre opnaa nogen Anseelse som saadan. Kun meget faa vare i Virkeligheden de, som havde erhvervet sig Ry i en videre Kreds. Men jo større Ry, des større var ogsaa Fortjenesten; thi de bleve betalte for sin Bistand og sine Raad. Noaiderne havde ikke nogen bestemt Kreds eller Menighed, inden hvilken de virkede. Det beroede alene paa deres Dygtighed, om de bleve søgte af Mange eller Faa, fjernt eller nær. Enkelte maa især have opnaaet stor Berømmelse; thi deres Navne mindes endnu, og deres Bedrifter omtales endnu den Dag i Dag i forskjellige Sagn og Eventyr, f. Ex. „Bæive Barnek“, Solens Sønner, „Guttavuorok“ o: den, der kan antage 6 Skikkelser, (se Pag. 7) og fl. Disse have engang været de navnkundigste Schamaner iblandt Lapperne, ligesom Väinämöinen og Ilmarinen m. fl. var det iblandt Finnerne.

Enhver rigtig Noaide maatte ved forskjellige Legems- eller Sjæls-Anstrængelser kunne bringe det derhen, at han faldt i et Slags Dvale eller magnetisk Søvn. I denne Tilstand havde han da de foregivne eller virkelige Syner, som han, efter at være kommen til sig selv igjen, forkyndte for Forsamlingen som Aabenbareiser. Medens hans Legeme laa som dødt, troede man, at hans Sjæl ved Hjælp af en Saivvo-guolle eller Saivvo-lodde, en Fisk eller Fugl fra de Dødes Rige, som altid stod til hans Tjeneste, kunde fare til Himmels eller til de Dødes Rige eller til hvilket som helst Sted her paa Jorden og udrette, hvad der forlangtes, hvad enten nu dette bestod i at faa Svar fra Guderne eller de Afdøde eller i at skaffe Underretning om langt borte boende Personer. Noaiderne vare

naturligvis store Charlataner, og i de fleste Tilfælde var vel ogsaa en sli^g Besvimelse blot anstillet, men saa godt udført, at de ialfald skuffede de mest Lettroende og i Kunsten mindst Indviede. Enkelte Noaiders synes dog dels ved at udmatte sit Legeme ved Fasten, dels ved at nyde forskjellige Ting, dels ved forskjellige Sandserne og Indbildningskraften stærkt paavirkende Optog virkelig at have bragt sig selv i en Slags Besvimelse eller fantaserende Tilstand. Det maa rimeligvis være langt lettere for Lapper og andre med dem beslægtede Polarfolk at komme i en saadan Tilstand end for andre, mere nervestærke Nationer. Det er nemlig en Kjendsgjerning, som ikke blot ældre Forfattere, f. Ex. Tornæus, Scheffer, Högström og Leem, men ogsaa nyere Reisende, f. Ex. Castrèn og Forfatteren selv paa sine Reiser i Finmarken og russisk Lapland, har bemærket, at Lapperne beherskes af en besynderlig Nervøsitet, eller hvad man skal kalde den særegne Svaghed hos dem, at de, og især ældre Fruentimmer, ved den ubetydeligste Anledning, blot ved et pludseligt Raab eller derved, at en Gnist med et Brag flyver ud af Ilden, kunne fare op i den heftigste Exstase eller Raseri. I en saadan ophidset og bevidstløs Tilstand slaa de om sig paa Ven eller Uven med hvad de have i Haanden eller nærmest kunne gribe, Øxe eller Kniv, tale uforstaaeligt eller opføre sig i det Hele taget som de, der pludselig have mistet Forstanden, indtil de til Slutning daane bort eller falde hen i en Døs og først efter nogen Hvile igjen begynde at tale fornuftigt, dog uden klar Erindring om det Passerede. Högström fortæller, at det undertiden ikke blot har hændt, „at man i Kirken har fundet hele Hoben besvimet, men at undertiden ogsaa en eller

anden af Forsamlingen har sprunget op i Vildelse og slaaet til dem, som sad i Nærheden“. Castrèn beretter, at han selv fremkaldte en saadan Tilstand hos en Lappekvinde ved pludseligt at skræmme hende, og at han nær var bleven udsat for at føle hendes Negle i sit Ansigt. Da denne eiendommelige Nervøsitet hos Lapperne er ganske almindelig, saa har da ogsaa den Tilstand, hvori de paa Grund heraf let kunne bringes, sit eget Udtryk i Sproget, nemlig „keuvot,“ et Verbum, der betyder at være afsindig, og den, der er udsat for saadan nervøs Ophidselse, kaldes „keuvolis. Rimeligvis er denne Nervøsitet ikke eiendommelig alene for Lapperne, men forekommer ganske vist ogsaa hos andre Polarnomadefolk, der ligesom Lapperne føre et ensomt Liv paa hine nordlige Egenes øde og triste Tundraer. Af Schrencks „Reise durch die Tundren der Samojuden“ ser man, at ogsaa Bønderne i Nærheden af Archangel lide af lignende nervøse Anfald, en Sygdom, som der kaldes „ikota“. En Del Lapper paastaa, at de have paadraget sig denne Svaghed derved, at de ere blevne skræmte i Barndommen, andre kunne ikke angive nogen bestemt Aarsag.

Undertiden viste denne Nervøsitet sig i en usædvanlig Grad hos enkelte Individuer. Som Børn vare de ofte syge, fantaserede eller havde Febersyner og Drømme. Man troede da, at saadanne især vare skikkede for Noaideembedet. De bestemtes da dertil og fik Undervisning af Ældre, i Kunsten Indviede. Men hvori denne Undervisning egentlig bestod, har ikke nogen Forfatter kunnet oplyse. Heller ikke Snorre Sturleson, som fortæller, at Guttorm Hvide sendte sin Datter Gunhild til Kong Motle i Finmarken for at blive oplært i lappisk Magi, giver nogen nærmere Oplysning derom. Naturligvis

beroede Noaidernes Anseelse for en Del paa, at deres Kunst blev holdt hemmelig, og allersidst betroede de sig vel til den kristne Præst. Imidlertid maa vel Undervisningen for en stor Del have bestaaet i Meddelelse af Troldomssange og Troldomsformler samt Forklaring af Betydningen af alle hieroglyfiske Figurer paa Runebommen, dennes Brug eller de Haandgreb og Taskenspillerkunster, som vare nødvendige til dens rette Benyttelse. Ligeledes maatte vel Lærlingen øve sig i den Kunst at besvime eller anstille sig besvimet. Jessen¹ har ladet sig fortælle, „at Noaidekandidaterne fik formelig Information af Guderne, dels igjennem „Noaide-gazze“, et Selskab af tjenende Aander, som enhver Noaide altid maatte have, dels i Søvne. „Noaide-gazze“ pleiede, dels umiddelbart selv at undervise saadanne Kandidater, dels at indføre dem i Saiivvo, de Dødes Rige, for at de der kunde faa Undervisning af afdøde Noaider.“ „Naar Kandidaten nu“, siger Jessen fremdeles, „var behørigt undervist i alle de Ting, som hørte til Trolddomskunsten, saa blev han indviet i sit Embede ved følgende Ceremoni: Der blev holdt Møde af flere Noaider, og den ældste af disse satte sig tiligemed Kandidaten udenfor Telt- eller Gamme-Døren, saaledes at deres Fødder laa lige ved hverandre og spærrede Indgangen. Derpaa begyndte den unge Noaide at „joige“ (syng Troldsange) under Slag paa Troldtrommen. Naar nu Saiivvo-gazze eller Aanderne fra den anden Verden indfandt sig i Selskab og gik over deres Fødder ind i Teltet, saaledes at den unge Noaide alene formærkede og kjendte, at Saiivvo-gazze rørte ved hans Fødder og gik over dem, men den gamle

¹ K. Leems Beskrivelse over Finmarken.

Noaide ikke følte denne Berørelse, men mærkede andre Tegn til Saivv o-g a z z e s Nærværelse, da blev Kandidaten strax udnævnt til Noaide, og fra denne Stund vare Alle nødte til at erkjende ham som saadan. Fra samme Stund begyndte ogsaa Saivv o-g a z z e en fortrolig Omgang med den unge Noaide, og han kunde udvælge sig saamange af disse, han vilde, til „Noaide-gazze“ eller Skytsaander og Tjenere.“

Alle Forfattere fortælle, at Noaiderne vare Lapperne Læger. Dels ved en i Arv gaaende Undervisning af Forfædrene, dels ved egen lang Erfaring og Eftertanke har ganske vist nogle af disse Noaider erhvervet sig baade Naturkyndighed og Forstand paa at helbrede forskjellige udvortes Sygdomme eller legemlige Skader. Men for at kaste Mængden Blaar i Ønene foretog de tillige en hel Del Gjøglerier. Ligeledes førte Noaiderne sig imellem, naar de i Forening udførte en eller anden Forretning, et eget Sprog eller anvendte almindelige lappiske Ord i en Betydning, ganske forskjellig fra den, hvori de brugtes af Mængden i daglig Tale.

Noaidernes fornemste Lægeforretning bestod dog ikke i at helbrede tilfældige legemlige Skavanker ved forskjellige udvortes og rimelige Lægemidler, men en rigtig Noaid maatte kunne foretage en Tur ind i de Dødes Rige for der at hente Raad og Hjælp. Lapperne havde nemlig den Tro, at alle farlige Sygdomme, hvortil de ikke kjendte nogen bestemt ydre Anledning, og hvorimod de ingen bestemte Midler havde, hidrørte fra deres egne afdøde Slægtninge. Det var nemlig disse, som i slige Tilfælde enten vilde have den syge Slægtning til sig for Selskabs Skyld eller for at straffe ham for en eller anden Forseelse. Naar nu Sygdom-

men havde saadan Aarsag, saa kunde det naturligvis heller ikke nytte at søge Hjælp i naturlige Midler; men en Noaide maatte hentes for at gjøre en Tur til „Jabmi-aibmo“, de Dødes Rige, for at overtale de Afdøde til Afstaaelse fra sit Ønske eller forsone dem ved Løfte om Offer. En saadan Jabmi-aibmo-Reise udførtes ved Hjælp af en „Saivvo-guolle“ eller „Saivvo-lodde“, en angelus tutelaris, hvorom senere i § 30 vidtløftigere vil blive handlet.

En Noaide kunde udmærke sig i en enkelt Henseende fremfor andre Noaider. Paa Grund heraf karakteriseredes Noaiderne ogsaa med forskjellige Navne. Saaledes var der Bahast dakke Noaiddek (bahast dakkat, gjøre Ondt), Noaider, som kunde tilføie Mennesker og Dyr Skade. Galgge-Noaiddek (galggat, udrede, udrette), Noaider, som kunde udfinde Aarsagen til et Onde og afhjælpe det. Girdde-Noaiddek (girddet, flyve), Noaider, som kunde forvandle sig til allehaande Dyr. Saaledes skal der i Lule Lapmark i det 17de Aarhundrede have levet en Noaide, som havde Tilnavnet Guttavuorok o: den, der kan antage 6 Skikkelser. Den samme Evne til at antage forskjellige Dyrs Skikkelser havde ogsaa Grønlandernes Angakut, Samojedernes Tadiber og Fimmernes Schamaner. Saaledes fortælles om Väinämöinen, da man i Tuonela, Underverdenen, havde udstillet et Kobbernet for at fange ham, at han:

Skyndsomt sin Gestalt omskifter,
 kræker undda som en Jern-Orm,
 Slinger sig som Edder-Ormen
 Tværs igjennem Tuonielven
 Gjennem Tuonis Net i Vandet.

Noaiderne maatte være uden nogensomhelst Legemsfeil. Naar de derfor vare blevne saa gamle, at de begyndte at miste Tænder, ansaaes de for uskikkede til sit Embede.

§ 2.

Grønlændernes Angakok.

Mellem Lappernes Noaider og Grønlændernes Angakut (Plur. af Angakok) er der saa stor Lighed, at man næsten kunde fristes til at antage, at de, der have skrevet om de sidste, havde laant sin Fremstilling fra de finmarkske Missionærers Beskrivelse af de lappiske Noaider.

Angakut vare nemlig, efter Stauning¹, Grønlændernes Præster, Spaamænd og Læger. Ikke Enhver kunde blive Angakok. Hertil udfordredes naturlig Begavelse, Undervisning og endelig den sidste Operation, for at man kunde erholde en altid hjælpende og ledsagende Tornak eller Aand, svarende til Lappernes Noaide-gazze.

Naar Vedkommende, der skulde blive Angakok, havde erholdt den behørige Undervisning, maatte han begive sig hen paa et øde Sted, aldeles afsondret fra Mennesker og tilbringe Tiden der med dybsindige Betragtninger, under stadig Bøn til Overguden Tornarsuk om at sende ham en Tornak eller Tornat; thi han havde i Almindelighed flere. Efter længere Tids Fasten og Tankernes uafbrudte Anstrængelse blev Legemet omsider udmattet, og Indbildningskraften kom i

¹ Jørgen Stauning: Grønlands Beskrivelse.

Uorden. Nu viste der sig for hans ophidsede Indbildningskraft Skikkelser af Mennesker eller Dyr, der alle af Vedkommende antoges for at være virkelige, ham besøgende Aander. Endelig kommer Tornarsuk selv, hvorover Lærlingen bliver saa forskrækket, at han dør hen og bliver liggende død i 3 Dage. Efter denne Tid kommer han igjen til Sands og Samling og har nu faaet sin Tornak eller sine Tornat.

Enkelte af disse Tornat eller Aander vare raadgivende, andre vare Hjælpere i Fare, og atter andre brugtes til Hævn og Ødelæggelse; men i det Hele taget bibragte de ham al den Visdom, Færdighed og Hjælp, som han behøvede, ligesom de i ganske kort Tid kunde bringe ham efter Behag op i Himmelen eller ned under Jorden.

Iblandt Angakokkerne var der forskellige Slags. De mest anseede kaldtes Angakut poglit (pok, Pose eller Ham), da de især udmærkede sig derved, at de kunde paakalde forskellige Dyr, som laante dem sine Hamme til at iføre sig.

En Angakoks fornemste Forretning bestod i at fare til Underverdenen for at løse de af et ondt Væsen, „den underjordiske Kvinde“, bundne Sødyr eller til Himmels for at hente en Sjæl ned til en Syg. Før end nogen af disse Reiser kunde foretages, vare følgende Forberedelser nødvendige. Ved lys Dag kunde ingen Fart foregaa. Efter at Angakokken har ladet sig binde med Hænderne paa Ryggen og Hovedet mellem Benene og hensætte midt paa Gulvet ved Siden af en Tromme og et ophængt tørret Skind, hvis Raslen skal ledsage Trommens Lyd, istemmer han en Sang, som alle Forsamlede synge med. Derpaa begynder han med stor Bevægelse og Raslen med Skindet at sukke, stønne

og fraade, fordrer sin Tornak eller Aand til sig og har ofte megen Møie med at faa den til at komme. Kommer den ikke frivilligt, maa hans Sjæl fare ud af Legemet for at hente den. Under dette bliver han da liggende nogle Øieblikke ganske stille, hvorpaa hans Sjæl med stor Susen kommer tilbage igjen, saa man vil forsikre, at det er aldeles, som hørte man en Fugl først flyve over Taget og dernæst hid og did inde i Huset. Ofte kommer imidlertid Tornak strax af sig selv uden at blive hentet og holder sig udenfor Døren. Med ham taler nu Angakokken om det, som Grønlænderne forlange at vide. Man hører tydeligt tvende Stemmer, en indenfor og en udenfor. Faar man ikke paa denne Maade tilstrækkelig Besked, saa maa en af de forud nævnte Reiser foretages. Den farligste af disse er

Farten til Underverdenen.

Tornak eller en Angakoks Spiritus familiaris fører ham først igjennem Jorden eller Søen. Derpaa maa de forbi alle de Dødes Sjæle, der se ud, som da de levede her, og synes at have det meget godt. Naar de nu vel ere komne dem forbi, komme de til et bredt, langt og dybt Svælg. Her maa de over; men der er intet Andet at gaa paa end et stort Hjul, der er ligesom Is, og som ideligt og hurtigt dreier sig rundt. Herover maa derfor Tornak lede Angakokken. Derefter komme de til en stor Kjedel, hvori der koger levende Sælhunde, og endelig til den underjordiske Kvindes, Arnagnaksaks (o: gammel Kvinde) Bopæl. Her maa Tornak atter tage Angakokken ved Haanden og lede ham enten gjennem en stærk Vagt af Sælhunde eller forbi en stor Hund. Der maa passes nøie paa

et af de faa Øieblikke, da denne sover, og det kan alene en Angakok p og lit gjøre, hvorfor de almindelige Angakokker ikke komme længer end hid og derfor maa vende tilbage med uforrettet Sag. Inde i Paladset sidder Underverdenens Kvinde. Hun ser bister og grim ud, sveder af lutter Vrede og river Haaret af sig af Forbitrelse over de fremmede Gjæsters Ankomst. Hun griber derfor strax til en vaad Fuglevinge, som hun stikker i Ilden og holder for Næsen. Af denne Røg og Stank vilde Angakokken og Tornak snart blive aldeles afmægtige og nødte til at overgive sig som hendes Fanger; men førend hun rigtig kan begynde at røge, gribe begge fat i hende ved hendes Haar og slæbe hende saalænge omkring, til hun til Slutning bliver ganske afmægtig. Om hendes Ansigt hænge Agleruttit, et Slags Amuletter, der oprindeligt skulle have været „mishandlede eller i Dølgemaal fødte menneskelige Føstre, altsaa Frugter af Menneskenes hemmelige Forbrydelser“¹. Disse maa de rive af hende; thi ved dem bringer hun Dyrene til at forlade sine sædvanlige Opholdssteder og forblive fangne hos hende. Ligesaa hurtigt som Angakokken og hans Tornak rive disse af hende, ligesaa hurtigt fare strax Hvalfiske, Sælhunde og de andre Sødyr pladskende op igjennem Vandet og søge atter hen paa de sædvanlige Steder, hvor de blive fangede. Naar saa alt dette vel er udrettet, reiser Angakokken og hans Tornak tilbage og finder nu den forrige, saa vanskelige og farlige Vei ganske slet og jævn.

Man skulde tro, at en saadan Reise maatte medtage temmelig lang Tid. Men det er dog ikke Tilfældet.

¹ Rink: om Grønlændernes hedenske Tro.

Angakokken forkynder meget snart atter sin Tilbagekomst til det mørke Værelse (hvor Alle imidlertid have siddet ganske stille, ikke rørt et Lem eller saameget som kløet sig i Hovedet, for at ikke Foretagendet skal mislykkes) ved at skringe paa Grønlandsk samt tromme og fortælle, skjønt meget udmattet, Alt, hvad han har seet og hørt. Derpaa istemmer han en Sang og gaar derunder omkring og giver Enhver sin Nærværelse tilkjende ved at berøre ham¹.

Farten til Himmelen.

Naar Farten skulde gjøres til Himmels, lod Angakokken sig, efter først en Stund at have trommet og gjort allehaande forunderlige Fordreielser for derved at ophidse sin Indbildningskraft, til Slutning ligeledes binde lige ved Indgangen til Huset med Hovedet mellem Benene og Hænderne paa Ryggen. Derpaa slukkedes alle Lamper, Ingen maatte røre sig, og i det Hele taget foregik Alt som forud ved Farten til Underverdenen. Men istedetfor at fare did reiser nu Angakokken ved Hjælp af en lang Rem op til Sjælenes Rige i Himmelen, hvor han bivaaner en kort Raadslagning med Himmelens Angakut p o g l i t og af dem erfarer den Syges Tilstand og Skjæbne, ja, Angakokken kan endog bringe en ny Sjæl ned til den Syge eller helbrede dennes Sjæl ved at flikke paa den med en Dyre-Sjæl; thi efter Grønlændernes Førestilling er Sjælen temmelig materiel, saaledes at den kan af og tiltage, tabe et Stykke og igjen flikkes paa eller istandsættes.

¹ Jørgen Stauning: Grønlands Beskrivelse, og H. Egede: Beretning om Grønland.

Ved Tilbagekomsten fra Himmelen opfører Angakokken sig paa samme Maade som ved Ankomsten fra Underverdenen. Naar Alt er forbi, tændes igjen Lamperne, og da ser man tydeligt nok, at Angakokken ser meget bleg ud, er udmattet og forstyrret og kan ikke tale sammenhængende¹.

Farten til Himmels foregaar lettest om Høsten. Nætterne ere da lange og Regnbuen, den første Himmel, nærmest Jorden, hvorfor da ogsaa Veien er kortest.

En Angakoks øvrige Forretninger og deraf følgende forskellige Navne.

Foruden de anførte Forretninger var det i Almindelighed en Angakoks Sag at helbrede Syge ved at læse eller mumle over dem, tale med Tornarsuk eller faa Underretning af ham om, hvorledes man skulde forholde sig for at have Lykke i sin Haandtering, fremdeles af Tornarsuk at faa vide, om Nogen skal dø eller nogen anden Ulykke indtræffe, i det Hele taget vare Folkets Læger og Raadgivere. Efter de forskellige Forretningers Natur fik Angakokkerne forskellige Tilnavne. Enkelte Forretninger, f. Ex. de to her først nævnte, vare af den Beskaffenhed, at ikke enhver Angakok befattede sig dermed, de øvrige derimod maatte Enhver kunne udføre, naar han vilde ansees for en dygtig Angakok.

1. Angmayok kunde aabne en Syg eller skjære de Syge op, tage Tarmene ud, samt vende og rense dem. Da dette ofte foregik ved høi lys Dag og i en stor Forsamling af Folk, saa viser det, at Angakokkerne maa have besiddet stor Færdighed i Taskenspiller-

¹ Stauning. Pag. 288.

kunsten, for at ikke Nogen skulde komme efter deres Kunstgreb; thi Enhver, endog den Syge selv, troede, at han blev skaaret op og hans Tarmer gjorte rene. Denne Forretning maatte betales godt.

2. Tarratorpok kunde vise i Vand, om en Kajakmand, der ikke kom hjem til bestemt Tid, endda var levende eller var død. Iligemaade, hvo der havde stjaalet dette eller hint.

3. Tarræjyok kunde skjøde et Stykke til en Sjæl; thi om end Sjælen var af en finere Materie end Legemet, havde den dog samme Skikkelse som dette, og et større eller mindre Stykke af samme kunde tage Skade eller mistes. For at bøde paa den brøstfældige Sjæl, flikkedes et Stykke paa den. Undertiden, naar den gamle Sjæl var altfor uduelig, kunde man faa en splinterny Sjæl af en Hare eller et andet Dyr. Denne Tarræjyok-Forretning var meget indbringende. 4. Sil-lagiksarpok gjorde godt Veir. 5. Angusorsapok skaffede Held til at fange Sæl, og saaledes en hel Del flere. (Stauning Pag. 288—291. Glahns Anm. til Cranz: „Historie von Grønland“, Pag. 353—356.)

Angakok-Sprog.

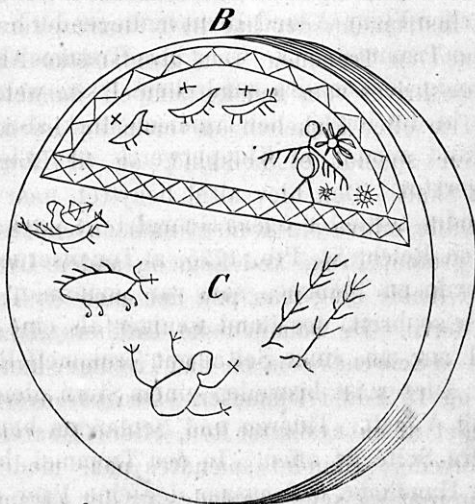
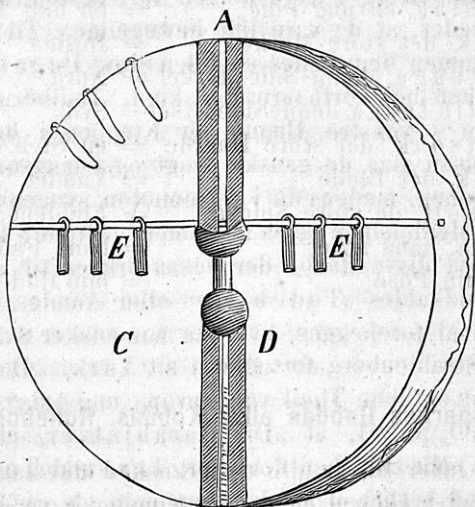
Ligesom de lappiske Noaider, saaledes havde ogsaa Grønlændernes Angakut et kun for dem og deres Fortrolige forstaaeligt, metaphorisk Sprog. Ordene vare naturligvis rent grønlandske, men Betydningen, hvori de anvendtes af en Angakok, aldeles forskjellig fra og ofte netop modsat den, hvori de forekom i daglig Tale, f. Ex.:

<u>Almindelig Betydning.</u>	<u>I Angakok-Sproget.</u>
Nukakpiak, en ung Karl	= en ung Pige.
Niviarsiak, en ung Pige	= en ung Karl.
Tarsoak, det store Mørke	= Jorden.
Tarub tunga, denne Side Mørket	= Nord.
Kaumatib tunga, denne Side Lyset	= Syd.
Mangersoak, det store Haarde	= en Sten.
Akiktok, det Bløde	= Vandet.
Ingirksoit, de store Spidse	= Fjeldene.
Negovia, hans Avler	= hans Fader.
Poga, min Pose	= min Moder o. s. v.

§ 3.

Lapperne Gobdas eller Kobdas, Runebom.

Det lader til, at alle de turanske Folkeslags Schamaner under Udøvelsen af sine Kunster have benyttet sig af et Instrument, der har havt større eller mindre Lighed med en Tromme. Den grønlandske Angakoks Tromme beskrives som ganske simpel, dannet af en Ring af Træ eller Fiskeben og temmelig liden. Over Ringen var spændt et Sælskind, og til Ringen var fæstet et Skaft. Den blev altid benyttet, naar en Angakok skulde udøve sin Kunst, men anvendtes ogsaa ofte til profant Brug, ved Leg og anden Lystighed. I begge Tilfælde slog man paa den med en Træpinde og sang dertil. De Samojediske Tadibers „Pjanser“ beskrives af Schrenck som en flad Tromme, kun 4 Tommer høi og $1\frac{1}{2}$ Fod i Diameter. Den var overtrukket med Skindet af en nyslagt Ren, efterat Haarene først vare afskavede. Skindet spændtes paa, medens det endnu var raat og seigt, saaledes at det strammedes,

alt eftersom det tørredes. Paa den modsatte Side var som Haandtag anbragt tvende Tværtræer, som laa i Kors over hinanden og i Krydsningen vare fæstede sammen, dog saaledes, at de vare lidt bevægelige. Til at slaa paa Trommen benyttedes en liden Stav, Pegantschj, overtrukken med korthaaret Renskind. Tadiberne holde Trommen i venstre Haand og Kjeppen i høire. I Begyndelsen slaa de ganske svagt og i langsom Takt paa Trommen, medens de i en monoton, syngende Tone, hvori en Medhjælper ogsaa istemmer, udstøde: Goj, goj, goj! Ved disse Raab, der ogsaa bruges til at lokke Renen, hidkaldes „Tadebsier“ eller Aander, som de Spørgsmaal forelægges, hvorpaa man ønsker Svar. Ph. Joh. v. Strahlenberg fortæller i sit Værk: „Das nordliche und östliche Theil von Europa und Asia“, Stockholm 1730, p. 321, at „Die Barabintzer, ein heidnisches Volck zwischen der Stadt Tara und Tosmkoi, haben und brauchen solche Trummeln als die Lappen, wie zu sehen Figur A und B mit beiliegender holzerner Kelle oder Trummelstock. C ist das Trummel-Fell und D der Handgriff, der sich undrehen lässt, welche der Schaman in die linche, der Trummel-Stock aber in die rechte Hand nimt. E. Klapperwerck von Eisen auf einen Kverstock.“

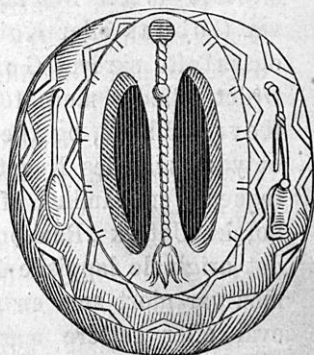
Saaledes fortæller ogsaa Georgi i sit Værk: Reise im Russich. Reich. St. Ptb. 1775, at Tungusernes Schamaner havde en Tromme, som var „eyförmig, 3 Fuss lang, halb so breit, der Rand weniger als eine Spanne hoch and nur an einer Seite mit Trommelfell überspannet. Dieses ist bisweilen einem Stern gleich, bisweilen mit Vögeln, Thieren und Schlangen bemahlen. Die andere Seite ist offen. In der Trommel befindet sich eine Handhabe und ausser der eine Paar eiserne

Stäbe, an welchen Blechgötzen hangen, die bei dem Trommeln an einander schlagen und also klingeln. Der Trommelstock ist mit Haasenfell überzogen, platt einen kleinen Waschholz gleich und am einen Ende mit zwei eisernen Spitzen versehen, die Schwäne vorstellen sollen.“

Men ingen af disse Forfattere ved at fortælle Noget om Betydningen af de Figurer, som fandtes paa enkelte af de sibiriske Folkeslags Schamantrummer. Det synes derfor, som om Trommen hos samtlige disse Folkeslag især har været benyttet for dermed at forøge Indbildningskraften eller for gennem Slag paa samme og den dertil hørende Sang at bringe Schamanen og Tilskuerne i den rette Stemning og Spænding. Maaske Trommen ogsaa kunde benyttes som Middel til bedre at skjule enkelte Taskenspiller-Kunstgreb. Den lappiske Runebom eller Tromme benyttedes maaske ogsaa i samme Øiemed, men hvad der især udmærkede denne og gav den Værd og Anseelse i Folkets Øine, var den Omstændighed, at alle Lappernes Guder ved mere eller mindre hieroglyfisk udseende Figurer vare aftegnede paa samme, hver inden sin Kreds eller den Afdeling af Universet, hvor man troede, han havde sit Hjem. Sol, Maane, Stjerner, vilde Dyr, Fiskevand, Lappen selv, hans Rensdyr og hans Bopæl vare ligeledes aftegnede paa Runebommen. Ogsaa Nordmændene eller de Kristne med de for dem eiendommeligste Ting havde sin Plads der. I det Hele taget fandtes der Billeder af Alt, som kunde interessere Lappen, eller hvorom han kunde ønske Besked. Den lappiske Runebom var saaledes baade Folkets Bibel og deres Orakel, paa samme Tid som den ogsaa var et Slags Landkart over denne og hin Verden. Hos andre turan-

Folkeslag synes Schamantrommen ikke paa langt nær at have havt den Betydning som hos Lapperne. Den lappiske Runebom var da ogsaa større end Samojedernes og Grønlændernes og forarbeidet med langt større Omhu. I Beskrivelsen af dette berygtede Instrument afvige de forskjellige Forfattere noget fra hinanden, rimeligvis paa Grund af, at Runebommen har været noget forskjellig ikke blot i de forskjellige Trakter af Finmarken og Lapmarken, men sandsynligvis har enhver Noaide, alt efter sit større eller mindre Kjendskab til Gudeverdenen eller paa Grund af særegne Interesser, havt flere eller færre Figurer paa sit Orakel. Ogsaa den ydre Form har været forskjellig. Man er endnu i Besiddelse af enkelte Exemplarer, ligesom man har Tegning af andre. Men omtrent 70 Stykker, der af Th. v. Westen vare nedsendte fra Finmarken til Kjøbenhavn, gik tabt ved Vaisenhusets Brand sammesteds 1728. Det lappiske Navn paa Runebommen var Gobdas eller Kobdas, af Ukyndighed i Sproget ogsaa ofte skrevet Gobda, Gobdes eller Kobdes. Ordet udledes med størst Rimelighed af Govva eller Kovva, Billede, og Afledningsendelsen -d a s. Govvadas betyder saaledes Noget, hvorpaa en Del Billeder ere tegnede, en Samling af Billeder, og derved bliver det norske Udtryk „Runebom“ en Slags Oversættelse af det originale lappiske Navn. Træværket i Runebommen var gjort som en fladbundet Skaal eller Æske af oval eller rettere ægrund Form, undertiden ganske rund. Kun sjelden bestod samme blot af en Ring af Træ som et Tøndebaand, hvortil et Haandtag af Renhorn var fæstet, saaledes som den, der findes paa Bergens Musæum, se Tegn. No. 6. Træet, hvoraf Emnet til de mere kunstigt udarbejdede Runebomme var

taget, kunde være Birk, Gran eller Furu, kun maatte det ifølge Leem „være voxet paa et Sted, hvor Solen aldrig saaes, og afsides for sig selv, langt fra andre Træer“. Dernæst maatte Stammen „i Væxten ikke være vredet imod, men med Solens Gang“, rimeligvis for at gjøre Solguden eller Solen til Behag, da denne altid stod malet midt paa Runebommen. En saadan udhulet Træskaal var paa Bag- eller Ydersiden udsiret med Udskjæringer, der dannede Cirkler, Triangler, Kvadrater og forskjellige andre Figurer. Skaalens Bund var ikke hel, men i Midten af samme var gjort to aflange Huller, saaledes at det mellem samme tilbagestaaende Træ dannede et Haandtag, som følgende Tegninger efter Scheffer vise.

Paa flere Steder langs Ydersiden af Skaalen var Huller anbragte, hvori kunde fæstes Snore, der vare om-

viklede med Tindraade og havde Messingringe eller andet Skrammel i Enden. Disse Ringe vare ofrede eller skjænkede til Runebommen som Taknemmelighedstegn, naar Nogen efter Raadførsel med denne havde været heldig i sit Foretagende. Ligeledes maledes Kors paa samme med Hjertebloodet af en skudd Bjørn, og smaa, inddrevne Messingnagler viste, hvormange vedkommende Eier havde skudd.

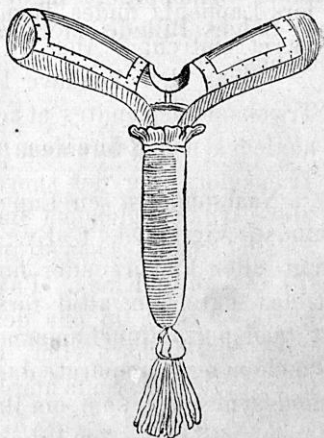
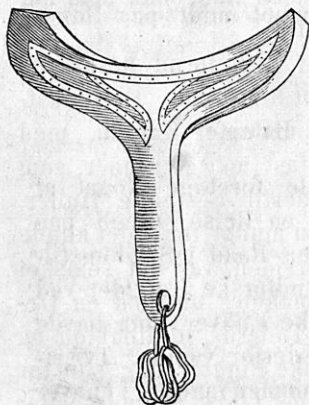
Skaalens Størrelse var i Almindelighed henimod 1 Alen i Diameter paa længste Kant. Efter Tornæus skal dog enkelte have været meget større. Han beretter nemlig, at Kemi Lapperne havde „afleveret Runebomme, saa store og brede, at man ikke kunde føre dem med sig, da de ikke kunde rummes i en Renslæde, men maatte brændes paa Stedet“. I den franske Udgave af Schefers Lapponia findes Tegning af en Runebom, som har været omtrent 3 Alen i Diameter.

Over den konkave Del af den forud beskrevne Træskaal udspændtes et semsket Renskind. Dette fastnagledes paa Ydersiden, strax nedenfor Kanten, med Trænagler, eller det snøredes fast med Rensener, som bleve trukne igjennem smaa, dertil bestemte Huller. Skindet spændtes saa stramt som muligt, for at det kunde faa den rette Klang. Paa Oversiden var det semsket hvidt og glat; thi paa denne maledes nu med en Dekokt af Olderbark eller, efter Tuderus, af Renblod og Olderbark allehaande hieroglyfiske Figurer, der, som før bemærket, kunde være flere eller færre og mere eller mindre godt udførte, alt efter Noaidernes Kundskab og Tegnefærdighed, som vil sees af de senere her leverede Tegninger af Figurerne.

§ 4.

Čoarve-vææer, Hornhammer, og Vuorbe eller
Væiko, Viser.

Til at slaa paa denne Tromme benyttedes en Trommepinde af Renhorn, som Scheffer og Andre kalde Hammeren, og Leem Čoarve-vææer, o: Hornhammer. Den lignede et latinsk T og var gjort af Vildrenhorn, undertiden overtrukken med Bæverskind. Baade Hammeren og Skaftet var gjort af et Stykke Horn. Den kunde være fra 6—8 Tommer lang. I Enden af Skaftet var anbragt et Hul, hvori kunde fæstes Snore og andet Skrammel. Paa Hammeren selv var anbragt forskellige Udskjæringer, som f. Ex. paa følgende, der findes aftegnede hos Scheffer.

Langt vigtigere end Hammeren var en anden Tingest, som udfordredes ved Spaatrommens Anvendelse. Den kaldes af nogle Forfattere „Viseren“, af Tornæus „Arpa“ eller „Vuorbe“, Lod, hvoraf Verbet vuorbadallet, ka-

ste Lod, har sin Oprindelse. Leem kalder den „Veiko“ ω : Noget af Messing, et Metal, som stod i høiere Værd hos Lapperne end Sølv og Guld, naar Sagen havde religiøs Betydning, eller det skulde anvendes f. Ex. til Amuletter. Denne saakaldte Index eller Viser var i Almindelighed gjort som en Ring af tyk Messing- eller Kobbertraad, omtrent $1\frac{1}{2}$ Tomme i Diameter. Scheffer fortæller, at han har seet en af Ben, der var gjort i Form af et Triangel. Omkring Ringen var igjen anbragt flere mindre Ringe, eller dersom den havde Form af en 3 eller 4 Kant, var der anbragt en Ring i hvert Hjørne, for at den paa disse skulde kunne bevæge sig lettere hen over Skindet paa Runebommen.

Denne Messingring forestillede Solen, og de mindre Ringe maaske dens Straaler. Naar Runebommen skulde raadspørges, lagdes Ringen fra først af altid paa Solens Billede, der var tegnet midt paa Runebommen.

§ 5.

Runebommens Brug.

Naarsomhelst en Lap skulde foretage Noget af mindste Vigtighed, f. Ex. gjøre en Reise, drage paa Jagt eller Fiskeri eller finde paa Raad i Sygdomstilfælde, søgte han altid først at udforske Udfaldet ved at raadspørge Runebommen. Ikke Enhver, som havde Runebom og raadspurgte den, var derfor Noaide. Tværtimod synes det, som om Runebommen fandtes i enhver Lappfamilie, ligesom Bibelen findes i enhver kristelig Families Boghylde, og at de mindst Indviede havde den stærkeste Tro paa Orakelet. Da den var saa almindelig, er der heller intet Besynderligt i, at der i Nærø-Manuskriptet fortælles, at Th. v. Westen i 1723

„havde annammet af omvendte Noaider over 100 Runebomme“. I Mangel af Runebom, eller naar denne tilfældigvis ikke var forhaanden, kunde ogsaa et bemalet Bøttelaag, en Skaal eller Øxe bruges. I almindelige Tilfælde eller til dagligdags Brug raadspurgte Husbonden i Familien selv Runebommen. Var Sagen derimod af særlig Vigtighed, angik den Liv eller Død eller den hele Byes Ve og Vel, blev en Noaide hentet. Man samledes da om ham, og Alle, baade Mænd og Kvinder, vare iførte sine bedste Klæder. Naar saa Alt tilbørligt var ordnet, greb Noaiden Runebommen, hvis Skind først varmedes mod Ilden for at faa den rette Spænsthed, med sin venstre Haand i Haandgrebet, vendte den Side, hvorpaa Guderne eller Figurerne vare aftegnede, mod sit Bryst og faldt ned paa venstre Knæ, med høire opret, hvorpaa ogsaa hele Forsamlingen faldt paa Knæ. Derpaa griber han Hammeren og Ringen i sin høire Haand, lægger Ringen paa Solens Billede og begynder med Hammeren at slaa ganske sagte paa Skindet, rundt omkring Ringen eller Viseren, som ved disse Slag hopper og bevæger sig hid og did. Derpaa slaar han haardere, Ringen bevæger sig hurtigere, men omsider standser den paa et eller andet Sted eller paa et enkelt Tegn og vil ikke bevæge sig derfra, hvormeget end Noaiden vedbliver at slaa. Alt dette foregaar under en Sang, „hvis Mening“, siger Forfatteren af Trondhjems Manuskriptet, „ingen Fin har villet bekjende“. Hele Forsamlingen stemmer i med, Mændene med stærkere, Kvinderne med svagere Stemme. Eftersom nu Ringen bevægede sig i denne eller hin Retning eller endelig standsede ved dette eller hint Billede, udtødte Noaiden Gudernes Villie eller gav Besked om forskellige omspurgte Ting. I Almindelighed ansaaes det som

et heldigt Varsel, naar Ringen fra først af begyndte at følge Solens Gang. Man kunde da vente Lykke i sit Foretagende „og god Helse baade for Folk og Fæ, enten de vare fjern eller nær“. Gik den i modsat Retning, var Udfaldet tvivlsomt, eller en eller anden Ulykke truede med at indtræffe. „Raadspurgte man Runebommen angaaende en forestaaende Reise, og Veiko eller Ringen for henimod Tegnet for Iððedes-guovso, Morgenrøden, da lærtes deraf, at man skulde begive sig afsted om Morgenen. Dersom den derimod tog sin Fart henimod Ækkedes-guovso, Aftenrøden, da burde Reisen foretages om Aftenen. Dersom de underveis spurgte Runebommen tilraads, og Ringen da gik hen mod Ækkedes-guovso, saa skulde man fortsætte Reisen hele Natten. Vendte den sig derimod til Iððedes-guovso, skulde man blive liggende til om Morgenen“.¹ „Skulde Lappen paa Fiskeri i en eller anden Indsø, og Ringen for midt ud i det Tegn, der afbilder et Fiskevand (Runeb. No. 1 Fig. 21), da var det et godt Tegn til heldigt Fiske; kom den blot til Kanten, men ikke indenfor, var det Tegn til, at Guli Ibmel, Fiskenes Gud, vilde have Offer, førend Fiskeriet begyndte; men vilde den slet ikke engang komme i Berørelse med Fiskevandet, men holdt sig borte fra samme, var det Tegn til, at man slet Intet vilde faa, i hvad man end ofrede eller lovede“.²

„Naar Runebommen raadspurgtes angaaende En, der laa for Døden, og Ringen da bevægede sig hen til Jabmiku ŕi-balges (se Runeb. No. 1. Fig. 17.), de Dødes Vei, da var det et sikkert Tegn paa, at den Syge vilde dø, hvorfor der strax blev ofret til den af Jabmekerne

¹ Jessen. p. 61. ² Næro-Manuskriptet.

eller de Døde, som man troede vilde have den Syge til sig. Naar Ringen efter fuldbragt Offer bevægede sig tilbage til det Sted, hvor en Lappehytte var aftegnet (se Runeb. No. 1. Fig. 22.), var der sikkert Haab om, at den Syge ved Offeret var bleven reddet fra Døden og endnu en Tid lang vilde komme til at bebo sin Hytte, men gik Ringen derimod ved det fornyede Forsøg lige ind i Jabmi aibmo, de Dødes Rige, (se Runeb. No. 1. Fig. 17), saa hjalp hverken Bøn eller Løn, den Syge maatte dø, om han end lovede at ofre alle sine Rensdyr eller var rig nok til at købe og ofre alle de Sturiker, Heste, som kunde overkommes, endog de mene, at i en Hests Ofring til de Døde er der synderlig Kraft¹

De fleste Noaider kunne rimeligvis ikke have havt nogen synderlig Tiltro til Runebommen, ialfald naar de selv brugte den, da de naturligvis meget godt vidste, at det kom an paa Trommeslagerens Kunstfærdighed, om Ringen skulde gaa hid eller did eller blive staaende ved dette eller hint Billede. For at lette Manøvren var rimeligvis Hullerne ved Haandtaget i Bunden anbragte saaledes, at Haanden nedenfra kunde komme i Berørelse med Skiudet, hvorpaa Ringen bevægede sig. Men da en saadan Raadførsel med Runebommen af en Noaide var en Forretning, der betaltes godt, vogtede disse sig naturligvis vel for at røbe Noget for den uindviede, troende Mængde, hos hvem det gjaldt at holde dette Orakel i saa høi Anseelse som muligt.

Runebommen havde sin egen Plads paa et bestemt, til den helliget Sted i Boaššo, eller den bagerste Del af Teltet, og blev med Tilbehør forvaret i en Pose af Lommeskind. Ingen mandbar Kvinde maatte røre ved dette hellige Instrument. Dersom nogen

¹ Nærø-Manuskriptet.

voxen Kvinde færdedes over den Vei, hvor Runebommen var ført, endnu førend 3 Dage vare forløbne, var der Fare for, at hun enten vilde dø eller vederfares en stor Ulykke. Men ifald det dog var absolut nødvendigt, at en Kvinde maatte reise over den Vei, hvorpaa Runebommen var ført, maatte hun forære en Messingring til Runebommen som Forsoningsoffer. For at forekomme sliq Ulykke maatte Runebommen ikke blot føres ind og ud gennem Bagdøren i Teltet og forvares i Boaššo, men ogsaa under Flytning fra Sted til andet føres i den bagerste Slæde i Rækken, af en Mandsperson, eller, for at være saa meget sikrere, førtes Runebommen frem paa saadanne Afveie, hvor ingen Mennesker pleiede at færdes.

„Efter at Lappepræsterne“, siger L. Læstadius, „kom underveir med den Omstændighed, at Lappen altid førte Spaatrommen med sig i den bagerste Kjæris eller Slæde i Raiden (Række af Slæder), naar de flyttede forbi Kirkestederne, forsømte de ikke at holde Visitats i denne, og fandtes den, blev den naturligvis konfiskeret“. Men Lapperne paa sin Side bleve vel ogsaa snart af Skade kloge og toge sine Forholdsregler.

Efter denne Beskrivelse af Runebommen og dens Brug kan her endnu hidsættes som Supplement en Historie, der findes fortalt i Nærø-Manuskriptet, saalydende:

„Lappen Andreas Sivertsen havde en eneste Søn, Johannes, som i sit 20de Aar faldt i en saa farlig Sot, eller hidsig Feber, at Ingen troede, at han skulde leve. Faderen græmmede sig usigeligt over denne Sønnens Sygdom og visse forventede Død og brugte alle de Midler og Runerier eller Trolddomskunster, han kjendte,

men Alt forgjæves. Omsider besluttede han at tage sin Tilflugt til Runebommen. Nu var han vel selv en stor Noaide, men efterdi dette var en Sag, som angik ham selv saa nær, idet det var hans egen kjødelige Søn, kunde det ikke efter hans Troesartikler lade sig gjøre, at han selv bespurgte sig hos Runebommen. Derfor lod han hente sin afdøde Hustrues Broder, der udi Noaidekunsten var ligesaa forfaren som han selv. Efter at de forudgaaende Ceremonier vare iagttagne, (§ 30.), lagde Svogeren Ringen paa Runebommen og begyndte at slaa med Hammeren. Men hvad sker? Ringen gaar strax hen til *Jabmikučibalges*, Dødningernes Vei, lige overfor de Dødes Rige, hvorover der blev en ikke liden Consternation hos Faderen, helst da han saa, at Ringen, uagtet de heftigste Slag paa Runebommen tilligemed allehaande Besværgelser, ikke vilde flytte sig, men blev paa samme Sted ligesom fastlimet staaende, indtil han efter sin Svogers Raad lovede til de Døde en Hunren. Da flyttede endelig Ringen sig ved nye Slag paa Runebommen, men gik dog ikke længer end ud paa *Ristbalges*, de Kristnes Vei, hvorfor Svogeren slog paanyt. Men nu gik Ringen atter tilbage til Dødningernes Vei. Nu lovede Faderen nok et Rensdyr, en Oxeren, til *Mubben aibmo* (α: Satan), om hans Søn maatte leve, og derpaa flyttede Ringen sig fra Dødningernes Vei til *Ristbalges*, men vilde aldeles ikke gaa hen til det Sted paa Runebommen, hvor Lappernes Hytter staa aftegnede. (Se Runeb. 1. Fig. 22.) Endelig slog Svogeren under mange Besværgelser 3die Gang, men Ringen gik fremdeles som tilforn tilbage til Dødningernes Vei og blev der staaende, indtil Faderen foruden de to Rensdyr endnu lovede en Sturik eller Hest til *Vuollenere Noaide*,

Døds-Rigets Noaide, paa det at han skulde rune saaledes, at Ringen efter de Dødes Befaling kunde gaa hen til Lappehytterne, og Faderen saaledes forsikres om, at hans Søn skulde leve. Men denne Gang var der mindre Bønhørelse end tilforn; thi Ringen blev ved alle Slag fast staaende paa Dødningernes Vei, saa at Faderen saa intet Andet end den visse Død for sin Søn. Svogeren, som havde forrettet denne gudelige Handling, blev ogsaa ganske konfunderet derved og kunde ikke finde sig derudi, at Ringen var ulydigere og Guderne unaadigere nu, da der var lovet saa Meget, end tilforn, da der ikkun var lovet Lidet. Omsider griber han da dette Raad an: Han gaar ned i Strandbreden og tager der en Sten, som var langagtig. Samme Sten indviede han først ved mange Besværgelser og Joigen eller Sang. Dernæst hængte han den frit nedhængende i et Baand udenfor Hytten og lod den der hænge, indtil den hang ganske stille, kastede sig saa paa sit Ansigt ned, gjorde sin Bøn til den og spurgte derpaa Mubben aibmo (Satan), hvoraf det kom sig, at Ringen ikke vilde gaa fra Dødningernes Vei, da der dog var lovet ham, de Døde og Vuollenere Noaide saa stort og herligt Offer. Hvorpaa han af Stenen fik det lydelige Svar, at enten maatte det Lovede strax i samme Moment, han udsagde det, ofres ham og de andre Guder, eller ogsaa maatte Drengen dø, medmindre der var et andet Menneskeliv at give i hans Sted. Dette var haarde Vilkaar; thi det var Faderen umuligt at være saa præcis i sin Betaling, som Satan prætenderede, efterdi han havde hverken de lovede Rensdyr eller Hesten ved Haanden, og naar det ikke skede, hvor vilde han da efter Satans anden Kondition finde et Menneske, der skulde finde Plaisir udi

at fornøie ham med sit Livs Ofring for hans syge Søns Livs Erholdelse? Her var altsaa intet andet Raad: Vilde Faderen have Sønnen levende, da maatte han selv dø, hvilket han ogsaa glædeligt resolverede. Og saasnart denne Resolution var tagen, ved hvilken han sandelig beviste en større Kjærlighed for sin Søn end for sin Sjæl, slog Svogeren paanyt paa Runebommen, hvor Ringen endnu stod paa sit forrige Sted, men nu afgik til Finnehytterne, hvilket betegnede Liv og Helse for den Syge. Og er det aller underligste af det Altsammen, at Sønnen strax derefter begyndte at blive bedre, medens Faderen i samme Moment blev dødsyg, og at Sønnen om Eftermiddagen den anden Dag derefter blev fuldkommen restitueret, i det samme Øieblik da Faderen ved en ulyksalig Død overgav sin ulyksalige Sjæl til Djævelen.

Den Taknemmelighed, som Sønnen, der ved Faderens Død selv var reddet fra Døden, beviste ham derfor, var denne, at han efter Faderens Begjæring i sit Yderste ofrede en Oxeren til hans Sjæl, for at han des kommodere kunde reise omkring i de Dødes Rige, hvor han vilde“.

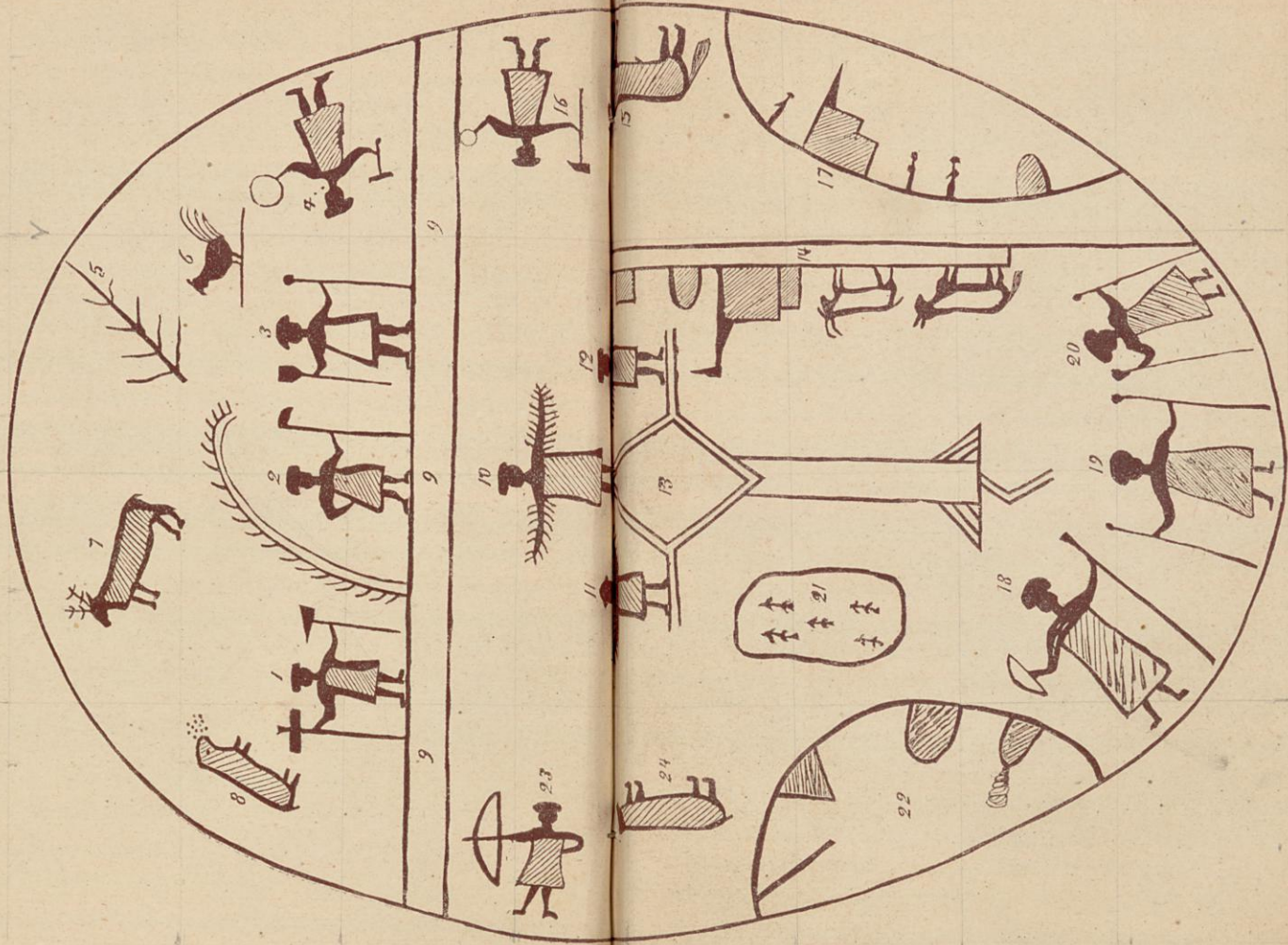
“Den Fin Johannes, med hvem dette er passeret for 5 Aar siden, og som nu tjener i mit Præstegjæld, paa en Gaard ved Navn Finne, i Ranens Præstegjæld, i Helgeland, har tilligemed andre Finner og deres Koner bekjendt denne Passage for Th. v. Westen, i min Præsence, her i mit Hus, i Januar indeværende Aar 1723“. (Nærø-Manuskriptet Pag. 11-13.)

§ 6.

Runebommen No. 1 er tegnet af Th. v. Westen og findes i et Manuskript, der tilhører Trondhjems Videnskabs-selskab. I Manuskriptet findes ligeledes følgende Forklaring over Figurenes Navne og deres Betydning.

Nr. 1.

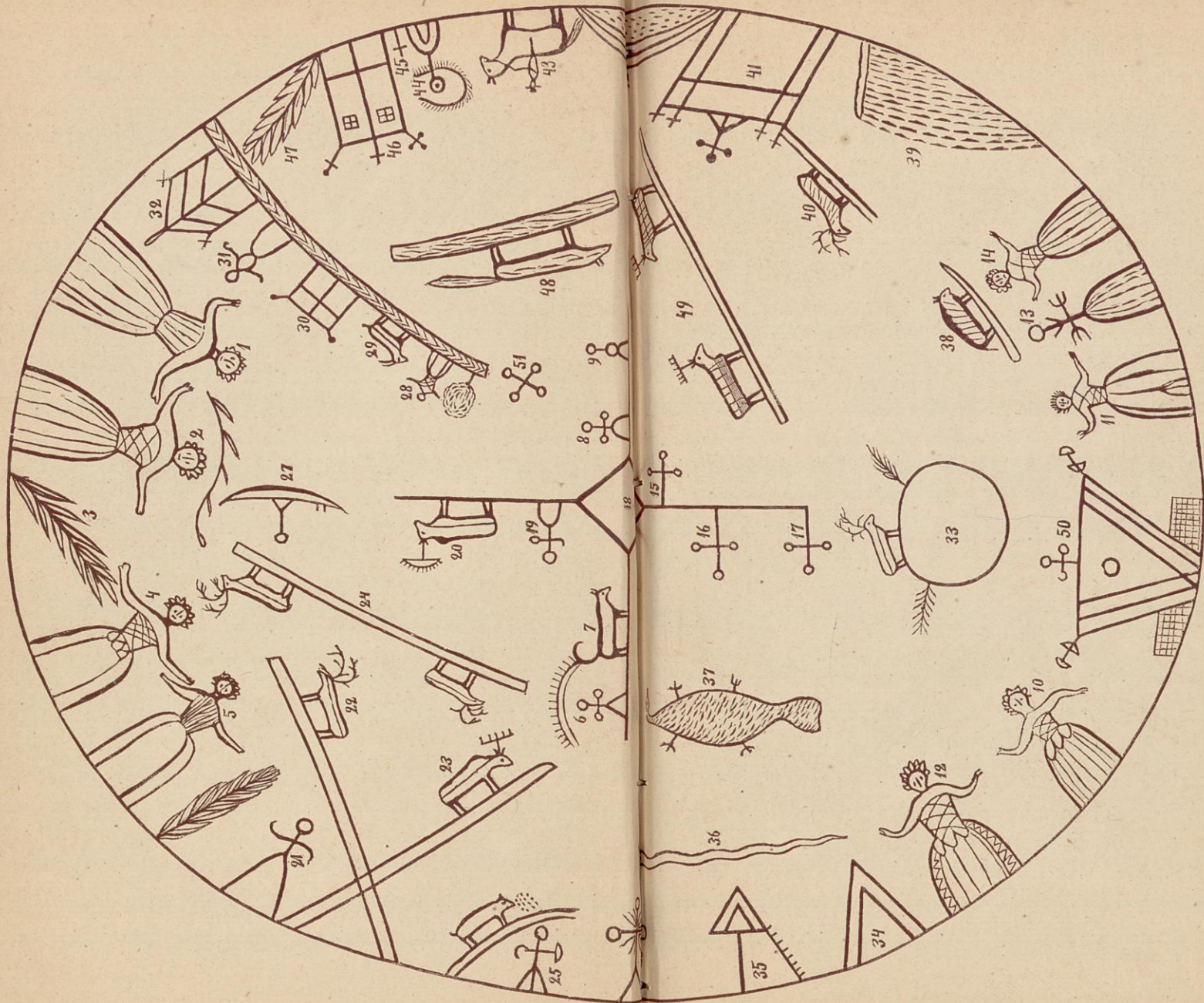
- No. 1. Hora-gales, Tordenens Gud.
 2. Varalde-olmai, Himmel-Mand.
 3. Biegga-gales, Stormens Gud.
 4. Varalde-Noaide, Himmelens Noaide.
 5. Rutu, de 3 Storguders Tjener, (§ 26.)
 6. Hane, som ofres til de 3 Storguder.
 7, Hunren, Offer til Storguderne (se § 36.)
 8. Varalde-Biri, Himmelens Bjørn.
 9. To Strege, der adskille Himmelen fra Jorden og de himmelske fra de jordiske Guder.
 10. Ailekes olmai, Søndagsmanden.
 11. Nubbe ailekes olmai, Lørdagsmanden.
 12. Goalmad ailekes olmai, Fredagsmanden.
 13. Bæivve, Solen.
 14. Rist-balges, de Kristnes Vei, hvorpaa findes Hest, Gjed, Kirke m. m.
 15. Sturik, Hest.
 16. Vuollenere Noaide, de Dødes Noaide.
 17. Jabmikuçi aibmo, de Dødes Rige, hvor der findes Kirke, Lappehytte og Streger, der betegne den eller de Døde, der paakaldes.
 17-14. Rummet mellem 17-14 kaldes Jabmikuçi-balges, Dødningernes Vei.
 18. Juks-akka, Bue-Moder, Gudinde for Drengbørn.
 19. Sarakka, Skabelsens Moder.
 20. Mader-akka, Stam-Moder.
 21. Fiskevand.
 22. Lappens egen Bopæl.
 23. Læib-olmai, Skov- eller Bjørne-Guden.
 24. Biri, Bjørn.

Runebommen No. 2 er tegnet efter Nærø-Manuskriptet.

Figurerne's Navne og deres Betydning.

- No. 1. Raðien aċċe, Almagts Fader.
2. Raðien akka, Alfaders Hustru.
3. Iððedes guovso, Morgenrøden.
4. Raðien noaide, Alfaders Noaide.
5. Raðien bardne, Alfaders Søn.
6. Hora-gales, Tordenens Gud.
7. Tordengudens Hund, (se Runeb. No. 7. Fig. 38.)
8. Biegga-gales, Stormens Gud.
9. Stormgudens Hustru.
10. Mader-akka, Stam-Moder.
11. Sarakka, Skabelsens Moder.
12. Juks-akka, Bue-Moder.
13. Sælge-ædne, Ryg-Moder, eller Jordemoder.
14. Eatos ædne (?).
15. 16. 17. De 3 Helligdags-Mænd.
18. Bæivve, Solen.
19. Skytter.
20. Elg.
21. Læib-olmai, Skovens Gud.
22. Rensdyr.
23. Elg.
24. Saiivvo-sarvak, Saiivvo-Renoxer.
25. Stouk-olmai (?)
26. Mørket.
27. En Baad.
28. En Noaide, som kjøber en Gjed i Bygden.
29. En Gjed.
30. Bumands Hus.
31. Bumands Kone.

32. Bumands Kirke.
33. Indhægning, hvori Renen holdes under Mal-
kingen.
34. Et Lappetelt.
35. Stabur med Stige.
36. Goarmes-guolle, Troldfisk.
37. Vuornes-lodde, Troldfugl.
38. Offersvin.
39. Smaakopperne.
40. Offerren til Jabmi-aibmo.
41. Jabmi-aibmo, de Dødes Rige, eller første
Hjem, i den anden Verden.
42. Sygdom, som følger med Rota.
43. Rota og en Offerhest.
44. Rota's Hustru, som fører Sygdom med sig.
46. Rota-aibmo, Rotas Opholdssted i den anden
Verden.
47. Ækkedes-guovso, Tasmørket.
48. Ulv.
49. Noaidernes Kampren.
50. Vuolle-aibmo, underste Hjem i den anden
Verden.
51. Ganflue.

Tegningerne paa Runebommerne No. 3 og 4 ere maaske ikke aldeles tro eller nøiagtigt udførte efter Originalerne. Det ser næsten ud, som om vedkom-
mende Aftegner skulde have gjort en Smule Forsøg paa at forbedre enkelte Figurer, navnlig Gude- og Gud-
inde-Figurerne paa No. 2. De 4 her efterfølgende ere derimod tro Kopier af Originaler, der endnu opbevares. Runebommen No. 1 findes ogsaa trykt i Liljegrens og
Brunius's „Nordiska Fornlemningar“, Stokh. 1823, men,

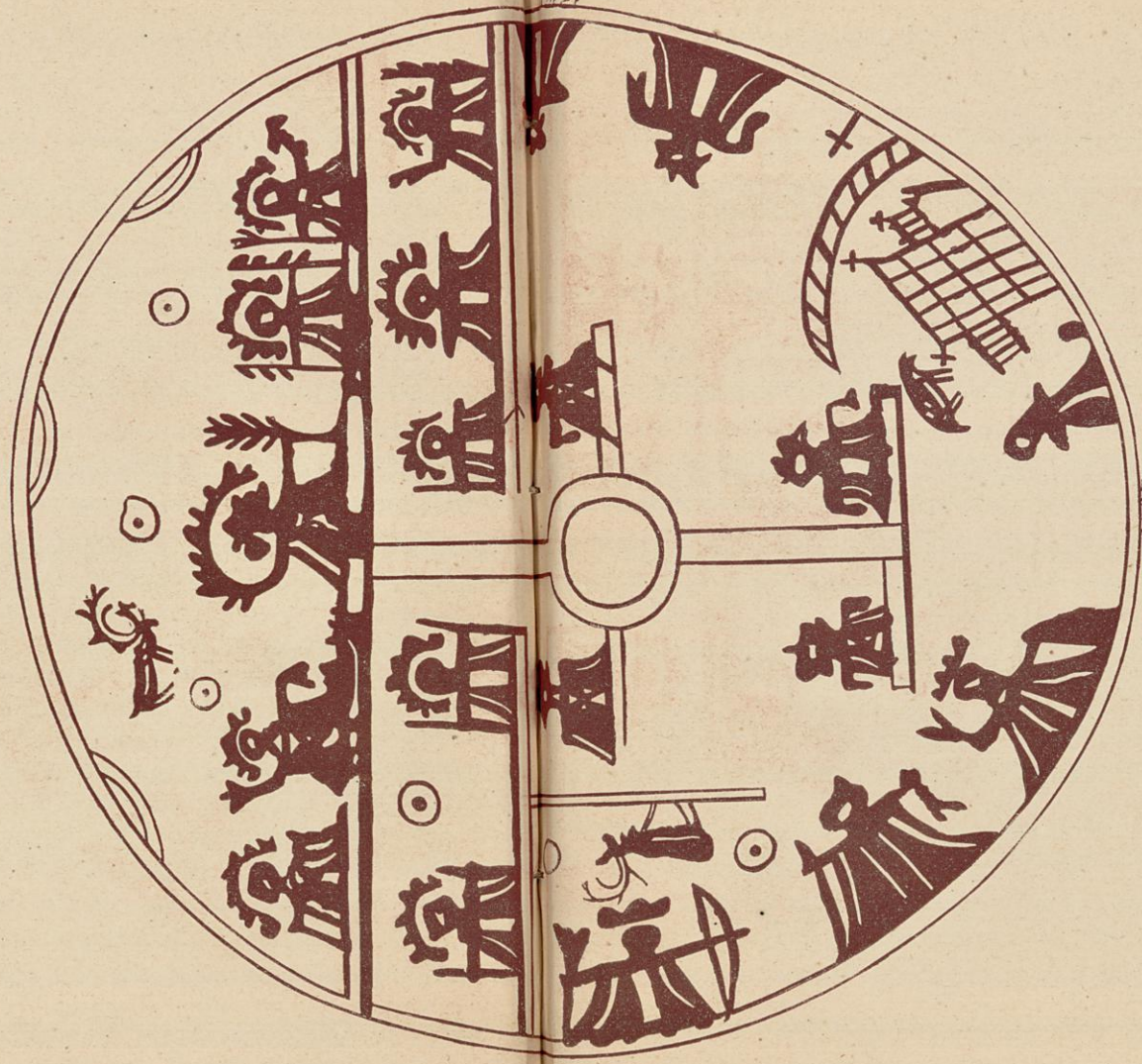
besynderligt nok, har Udgiverne ikke nøiagtigt gjengivet Th. v. Westens Tegning, saaledes som den findes her forud, men havt den høist uheldige Ide at forbedre Figurerne og saaledes givet en Prøve paa egen, men ikke paa Lappernes Tegnefærdighed.

Nogen Forklaring over Figurerne paa de to foranævnte Runebomme findes ikke. Ved Sammenligning med No. 1, 2 og 7 vil man dog ogsaa let kunne orientere sig paa disse og udfinde Figurerens Betydning. I det Hele taget er der temmelig stor Overensstemmelse i Ordningen af Figurerne paa de forskellige Runebomme. Umiskjendeligt er det ogsaa, at der i Ordningen af disse paa selve Runebommen er fulgt den samme Regel, hvorefter Alt ordnes i Lappens eget Telt eller Hytte. Baade i Teltet og i Gammen er der 4 Hovedafdelinger. Ligesom *Aran* — eller Ildstedet — altid er anbragt midt i Teltet eller Gammen, saaledes har Solen altid sin Plads midt paa Runebommen. Rummet lige bag Ildstedet hedder *Boaššo* og er Hæderspladsen saavel i Teltet som paa Runebommen, ligesom „Pallen“ var Høisædet i de gamle nordiske Ildstuer. Det er derfor høist sandsynligt, at de 4 Guder i øverste Rum paa No. 3 ere *Horagales* etc. som paa No. 1, hvor ligeledes, som her, en Offerren er stillet oppe iblandt Storguderne. I andet Rum findes formodentlig *Mader-ačče* og *Mader-akka* samt de 3 Helligdagsmænd omkring Solen. Rummet paa begge Sider af Ildstedet i ethvert Telt kaldes *Loaiddo* og er Arbeids- og Soverum for Beboerne. Den 4de Afdeling i Teltet hedder *Uskeo*: Pladsen lige ved Døraabningen (*uksa*, Dør). Paa Runebommen har Bumændene eller de Kristne altid sin Plads paa høire Side eller i høire *Loaiddo*. Derfor findes ogsaa paa No. 3 paa høire Side *Rist-balges*,

Nr. 3.

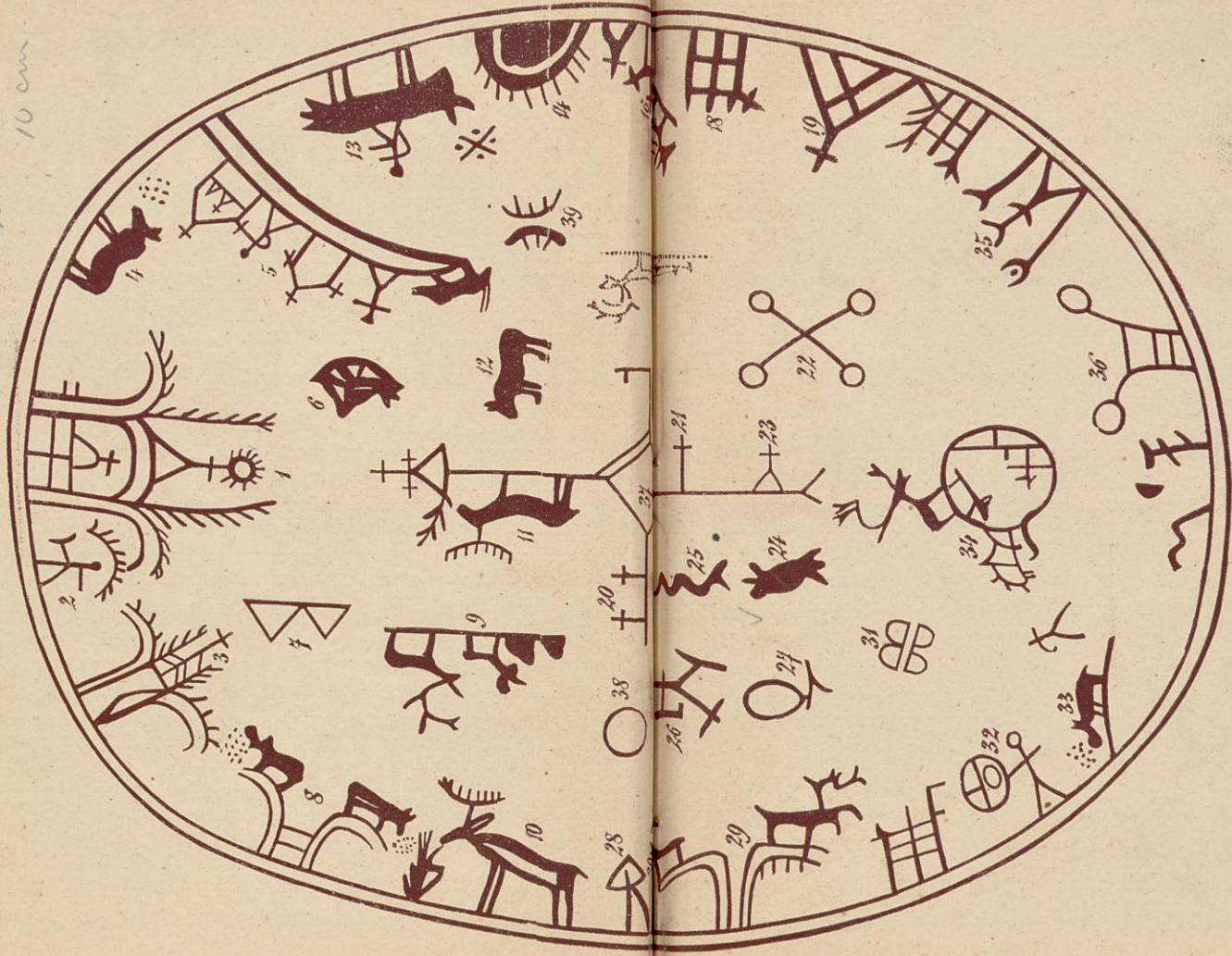
13 1/2" Tomme

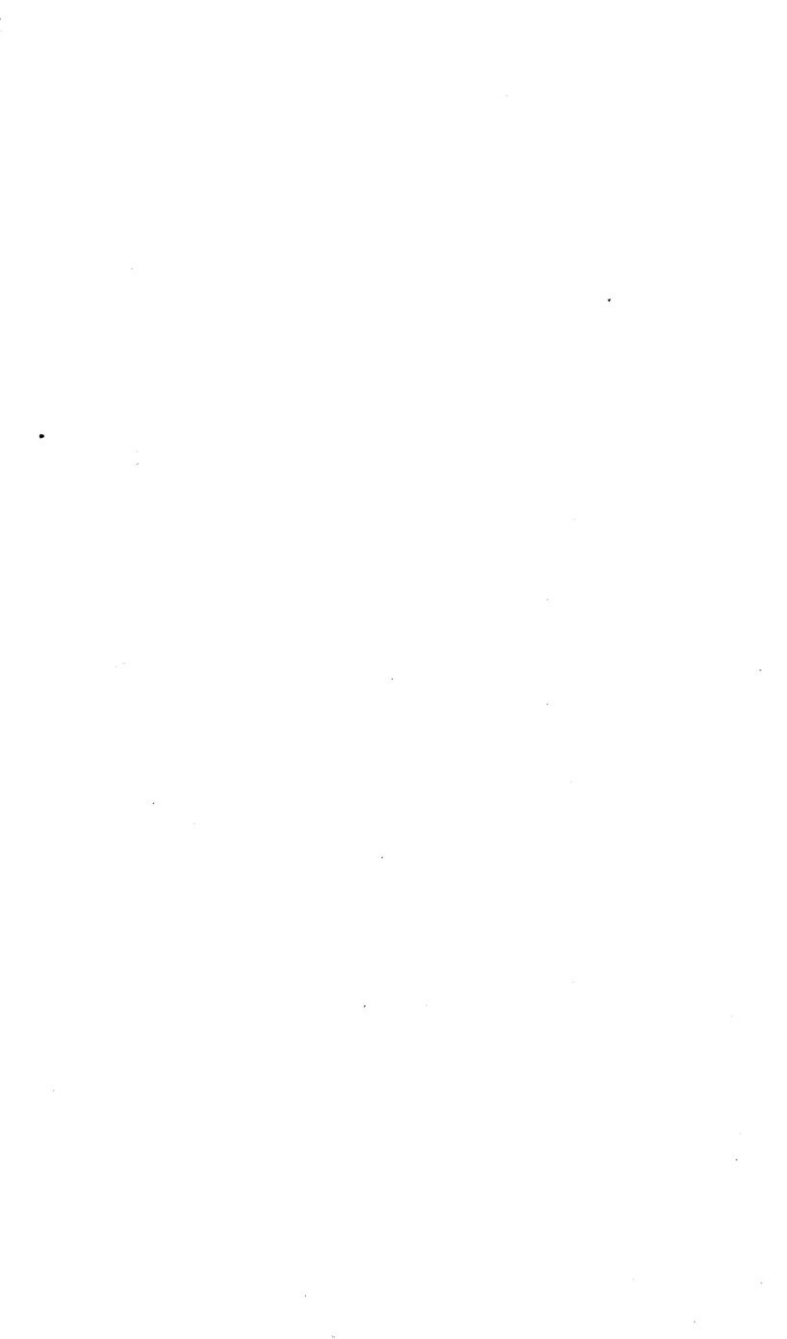
Nr. 4.

break of stone
10 cm

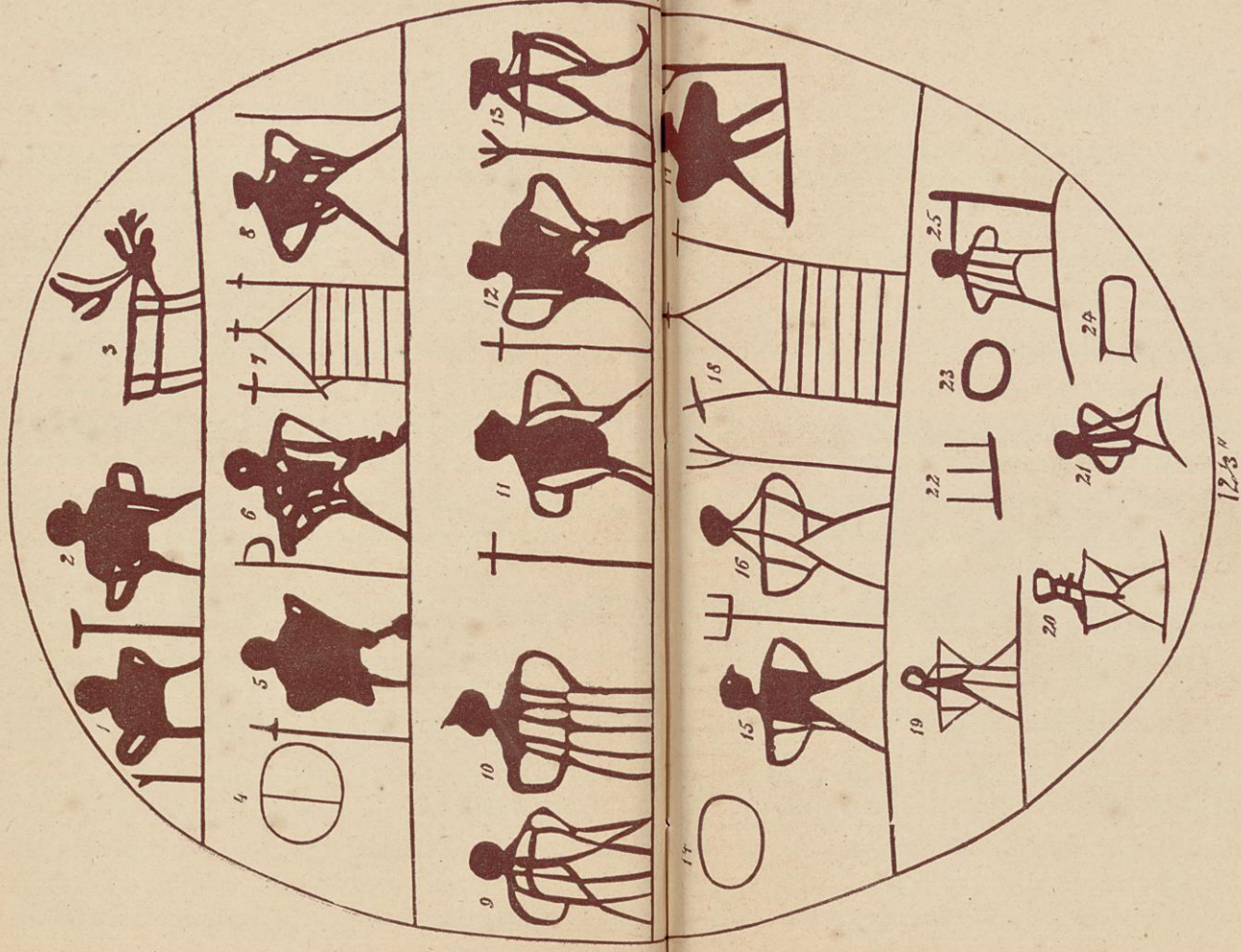

11/8"

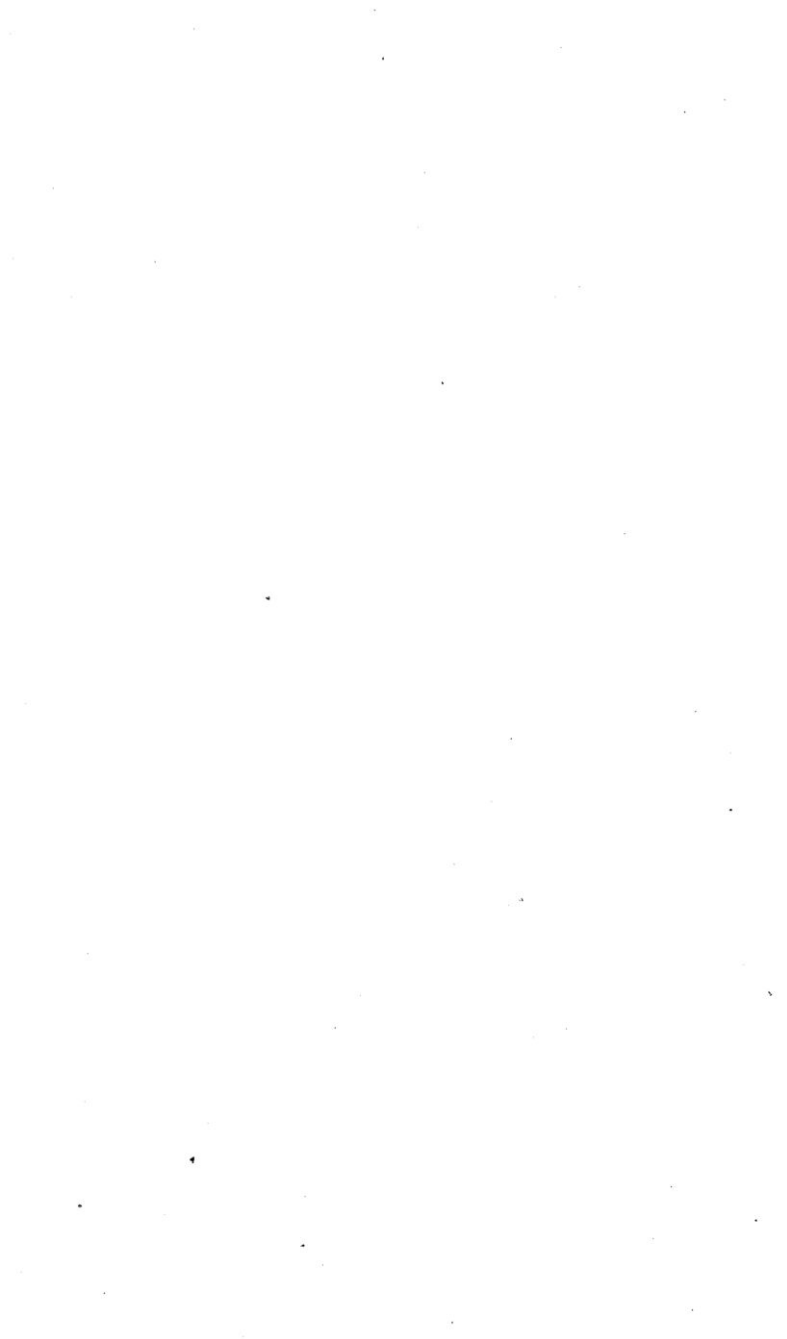

Nr. 5.

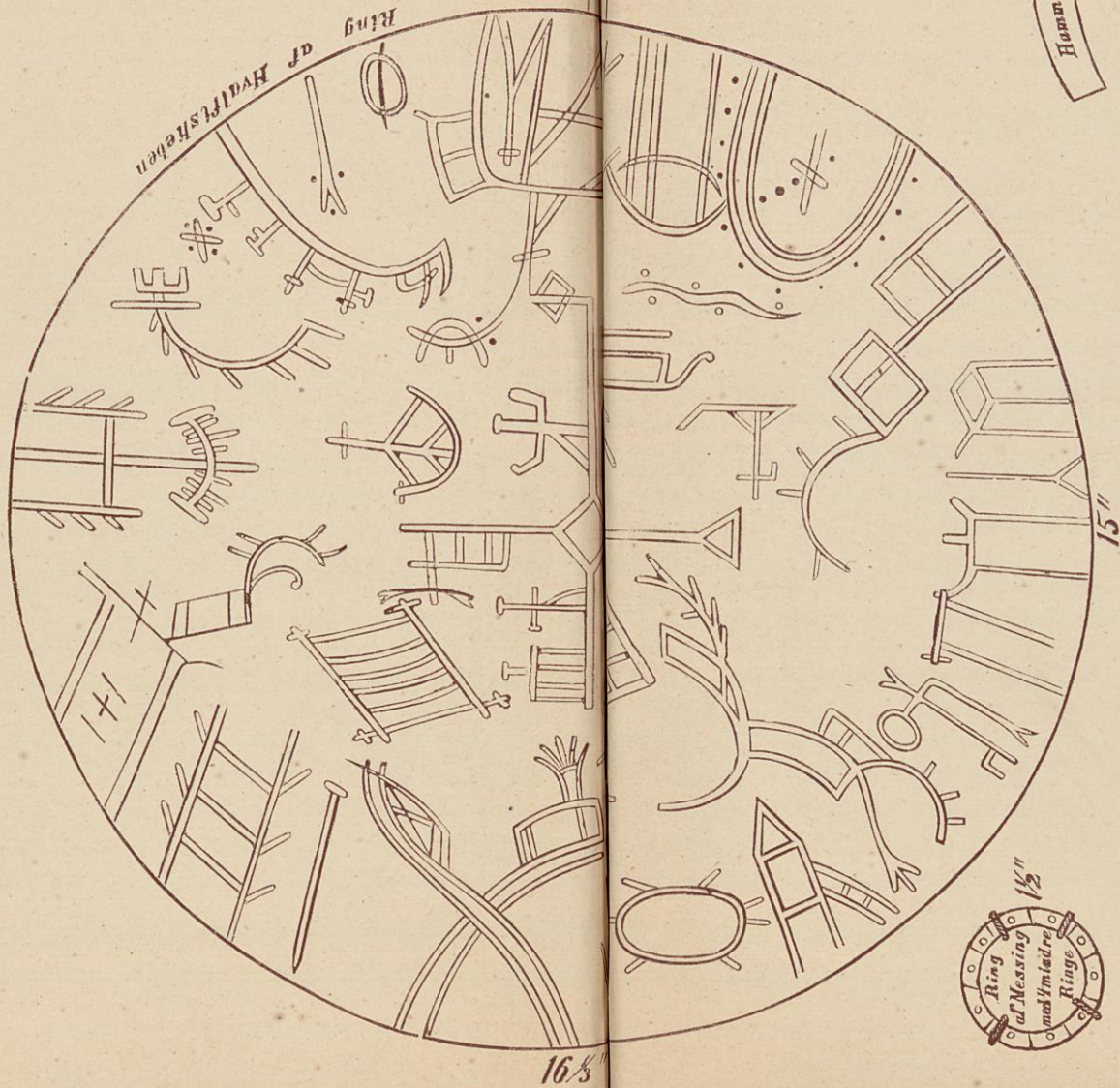

Nr. 6.

Ring of Hvalfishshen

Hammer of Neahers
3 3/4"

16 3/8"

15"

Ring of Messing
and Simlaure
off
1 1/2"

(dog uden de sædvanlige Attributer af Buk, Hus, Kirke etc.), der næsten paa alle Runebomme er tegnet i Bueform, rimeligvis for at betegne Fjeldskraaningene eller Liden, langs hvilken Bumændene oftest bo, og som Lappen fra Høifjeldet maa vandre nedover, naar han vil til Bygden for at kjøbslaa, (se No. 2. Fig. 28-32.). Strax ved Rist-balges staar en Kirke og et Kors, der betegner de Dødes Rige. Lappen selv, tegnet som Bueskytter, staar paa venstre Side tilligemed et Rensdyr, det vigtigste Dyr i hans Økonomi. Lige ved Døren have altid Gudinderne Sarakka, Juksakka og Sælge-ædne sin Plads, (se Runeb. No. 2. Fig. 11. 12. 13.).

Figurerne paa No. 4 ere saakjendelige, at jeg har vovet at nummerere dem — og tror ikke at tage meget feil ved at angive dem, som følger:

- No. 1. Radien aēēe.
 2. Radien bardne.
 3. Radien, akka, (se No. 2. Fig. 12. 3.)
 4. Hest.
 5. Rist-balges, hvor der som sædvanligt findes Gjed, Hus, Kirke og Bumand med Hustru.
 6. Baad.
 7. Lappetelt.
 8. Ulv, som har dræbt Rensdyr.
 9. Ren, tilhørende andre Lapper.
 10-11. Elg.
 12. Bjørn.
 13. Rota tilhest.
 14. Sygdom, som følger med Rota.
 15. Lappen paa Reise.
 16. Rota aibmo.

17. Offerren til Jabui aibmo.
- 18-19. Hus og Kirke i Jabmi aibmo.
- 20-21. Helligdagsmænd.
22. Ganflue.
23. Lap, der udsender Ganflue.
24. Noaide-lodde, Troldfugl.
25. Troldfisk.
26. Lappen paa Jagt.
27. Fiskevand.
28. Stabur.
29. Fjeldet, hvor Lappens Ren pleier at gaa.
30. Laxegjærde, hvormed Elve spærres for at fange Lax.
31. Lappegammer.
32. Noaide med Runebom.
33. Svin.
34. Rengjærde.
35. Sarakka.
36. Jabmi aibmo.
37. Bæivve, Solen.
38. Maanen. (?)
39. Saivvo-sarvak, (se No. 7. 15.)

Medens samtlige de Runebomme, der i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede nedsendtes til Kjøbenhavn af Missionær Th. v. Westen, vare fra Nordlandene, hvor Noaidevæsenet især synes at have floreret iblandt Lapperne, er efterfølgende Runebom No. 5 derimod — efter K. Leems Beretning i hans Finmarkens Beskrivelse — fra det egentlige Finmarken, hvor han siger, at de vare sjeldne. Han beskriver den Pag. 467 saaledes:

„Den var af Furutræ som en udhulet, stor Skaal, i Bunden udskaaret med to aflange Huller, med begge

Ender behængte med et Ræveøre, en Rævesnude og en Klo. Paa den anden Side var den med 4 Streger opdelt i 5 Rum med adskillige Figurer, hver havende sin særdeles Betydning, nemlig No. 1. Ilmaris, (svarende til Biegga-gales hos Andre), som man troede kunde frembringe Storm og slet Veir. No. 2. Diermes, Torden, (svarende til Hora-gales paa andre Runebomme), kunde skaffe mildere Luft og stille Veir. 3. Godde, Vildren. Naar Ringen gik hen til dette Billede, skulde det betyde Lykke paa Renjagt. 4. Bæivve, Solen, kunde skaffe smukt Veir. 5. Ibmel bardne, Guds Søn, kunde frelse fra Synd. 6. Ibmel ačče, Gud Fader, straffede de Onde. 7. Domkirke, tilbades for Sjælens Salighed. 8. Basse vuoigna, den hellig Aand. Enhver af disse Personer har ved Siden en Stav, som hedder Junker-soabbe, Junker-Stav; thi, forklarede Lappen, ligesom de jordiske Herrer gaa med Stav i Haanden, saa sømmer det sig ogsaa hine at have saadan. 9. Mariæ Syster, der anraabtes af Barselkoner, (svarer til Sælge-ædne hos Andre). 10. Maria Ibmel ædne, Maria, Guds Moder, anraabtes ligeledes af Barselkvinder, (svarer til Sarakka). 11. 12. 13. Juovllabæive Herrak, Juledags-Herrer, vaagede over Juledagenes Helligholdelse og straffede Sabbatsbrøder. 14. Manno, Maanen, tilbades for godt Veirligt og klar Natteluft. 15. 16. 17. Manne olbmuk, Veifarende, eller Folk, der gaa til Kirke. 18. Sognets Kirke. 19. Djævelens Hustru. 20. En Djævel, der foraarsager Sygdom, (svarer til Rota eller Rutu). 21. En Djævel, som gaar løs i Helvede og svæver om i Luften. 22. Helvet-dolla, Helvedes Ild. 23. Helvet tarve, gævdne, Helvedes Tjære-Kjedel. 24. Helvet havde

Helvedes Grav. 25. Den bundne Djævel, bunden af Gud ved Verdens Skabelse.“

Runebommen kan ikke være meget gammel; thi dens Indhold er en Blanding af Hedenskab og Kristendom. De lappiske Guddomme Ilmaris og Diermes indtage vistnok endnu Hæderspladsen i det øverste Rum, men Bæivve eller Solen har maattet vige den Plads, som den ellers altid indtager paa Midten af Runebommene, og forresten er de øvrige Rum befolkede med Væsener, der alle ere laante fra den kristelige Troeslære, nemlig Gud Fader, Søn, Jomfru Maria etc. Den Noaide, der har tegnet eller eiet den, har formodentlig været, som Massen af Befolkningen var i Midten af det 18de Aarhundrede, officielt Kristen, der besøgte Kirken, men i Hemmelighed dog Afgudsdyrker, idet han paa denne Maade søgte at holde sig til Vens med begge Parter.

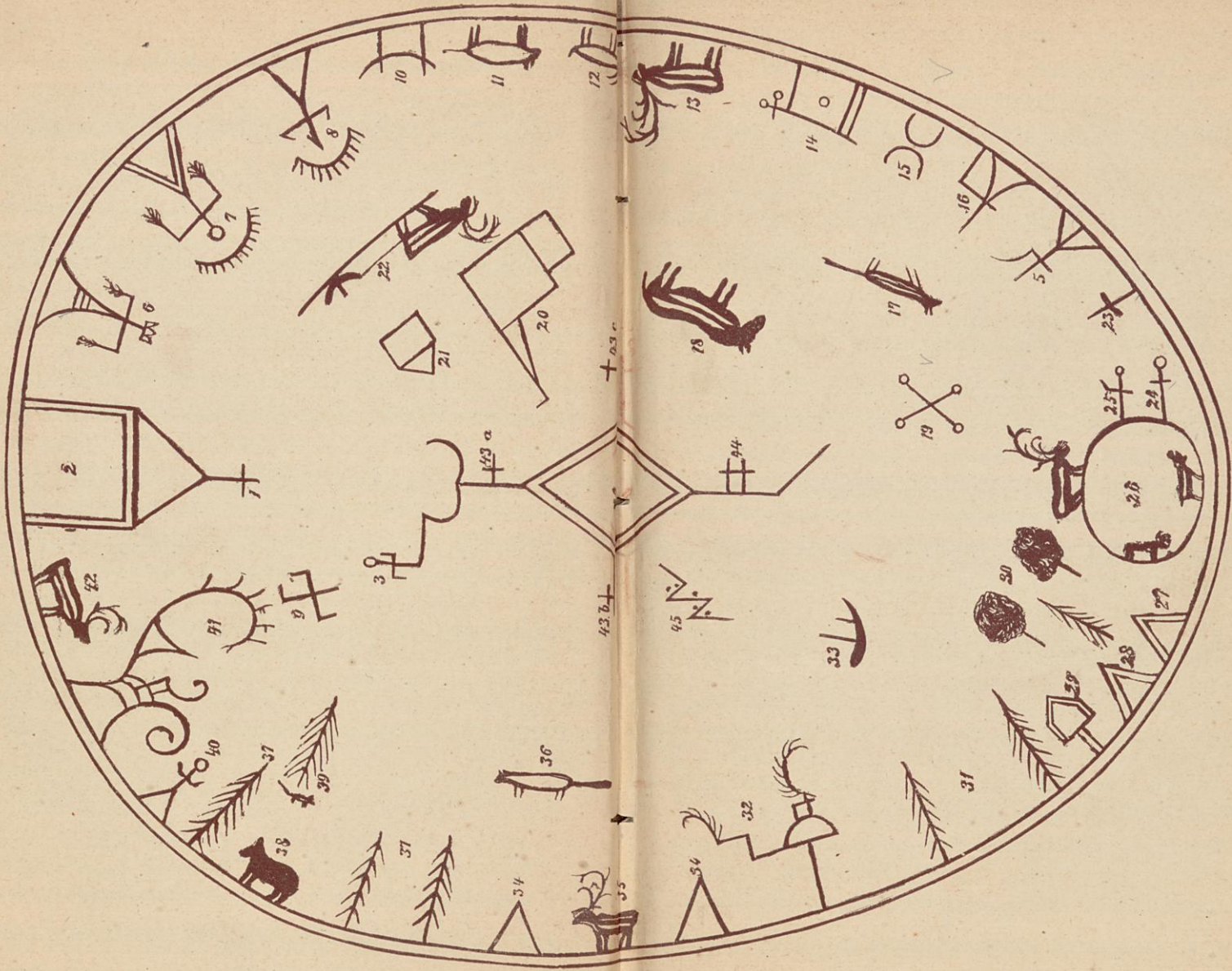
Navnet Ilmaris minder om den finske Heros Ilmarinen, (Gen. Ilmarisen), og tyder hen paa Naboskab, Kjendskab eller Slægtskab med det finske Folkefærd.

Runebommen No. 6 er tegnet efter et Exemplar, der findes paa Bergens Musæum. Den er noget forskjellig fra de almindelige Runebomme deri, at den er dannet af en Ring eller Gjord af Hvalfiskeben, hvorover Skindet er spændt, og forsynet med Skaft eller Haandtag af Renhorn. Til denne Runebom hørte ogsaa en Hammer af Renhorn og en Ring af Messing med 4 mindre Ringe, som Tegningen viser.

De fleste Figurers Betydning udfinder man let ved Sammenligning med de allerede forud leverede Tegninger. Saaledes staar Radien a c c e her, som paa No. 4 og 7 øverst oppe. Strax tilvenstre kommer Saivvo, (se No. 7. Fig. 41), og en Offerren, tilhøire

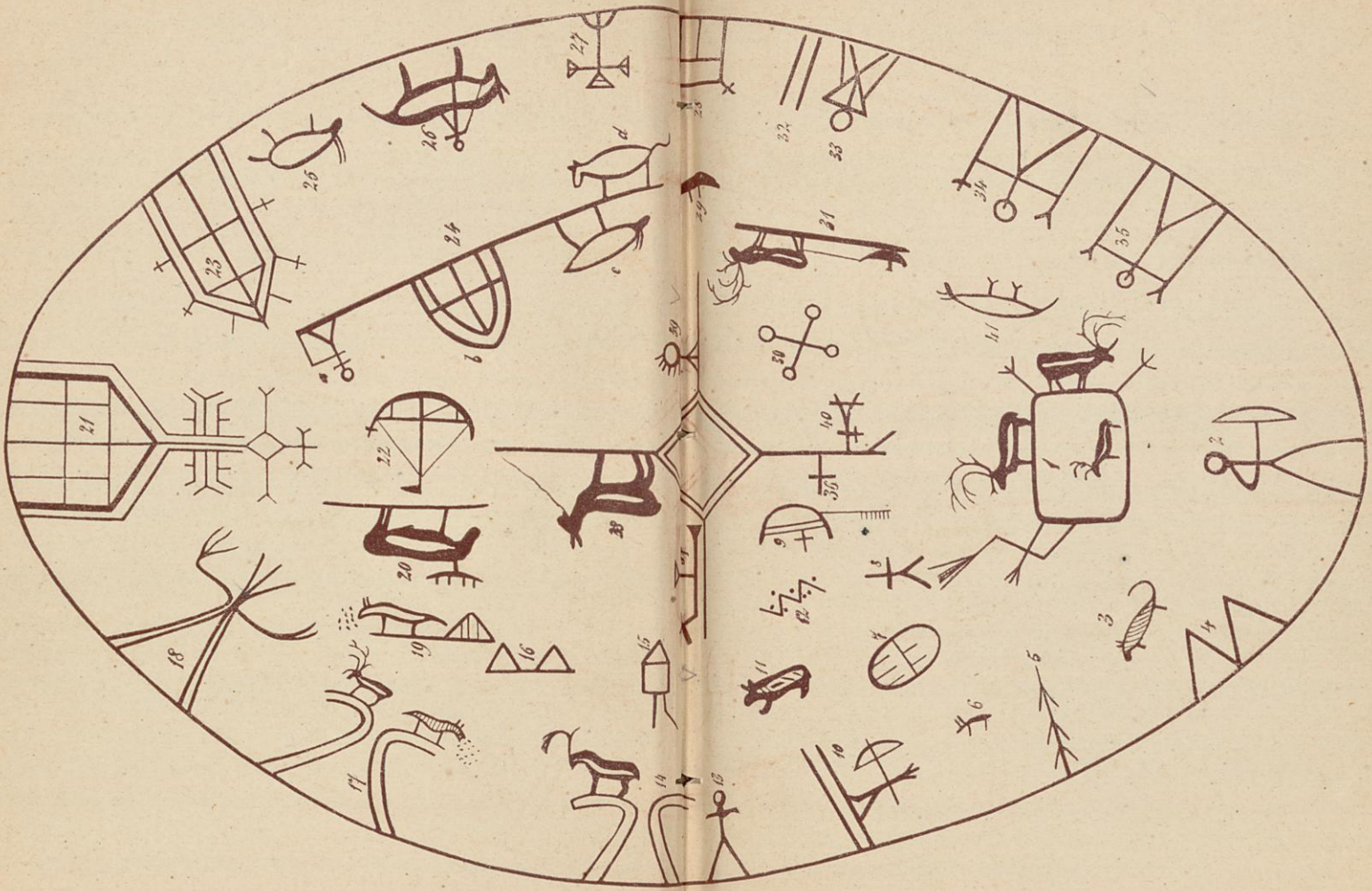
Ristbalges med en Buk etc. Solen staar i Midten, og paa dens Straaler Helligdagsmændene samt Elg og Ren. Tilhøre de kristne Folks Dødsrige eller Lappernes Helvede, Hest og Troldfisk. Nederst Gudinderne Sarakka og Juks akka. Videre til Venstre Lappens Stabur med Stige, samt Troldfugl, Ren og Ulv tilfjelds m. m.

Runebommen No. 7 findes aftegnet i Leems Beskrivelse over Finmarkens Lapper. Leem har imidlertid, istedetfor at levere en tro Tegning af Originalens Dyr- og Menneskefigurer, havt den uheldige Ide at forsøge paa at forbedre samme og levere saa gode Tegninger af de forskjellige Dyr, Træer m. m., der paa Originalen maaske kun ved Tegn vare antydede, som man dengang kunde udføre i Kobberstik. Denne uheldige Ide, hvorved Originalens oprindelige Udseende er gaaet tabt, har jeg her forsøgt at hjælpe paa igjen ved at rekonstruere efter andre Runebomme en Del af de mest forvanskede Figurer. Den her leverede Tegning vil derfor, om end ikke ganske lig Originalen, dog komme denne langt nærmere end Tegningen hos Leem. Over Figurerne findes hos Leem følgende Forklaring:

- No. 1. Radien aēēe, betegnet med et enkelt Kors.
2. Radien kiedde, betegnet som en firkantet Bygning.
3. Mader-aēēe.
4. Bæivve med 4 Tømmer eller Straaler og derpaa staaende ailekes-olbmak.
5. Mader-akka.
6. Ibmel ailes vuoigηa, Gud den Helligaand.
7. Ibmel bardne, Guds Søn.
8. Ibmel aēēe, Gud Fader.
9. Hora-gales eller Hores-gudsk, betegnet med en dobbelt Hammer.

10. En lappisk Noaide, som er vant til at fare til Jabmi aibmo.
11. 12. 13. Offerdyr, Svin, Ged og Ren.
14. Jabmi-aibmo, de Dødes Rige.
15. Noaide-dirri, et Dyr, som Noaiden bruger til at sætte mod andre Noaider i Jabmi-aibmo.
16. Rutu, den onde Aand.
17. Gumpe, Ulv, som Lapperne ansaa for den Ondes Hund.
18. En Hest, Offer til Rutu, for at han skulde ride bort.
19. Noaide-dirri, som brugtes imod andre levende Noaider, (Gandflue?).
20. Bumændenes eller Nordmændenes Kirke.
21. Bumands Hjem.
22. En Lap, der kører til Bygden.
23. Sarakka.
24. Uks- eller Juks-akka.
25. Lappens akka eller Kone, som har Noget at bestille i Rengjærdet.
26. Rengjærde, hvori de samle og malke sine Ren.
27. Lappen og hans Families goatte eller Telt.
28. Sarakka's Telt.
29. Lappens Stabur eller Madbod.
30. Birkeliden, (Fjeldskraaning), hvor Rensdyrene græsse.
31. Guossa, Granskov.
32. Fjeldet, hvor Lappen til sine Tider sidder med sine Dyr.
33. Lappebaad.
34. Nabolappernes Telt i samme Fjeld.
35. Nabolappernes Rensdyr.
36. Maje g, Bæver.

37. Tyk og stor Granskov, Bjørnemark.
38. Gu ofċa, Bjørnen, som Lapperne kalde Guds Hund.
39. Nætte, Maar.
40. Læib-olmai, Skovens Gud.
41. Saiivvo, Lappernes hellige Bjerg.
42. Saiivvo-sarva, Lappens Kampren.
43. a. b. c. Ailekes olbmak, Helligdagsmænd.
44. Mubben olbmak, onde Aander.
45. Guolle eller Guarms, Noaide-Ormen, som fører Noaiden til Jabmi aibmo.

Tegningen No. 8 findes i et Manuskript, der tilhører Trondhjems Videnskabsselskab. Over Figurernes Betydning findes ligeledes følgende Forklaring:

- No. 1. Gjærde, hvormed Renen indestænges, naar den skal malke.
2. Finnen gaar paa Jagt.
3. Buoida, Hermelin.
4. Finnehytter.
5. Furuskov.
6. Oarre, Ikorn.
7. Billede af Runebommen selv, hvilket signum tilkjendegiver, om Runebommen spaar sandt.
8. En Fin kommer for at besøge den anden.
9. Fiskebaad med Garn bagefter.
10. Finnerne gaa paa Børnejagt.
11. Bjørnen.
12. Fugleleg.
13. Finnekone, som gaar til Staburet.
14. Fjeldet, hvor Rensdyrene gaa.
15. Staburet i Skoven, hvori Madvarer m. m. gjemmes.
16. Finnehytter i en anden Finneby.

17. Ulven efter Rensdyrene i Fjeldet.
18. Gud den Helligaand.
19. Ulv har gjort Skade i andre Finners Hjord.
20. Elg.
21. Gud Fader.
22. Færgebaad.
23. Guds Søn.
24. Ristbalges, hvor der findes: a. Bumand, b. Bumands Hus, c. Ko, d. Gris.
25. En Ko, som staar der, for at man kan faa at vide, om mange Kjør skulle dø for Bumændene ved Foraarstid.
26. Hest og Rytter, for at man kan faa at vide, om de gamle Heste skulle skydes af Bumændene, saaledes at Finnen faar Anledning til at flaa dem og beholde Kjødet til Spise.
27. Gandflue til at skade Kvæget med.
28. Kirke.
29. Bæver.
30. Gandflue til at skade Mennesker.
31. Finnen kjører i sin Renslæde.
32. Finnens Begravelsesplads i Fjeldet.
33. Finnens Kone,
34. 35. De Mandspersoner, der vogte Ren.
36. Finnen leder efter vildfarende Rensdyr.
37. Djævelen.
38. Rensdyr, som er blevet borte i Fjeldet.
39. Solen, om den skal skinne og det skal blive godt Veir.
40. Gand-Fin, som har lært at udsende Gand.
41. Gaupe.

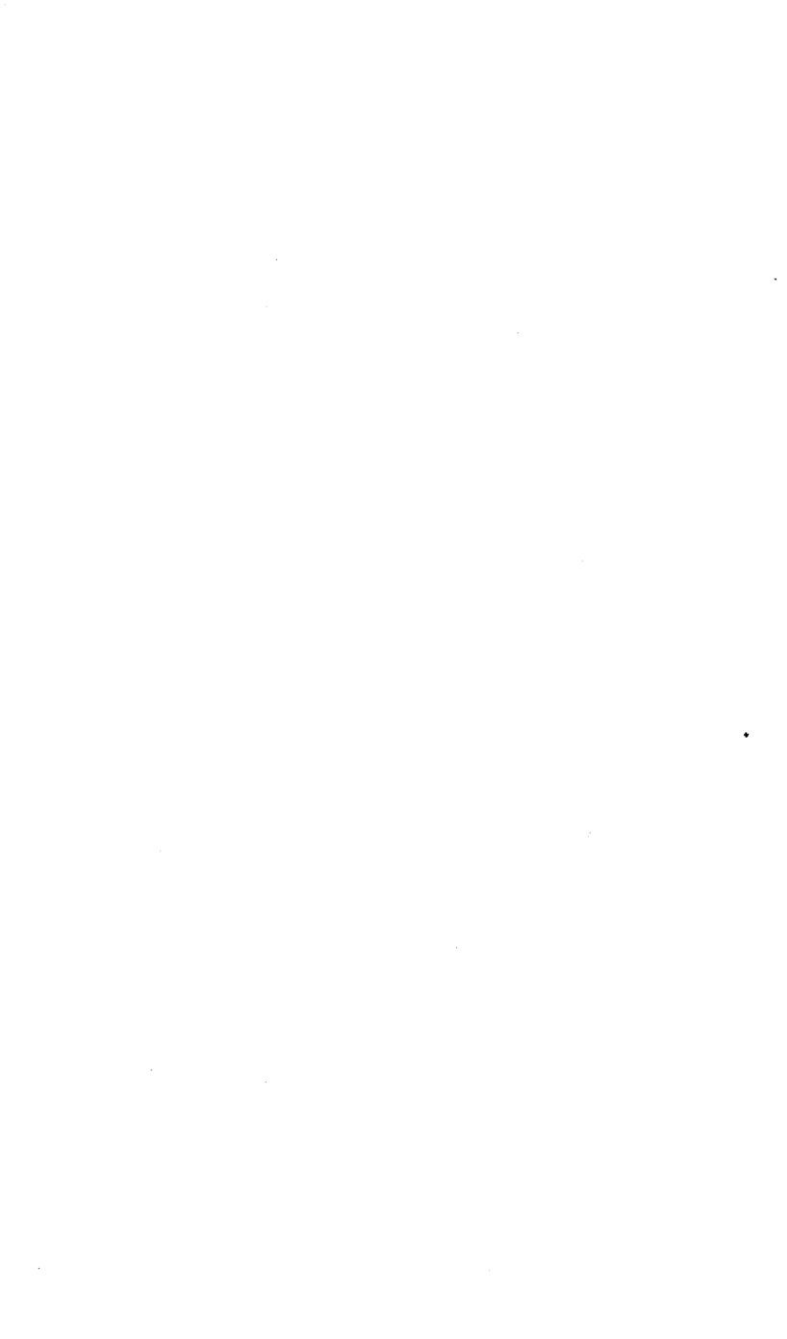
Efter denne Forklaring af Runebommens Figurer skulde der altsaa paa samme ikke findes en eneste af

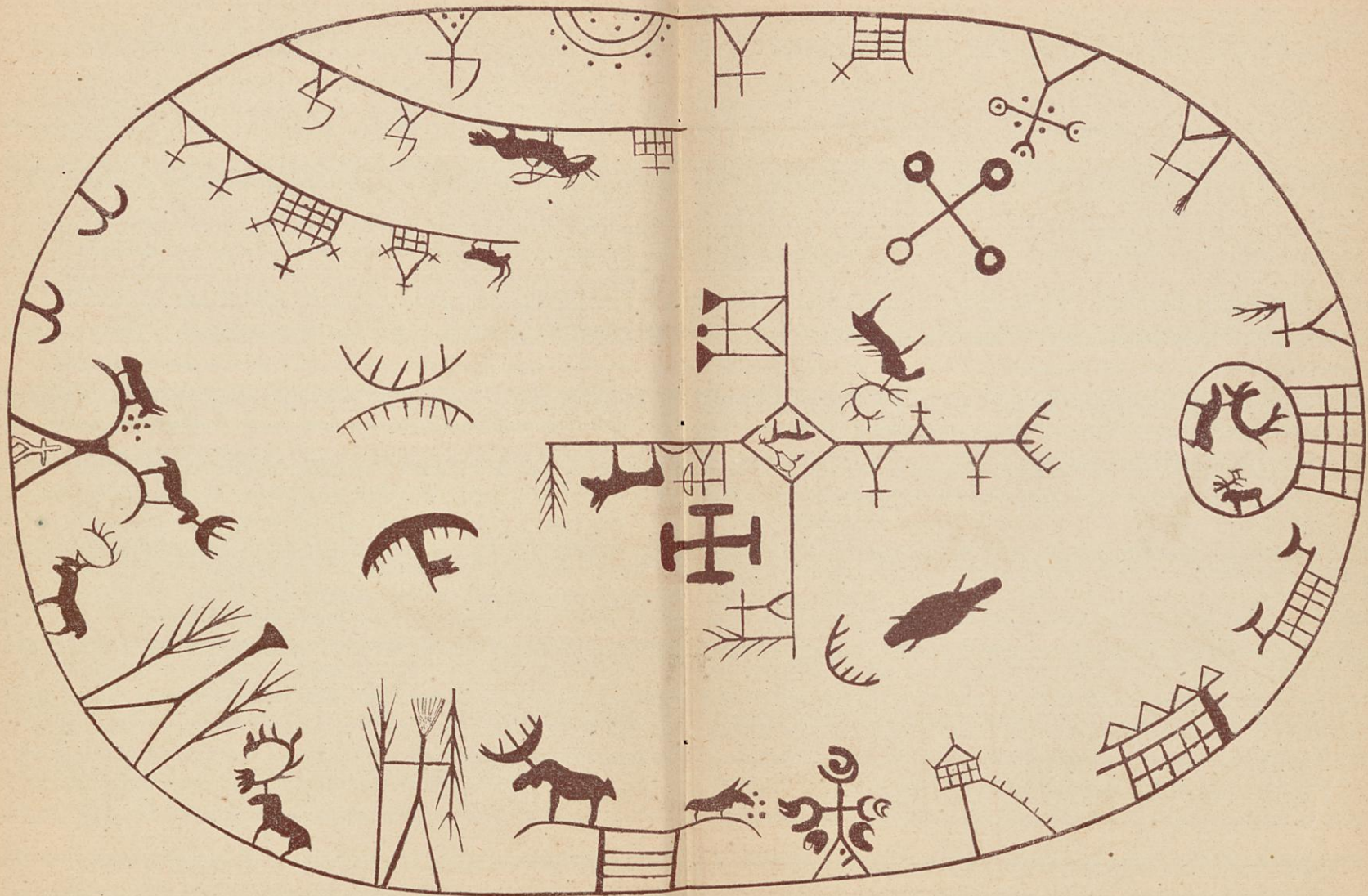
Lappernes gamle Guder, men derimod den kristelige Treenighed. Man kunde tænke sig, at den ikke var saa gammel som de øvrige her aftegnede, men i Manuskriftet oplyses, at den „var arvet i 4de Led“, og saaledes maatte den være gammel nok til at indeholde lappiske Guder. Det er muligt, at den ikke har været til Brug ved religiøse Handlinger, Offer og deslige, men kun udgjort et Familieklenodie, der af Husfaderen har været raadspurgt alene om det daglige Livs Sysler, hvorfor den næsten blot indeholder Emblemer, der har Hensyn til dette. Rimeligst er det dog at antage, at vedkommende Noaide eller Eier ikke har villet ud med Sproget eller ikke har været oprigtig i sin Forklaring, men at han istedetfor de lappiske Guder har nævnt den kristelige Treenighed, en Formodning, som bestyrkes derved, at f. Ex. Figur No. 12 forklares at betyde „Fugleleg“ eller et Sted, hvor Aarfugl og Tiur holde til i Parringstiden, medens samme Figur ellers paa flere andre Runebomme, f. Ex. No. 2. Fig. 37 og No. 7. Fig. 45, (findes ogsaa paa No. 4. Fig. 25), forklares at være den mystiske Troldfisk eller Orm, der var Noaidens uundværlige Hjælper paa hans Fart til Underverdenen. No. 26 er aabenbart det onde Væsen Rutu, siddende paa en Offerhest, men forklares her som Rytter og Hest i Almindelighed. No. 34 og 35 er rimeligvis Sarakka og Juksakka, men forklares her som Renvogtere, skjøndt disse eller denne tydeligt nok her, som paa andre Runebomme, staa lige ved Rengjærdet No. 1, med en Riskvist i Haanden. No. 39 forklares her at betyde Solen, men betyder formodentlig Horagales, Tordenguden, (se No. 2. Fig. 6.); thi Solen er tydeligt nok betegnet ved selve Firkanten midt paa Runebommen. Saaledes er det ogsaa sandsynligt, at No. 21,

23 og 18 ikke har betegnet Gud Fader, Søn og Hellig-aand, men Radien aēēe, Radien bardne og Radien akka; Manuskriptets Forfatter oplyser, at vedkommende Eier af Runebommen „først efter 2 Aars skete Anmodning“ skilte sig ved den, og tilføier derhos, „at ingen Fin aabenbarer Karakterernes Betydning, saalænge han er ædru; men bliver han beskjænket, saa kan man undertiden faa lære hans arcana“. Forfatterens Hjemmelsmand har sandsynligvis været ædru, da han afgav Forklaringen, og det gamle Ord: „in vino veritas“ holder altsaa Stik, ogsaa for Lappernes Vedkommende.

No. 9 er en Tegning af en Runebom, der findes paa Nationalmusæet i Stockholm. I Ordningen af Figurerne ligner den mest No. 2 og No. 4. Ved Sammenligning med disse vil man kunne udfinde Betydningen af de fleste Figurer. Kun er det usædvanligt, at der inde i Solens Billede er tegnet et Rensdyr. Det store Kors, eller den dobbelte Krydshammer mellem Solens øverste og venstre Straale, betegner ganske vist Horagales eller Tordenguden, se No. 7. Fig. 9. Paa Solens øverste Straale findes her, som paa No. 2 og 4, en Elg og bagenfor en Lap paa Jagt med Bue. Træet foran Elgen er tydeligt nok tegnet uden Top for at betegne, at Elgen hyppigt søger sin Føde ved at afbide Toppen af unge Gran- og Furutræer. Paa høire Solstraale staar formodentlig Bieggagales, Stormens Gud, med en Skuffel i hver Haand, se No. 2. Fig. 8. og No. 1. Fig. 3. Længer oppe til Høire findes som sædvanligt Ristbalges og nedenunder Rota til Hest, der jages tilbage til de Dødes Rige eller Sygdommenes Hjem.

De to følgende og sidste Runebomme ere tegnede efter "Olavi Rudbeckii Atlantica. Pars secunda, p.

187

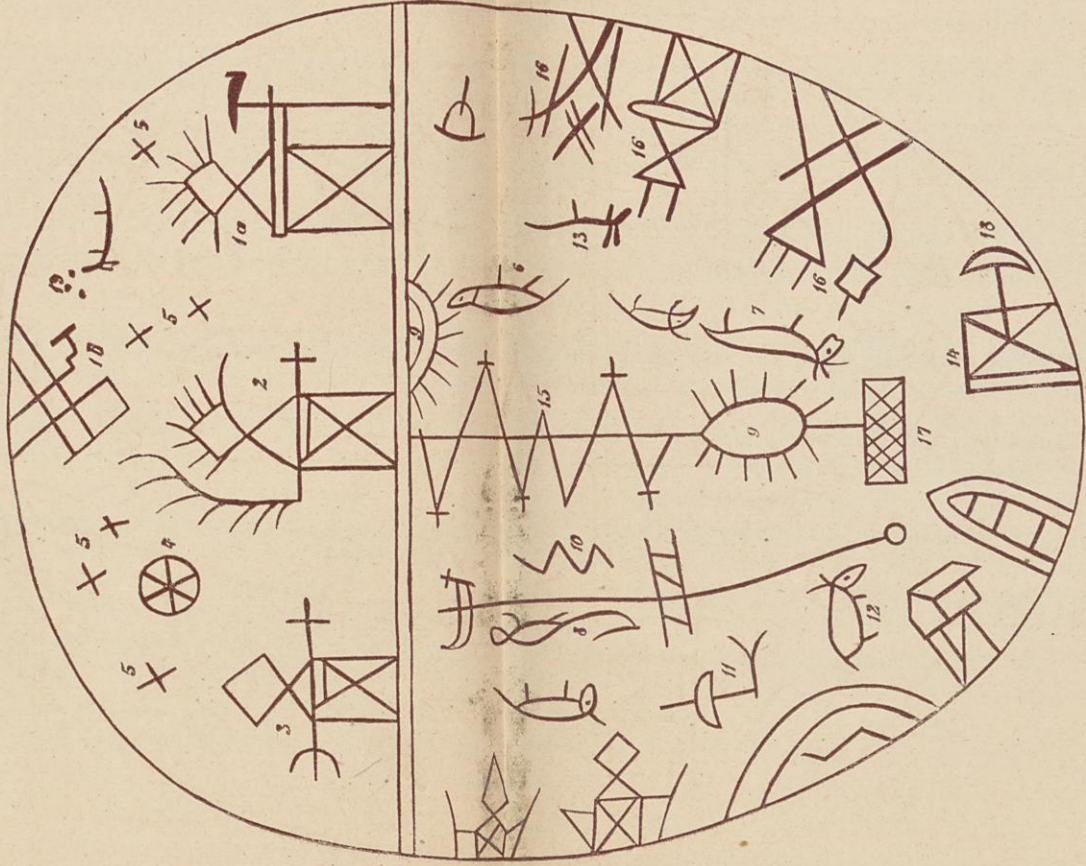
127

Nr. 10.

279. Upsalæ 1689“. No. 10 synes at være en temmelig tro Gjengivelse af Originalen, men paa No. 11 har Forfatteren aabenbart søgt at forskjønne og derved forvansket flere af de originale Figurer. Hans Forklaring af Figurerne maa være aldeles feilagtig; thi i sin blinde og ensidige nationale Iver frakjender han Lapperne al Originalitet og søger igjen at paadutte dem allehaande Guddommeligheder og Ideer fra de nordiske Nationers Mythologi. Enkelte Tegn, som han ikke har kunnet rime sammen med Nogetsomhelst i Nordens Mythologi, staa derfor ogsaa uden Forklaring. Hans kuriøse og ukritiske Fortolkning af Figurerne er følgende:

- No. 1. a. Thor, 16, ogsaa Thor, som den, der udsender Lyn og Torden fra Himmelen.
2. Frigg, (skal formodentlig være Varalde-olmai, se No. 1. Fig. 2.)
3. Freya, (skal formodentlig være Bie g g a - g a l e s, se No. 1. Fig. 3.)
4. Maanen. 5. Stjerner. 6. Ulv. 7. Oxe. 8. Hund. 9. Solen.
10. Orre-Træsk eller Oridan, deri Solen om Vinteren med Maanen sig styrter. (Betegner formodentlig Trold-Ormen, se No. 7. Fig. 45.)
11. Heiner blinde, som skjød Balder. (Se No. 4. Fig. 26. No. 8. Fig. 2.)
12. Ko. 13. Ikorn, som opholder sig ved Ygdrasils Rødder.
14. Hel. (Jabmi-aibmo, se No. 2. Fig. 50.)
15. Ormen Jormungad, (formodentlig de 3 Helligdagsmænd, No. 2. Fig. 15.)
16. De 3 Norner, (formodentlig de 3 Akker, No. 2. Fig. 11. 13. 14.)

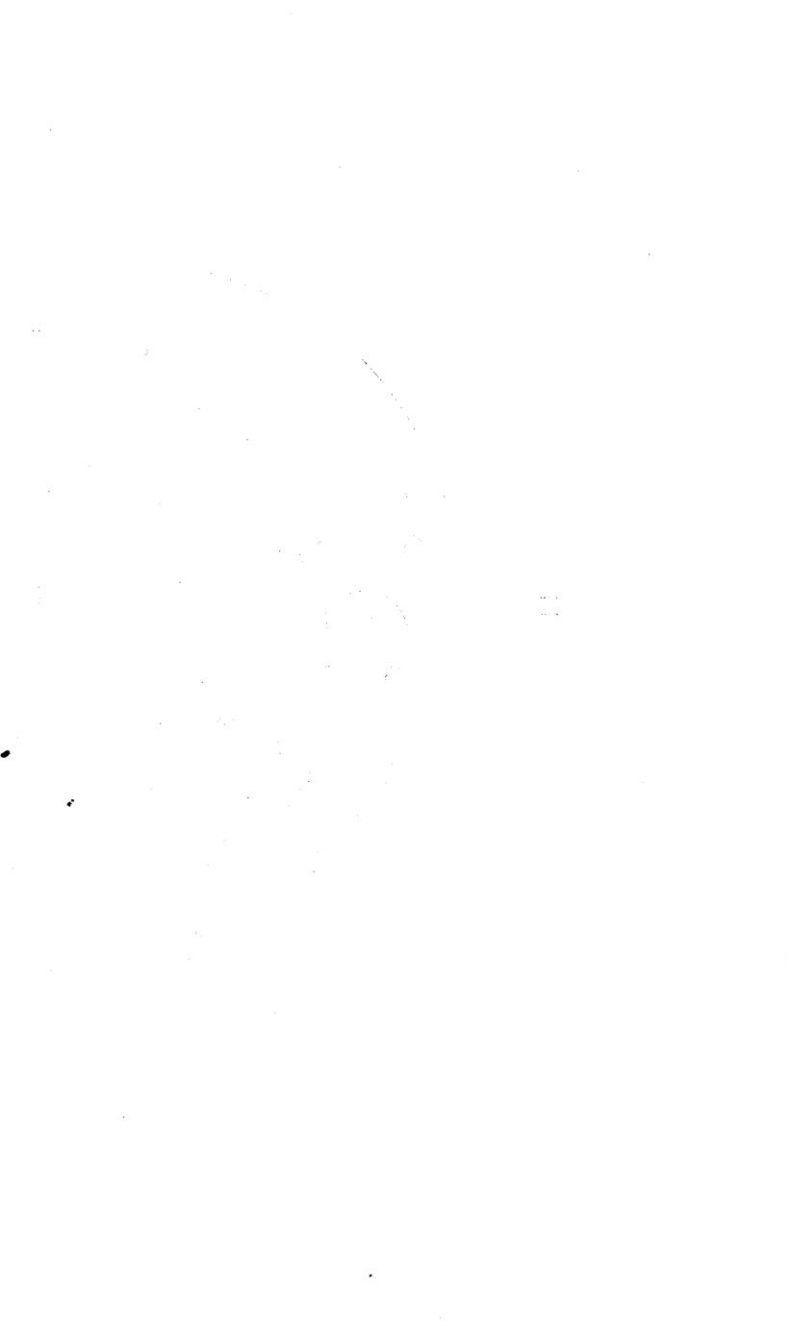
17. Fiskenet. 18. Maanen.
 19. De 3 Punkter betyde Yme Jotuns Skabelse, de to Punkter ere hans Øine og det 3die Munden (!!), (formodentlig en Bjørn, der æder paa Noget, se No. 1. Fig. 8.)

No. 11.

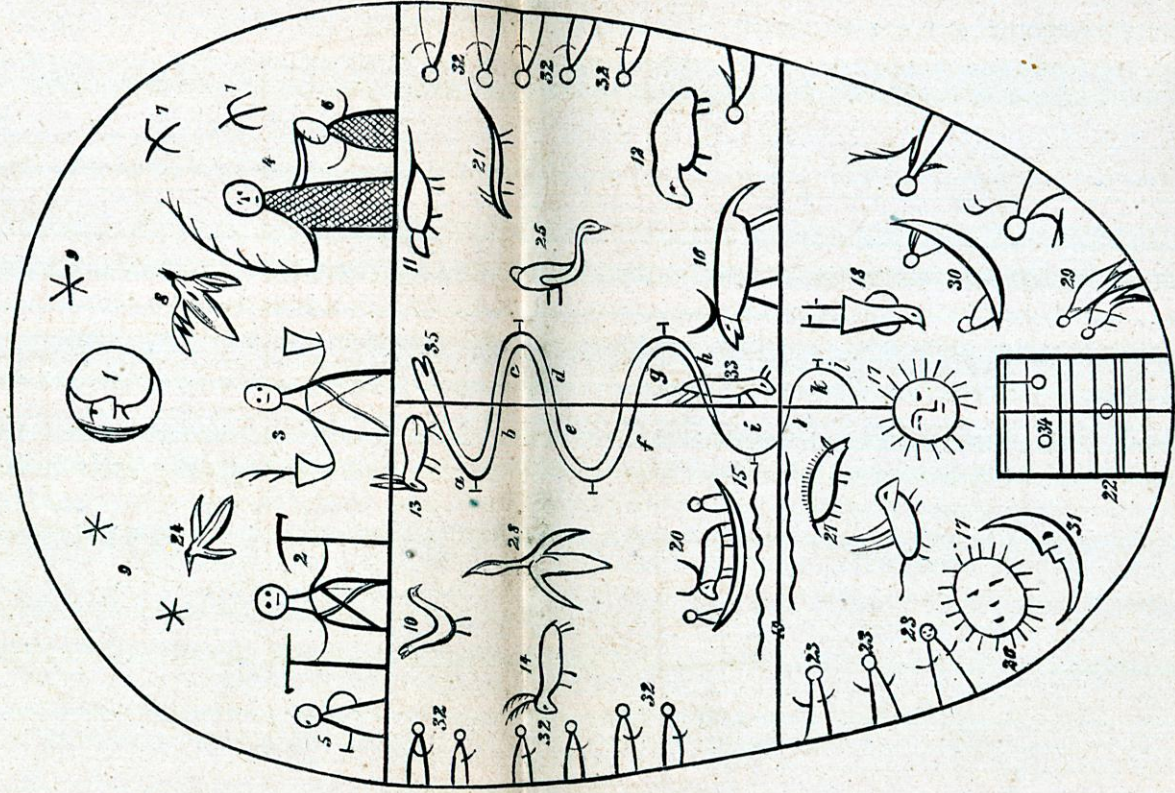
Enkelte Runebomme ere som denne delte ved to Streger i 3 Afdelinger, Himmels, Jordens og Underverdenens. Rudbecks Forklaring er følgende:

No. 1. Maanen. 2. Thor. 3. Frigg, eller Maanens Regimente paa Jorden og især Havet. Derfor har hun en stor Skaal eller Vandkrukke i Haanden med et Græsstraa i. 4. Freya, hvilken Nogle kalde Storjunker, undertiden iklædt et Fiskenet. 5. Thors Tjener. 6. Freyas Tjener eller Søn. 7. Trækfugle. 8. Gjøgen. 9. Stjerner. 10. Hane, Offerdyr. 11. En Kat, som Freya kjører med og er hendes Offer. 12. Bjørn. 13. Hare. 14. Ren. 15. Skibet Ringhorna, som Sol og Maane seile med i Havet om Natten (!!)

16. Oxe. 17. Solen. 18. Heimdall, Mercur, (skal formodentlig betegne en Noaide, som er paa Veien til Jabmi aibmo). 19. Orre Træsk. 20. Koen Audumbla. 21. Ikorn. 22. Hel. 23. 3. Norner. 24. Svalen, Solens Gjenkomst's Fugl. 25. Svane, Solens Bortgangs Begræder og Sørgesangs Synger. 26. Gripen eller Mørket, som under Jorden formørker Solen og tager hendes Skin bort om Vinteren. 27. Galten, som slog ihjel Solen. 28. Tranen, som kommer om Vaaren og bebuder Solens Gjenkomst. 29. Færgekar, som bærer en Døds Sjæl til Hel. 30. Charon, som fører en Død i sin Baad over Afgrunden til Hel. 31. Maanen, naar den er indunder Jorden om Vinteren og opløfter Solen med sine Horn. 32. 12

Nr. 11.

Dømmere. 33. En Hund, eller, som Edda har, en Ulv, der med Freya opsøger Solen og bringer den tilbage igjen. 34. Yme Jotun. 35. Ormen Jormungad, som betyder Solens og Aarets Omgang og Solens krogede Gang op og ned. Hver halve Bugt (a-l) betyder 1 Maaned, og de 3 halve Bugter af Ormen, som ere under Jorden, betegne, at Solen er borte i 3 Maaneder.

§ 7.

Gobdas og Sampo.

I det finske Nationalepos Kalevala findes, som bekjendt, flere Sange, der handle om, at Smeden Ilmarinen paa sin Frierfærd i Pohjola eller Lapland maatte forfærdige et vidunderligt Redskab med et „broget Laag“, kaldet „Sampo“, førend han fik Louhis Datter, Laplands skønneste Mø, tilagte. Moderen opstiller Betingelsen i 7de Rune, 310 V. og i 10, 260-270:

Hvis du kunde Sampo smede,
Gjøre Laaget rigtig broget,
Vil jeg dig min Datter give,
Lønne med en Mø din Møie!

Der har, som bekjendt, været fremsat mange forskjellige Gisninger om, hvad Sampo, dette vidunderlige Redskab med det brogede Laag, monne være for Noget, men alle hidtil fremsatte Gisninger eller Forklaringer ere saa lidet tilfredsstillende, at neppe andre end de, der have fremsat dem, holde fast ved dem. Man fristes derfor til atter at forsøge andre Forklaringer, og under Studiet af det lappiske Folks hedenske Religionskultus er da ogsaa jeg kommen til et Resultat, hvorefter man skulde kunne finde den rette Ariadnetraad gjennem Kalevalas dunkle Samposange langt nærmere, end man hidtil har søgt den. Af Frem-

stillingen i Kalevala ser man for det Første, at der handles om en Gjenstand, hvorpaa specielt Lapperne satte overordentlig Pris, eller som de agtede høiere end alt Andet. Man henvises derfor til at undersøge, om der enten iblandt deres Ernæringsmidler eller deres Religionskultus-Gjenstande skulde findes nogen særegen Ting, hvorpaa Beskrivelsen af Sampo kunde passe; thi Sampo maa nødvendigvis være Noget, der vedkom det Ene eller det Andet eller begge Dele paa en Gang. I Uvished kan man dog ikke længe blive. Sampo vedkom ikke det Timelige. Thi Ilmarinen smeder først en Bue og derpaa en Baad. Disse Gjenstande repræsenterer Jagt og Fiskeri, hvoraf Lapperne langt tilbage i Tiden udelukkende levede. Men begge Dele forkastes som ikke fyldestgørende de opstillede Fordringer. Dernæst smeder han en Ploug og en Ko, der repræsenterer Agerbrug og Fædrift, hvoraf Finnerne, (ikke Lapperne), levede. Men disse Gjenstande løste endnu mindre den Opgave, der var stillet Kunstneren Ilmarinen. Endelig smeder han „Sampo“ med sit „kirjo kansi“, brogede Laag. Sampo maa altsaa være Noget, der vedkom Lappernes Religionskultus, og er man kommen til dette Resultat, kan man, efter den forudleverede Beskrivelse af Runebommen og dens Betydning, ikke være i Tvivl om, at det er denne, som menes; thi der var i det Hele taget i Lappens Eie intet saa dyrebart som denne, Intet, der nød den Agtelse som dette Orakel, hvorfor man ogsaa ofrede til samme som til en Guddommelighed.

Hos sine sydligere boende finske Frænder har Lapperne fra gammel Tid af altid staaet i stort Ry som Troldmænd. Man foretog lange Reiser til de Noaider, som havde de mest bekendte Orakler, for at

faa sin Skjæbne at vide eller for at faa Rede paa andre dunkle Gjenstande. Imidlertid havde ogsaa Finerne sine Vismænd eller „Noitat“ (lap. noaidak). Väinemöinen var en saadan og Ilmarinen ligesaa. Den Sidstes Ry, især paa Grund af hans store Kunstfærdighed, havde udbredt sig vidt og bredt, ogsaa iblandt Lapperne, saaledes at han endog er optagen som Guddom, under Navn af Ilmaris, paa en af de her forud aftegnede Runebomme. Intet Under derfor, at Lapperne benyttede denne store Kunstners Ophold i Lapland til at faa forarbejdet en ny Sampo, eller at de istedetfor Guld og Sølv, (som Louhi siger i 7de Sang, V. 307-308), forlangte af ham Udførelsen af dette Kunststykke som Betaling for Pohjolas skjønneste Mø, „Landets Pris og Vandets Pryd“ (Kalevala 10. 236.); thi hvo kunde bedre forarbejde en Gobdas eller Runebom og „udsire“ (kirjoitella, gjøre broget) dens Laag med Gudefigurer etc. end han, den store Kunstner.

Han, som smedet havde Hjalen,
Luftens Laag tilsammen føiet;
Hverken Spor af Hammer synes
Eller Mærke af hans Tænger!

Kalev. 7, 334.

Og hvilken Anseelse og Magt over Mængden vilde ikke den Noaide faa, som havde en Sampo eller Gobdas, forfærdiget af den kunsterfarne Ilmarinen?

Man kunde synes, at dette Arbejde uden Grund vanskeliggjøres end mere for Kunstneren derved, at det ifølge Kalevala forlanges af ham, at han skal forarbejde den ny Sampo af „Enden af en Svanefjæder, af en Mælkedraabe af en Gjeldko, af et enkelt Kornfrø og af et Sommerlams Uld“. (Kalev. 10, 263 og fl.) Men med en Svanefjæders Ende maledes Figurerne paa

Skindet, som var taget af en Gjeldsimle. Modellen afgav Kornfrøets ovale Form, og med Traad syedes Laaget eller Skindet fast til selve Skaalens Kant. Længe maatte Ilmarinen søge omkring, førend han fandt et beleiligt Sted til Udførelsen af sit Arbeide. Længe maatte ogsaa Lappen søge omkring i Skov og Mark, førend han fandt et passende Træemne; thi det skulde være voxet paa et skyggefuldt Sted og være „vredet med Solens Gang“. Endelig er Sampo færdig, og „3 Kværne“ vare fæstede til dens Kanter. Runebommens Kanter prydedes med forskellige Zirater. Blandt disse udmærkede sig især smaa, tykke Messingringe, der ikke have liden Lighed med de i ældre Tider brugte Haandkværne af Sten, med Hul i Midten. Flere Detaljer kunde endnu anføres for at vise, at Beretningen om Sampo i Mangt og Meget passer paa Lappernes Runebom; men det allerede Anførte kan være tilstrækkeligt, saameget mere som en af Kalevala Digters Samlere, D. E. D. Europæus, erklærer, „at de Steder i Kalevala, som ikke synes at ville passe sammen med den her givne Forklaring af Sampo som en Troldtromme, (saaledes ogsaa Beretningen om de 3 Kværne, og at Sampo maler), enten høre til Runepoesiens Udsmykninger eller ere senere Tillæg, der kun synges i ganske enkelte Trakter, hvoraf ogsaa deres senere Udspring fremlyser.“¹

Det Vigtigste er, at Sampos stadige Epithet og mærkeligste Kjendemerke, det „brogede Laag“, netop ogsaa nøie passer paa den med brogede Billeder udstyrede lappiske Runebom.

Hvad endelig Sampo's Ethymologi angaar, saa er

¹ Finlands almenna Tidning. 1869. No. 15.

Ordets oprindelige Rodform ikke Samp eller Samb, men Tamb. Ombytning af **s** og **t** mellem Finsk og Lappisk eller Finsk og Estnisk er ikke sjelden, f. Ex. lap. dolge, tolke, Fjær; fin. sulka. Estn. tüp, Vinge; fin. siipi. Estn. teivas, Gjærdestør; fin. seivas. Imidlertid er der dog ingen Lydlov i det finske Sprog, som fordrer Overgang fra **t** til **s**, undtagen foran i. Det er derfor muligt, at det finske Sprog har optaget dette Ord af et Sprog, der allerede havde **s** som Begyndelsesbogstav. Efter Pictes „Les origines indo-européennes“ forekommer i Persisk Tambûr, tambûk, tambir, i Kurdisk tambûr, i Armenisk thembug i Betydningen Tromme. Tscheremissisk tümür, Ostjaskisk do mbra og Magyarisk dob, (oprindel. do mb), har samme Betydning. Det græske tympanon, Tromme, eller sambukos, et trekantet Strængeinstrument, kan maaske ogsaa nævnes her. Til alle disse Ordformer slutter sig nu ganske nær det finske Sampo, eller — efter den oprindelige Udtale — Sambo, der altsaa har betegnet et hult Instrument, (Mdorv. šuma, et Trug), hvormed Lyd frembragtes. Denne Egenskab var dog, som tidligere paavist, af underordnet Betydning for Lapperne Vedkommende. Dets „kirjo kansi“ var Hovedsagen.

Den Omstændighed, at al Kundskab om Sampo nu er aldeles forsvunden iblandt det finske Folk, uagtet Runerne have bidraget til at holde Navnet i Minde, kan ikke forundre Nogen, naar man ved, at baade Kundskaben om Gobdas eller Runebommen og selve Navnet er aldeles forsvundet iblandt Lapperne efter langt kortere Tids Forløb.

Noaiderne eller de lappiske Schamaner udførte, som tidligere bemærket, ikke sine Kunster uden Be-

taling. Tværtimod var deres Forretning meget lønnende, naar deres Orakel havde vundet Ry i en videre Kreds. Dette synes nu i høi Grad at have været Tilfældet med det af Ilmarinen forfærdigede. Som et andet Delphi-Orakel blev det søgt og raadspurgt af Troende fra fjerne Trakter. Gaver bleve bragte, og Rigdom af alle Slags samledes paa den Gaard, hvor denne berømte Sampo fandtes. Til Väinemöinen og Ilmarinen kom da ogsaa Rygter om den Velstand, som Sampo havde beredet Pohjolas Folk. De beslutte sig derfor til at reise til Pohjola for at bemægtige sig dette Orakel, Kilden til saa megen Velstand og Lykke. Toget foretages, og Sampo røves. Paa Tilbageveien indhenter Louhi dem i Skikkelse af en Ørn. En Kamp opstaar, hvorunder Sampo sønderbrydes; dog redder Väinemöinen den vigtigste Del, det „brogede Laag“, med sig til Kalevala. Men for Pohjola var Sampo tabt.

„Derfor er i Pohja Jammer —
Og et brødløst Liv i Lapland“.

Gudelære.

§ 8.

Om de lappiske Guder i Almindelighed og deres Inddeling i Klasser.

Naar man om de turanske Folkeslag i Almindelighed har sagt, at deres eiendommelige Religion ikke var andet end en Slags Schamanismus, eller at de ansaa deres Schamaners Magt for den høieste og ikke egentlig troede paa guddommelige Væsener, saa maa en saadan Opfattelse enten hidrøre fra Mangel af Kjendskab til disse Folkeslag eller fra en aldeles overfladisk Opfattelse af Alt, der kunde tyde paa det Modsatte. Man kan vel tværtimod med Sikkerhed paastaa,

at der hverken i Asiens Ørkener eller paa Sibiriens Tundra eller i Amerikas Polaregne findes noget Folk, som ikke tror paa Tilværelsen af visse høiere, Menneskene overlegne Væsener eller Magter. Hvad specielt Lapperne angaar, saa udmærkede de sig ved Dyrkelsen af en hel Del Guddomme. Det Samme har været Tilfældet med flere ligesaa lavt staaende Nationer, forinden de have hævet sig op til Troen paa en Enhed i Verdensstyrelsen eller en enkelt Guddoms gennemgribende Indflydelse. Efter Lappenes Forestilling var hele Universet opfyldt med guddommelige Væsener. Over Himmelen, i Himmelen, under Himmelen, i Maanen og Stjernerne, paa Jorden og under Jorden fandtes der Guder og Gudinder, ja, ethvert Fjeld, enhver Skov, enhver Indsø, enhver Bæk eller Kilde havde efter Lappernes Forestilling sin Halde, efter Finnernes sin Haltia, det vil sige, sin iboende, usynlige og beskyttende Aand. En stor Del af de lappiske og finske Guder vare saakaldte Elementærguder eller Guder for enkelte Naturkræfter. „Den daglige Erfaring lærte dem, at der i Naturen foregik Meget, som ikke ahang af deres Villie, men ofte gik tværtimod deres Ønske. Havets skummende Bølger, Ildens fortærende Flamme, Jorden med sine høie Fjelde, sine dunkle Skove og vilde Dyr, alt dette og utallige andre Gjenstande viste det raa Naturmenneske sin Overlegenhed og manede det med mægtig Stemme til at falde ned og tilbede. Efterhaanden udvider Forestillingen om det Guddommelige sig, og Antallet af Gjenstande, der tilbedes, kan paa Naturreligionens almindelige Udviklingsvei let blive uendeligt“,¹ saaledes som Tilfældet synes at have været med Grøn-

¹ Castrén. Finnische Mythologie. 1853.

lænderne. Thi de gik saa vidt i denne Tro paa alle Tings Besjælethed, at de mente, at selv de aller ubetydeligste Dele af den synlige Verden, en Baad, en Pil, en Ske, en Skosaale havde sin „Inua“ eller noget iboende Aandeligt, som kunde have Indflydelse paa Menneskets Ve og Vel, eller som under Menneskets Gjøren og Laden ikke aldeles maatte lades ud af Betragtning.

Efter de norske Missionærers fragmentariske Beretning om Lappernes Gudelære skal Noaiderne have inddelt de lappiske Guder i forskjellige klasser eller tænkt sig Guderne fordelte inden visse Dele af Universet. Herpaa tyder ogsaa de forud leverede Tegninger af forskjellige Runebomme; thi næsten paa alle disse er omtrent samme Hovedorden iagttaget i Opstillingen af Guderne rundt omkring Solens Billede.

Den samme Ordning i forskjellige Hovedklasser, hvori de opregnes i Missionærernes Skrifter, vil ogsaa blive fulgt i efterfølgende Fremstilling. Dog er det ikke Meningen dermed tillige at paastaa, at denne Ordning i alle Dele oprindelig er ægte lappisk. Endnu mindre er det dermed sagt, at Guddommene ere tilblevne i Lappernes Gudsdyrkelse netop i den Orden, hvori de her opregnes og beskrives. Som allerede tidligere paapeget, vil det af selve Beskrivelsen tydeligt nok sees, at Lapperne have laant baade Guddomme og Ideer og derved tildels forandret Ordenen mellem sine oprindelig ægte lappiske Guder.

Efter den paalideligste af de ældre Forfattere, nemlig Jessen, kunne de lappiske Guder inddeles i 4 Klasser:

1. Overhimmelske Guder.
2. Himmels og Luftens Guder.
3. Jordiske Guder.
4. Underjordiske Guder.

Omtrent samme Ordning af de finske Guder følges ogsaa af Castrén i hans finske Mythologi. Han ind-deler dem nemlig i: 1. Luftens Guder. 2. Vandets Guder. 3. Jordens Guder og 4. Underverdenens Guder.

I. Overhimmelske Guder.

§ 9.

Raðien aċċe.

Det synes, som om Lapperne aldeles ikke har kunnet fortælle Noget om Verdens Skabelse og de første Men-neskers Tilblivelse. Ialfald finder man, paa et Sagn om Syndfloden nær (§ 39), Intet derom i Missionæ-rernes og ældre Forfatteres Skrifter. Alt forudsættes som værende til fra Evighed af, underkastet velvillige eller fiendtlige overnaturlige Væseners Indflydelse.

Af de overhimmelske Guder eller de, „som bo aller øverst oppe i Stjernehimlen“, siger Jessen,¹ „var Raðien aċċe den allerhøieste og største. Han regjerede med uindskrænket Magt og Myndighed baade over Himmel og Jord, ja, over alle andre Guder og over Lappen selv med Alt det, som er paa Jorden.“

Der er intet usandsynligt i den Tanke, at Lapperne skulle have kunnet hæve sig til Forestilling om en Overgud eller indrømmet en af sine Guder den mest udstrakte Magt over Naturkræfterne og dermed ogsaa den største Indflydelse paa Menneskets Ve og Vel. Ideen om en saadan Overgud findes hos andre — ligesaa lavt og endnu lavere staaende — Nationer, f. Ex. Grøn-lænderne og Samojederne. Mindre sandsynligt er det derimod, at denne Guddoms Navn oprindeligt har væ-ret Raðien aċċe. Vistnok er aċċe et ægte lap-pisk Ord, som betyder Fader, men Raðien er enten

¹ De norske Finners og Lappers hedenske Religion, Pag. 11.

en forkortet Form af radđijægje, radđije, (hvortil de i Sproget ukyndige Forfattere have føiet den norske Artikel - n), der betyder herskende, Hersker, eller en gammel Genitivform af Substantivet radđe, Raad, Magt, Herredømme. Radđien aċċe, eller, som han ogsaa ofte nævnes, blot Radđien, betyder altsaa den herskende Fader eller Magtens Fader, den almægtige Fader. Men i ethvert Fald er baade Verbet radđit, raade, herske, og Substantivet radđe, Raad, laant af de nordiske Sprog.

Ogsaa Jessen finder, „at Læren om Radđien aċċe og Radđien kiedde, hans Søn, og hvadsomhelst Lapperne fordem have troet om dem, ikke staar i nogen Sammenhæng med Lappernes Hovedreligion, men synes at være laant i de nyere Tider af de Kristnes Lære om Treenigheden“. Jessen oversætter Radđien aċċe med „Magtens Kilde“ og har forvexlet aċċe eller attje med aggja eller addja, som betyder Kilde. At udlede Ordet Radđien af det ægte lappiske Ord ragje eller radje, Grænse, kunde til Nød have Formen for sig, men har Betydningen altfor meget mod sig.

§ 10.

Radđien akka, Ćoarvve-ædne eller Ćoarvve-Radđien.

Lapperne have formodentlig, især i ældre Tider, ført et fuldstændigt patriarkalsk Levesæt. De kunde derfor ikke forestille sig Andet, end at noget Lignende fandt Sted ogsaa iblandt Guderne. De fleste af disse have derfor Familie eller Hustru og Børn. Saaledes havde ogsaa Radđien aċċe, Almagtens Fader, en Hustru, Almagtens Moder. Denne Radđien's Hustru benævnes snart ligefrem Radđien akka (akka, Hustru),

se Runebom No. 2. Fig. 2, snart $\tilde{C}$ oarvve-ædne (ædne, Moder), snart $\tilde{C}$ oarvve-Raðien ($\tilde{c}$ oarvve, Horn). Raðien's Hustru blev især dyrket som Beskytterinde af Rensdyrene og som den, der gav Lykke til Rensdyravl. De Noaider, der tillagde Raðien $a\tilde{c}\tilde{e}$ Skabelsen af Menneskets Sjæl, hvilken Gjerning ellers tillagdes Mader $a\tilde{c}\tilde{e}$, hvorom senere, have rimeligvis tænkt sig Raðien akka som den, der gav Rensdyrkalvene Liv. Deraf kommer det maaske ogsaa, at hun benævnes $\tilde{C}$ oarvve-ædne og aftegnes med et $\tilde{c}$ oarvve, Rensdyrhorn, over Hovedet.

§ 11.

Raðien bardne eller Raðien kiedde.

Raðien $a\tilde{c}\tilde{e}$ havde ogsaa en Søn, som dels ligefrem kaldes Raðien bardne, Raðien's eller Almagts Søn, f. Ex. paa Runebom No. 2. Fig. 5, hvor han er aftegnet i Menneskeskikkelse, dels, og almindeligere, Raðien kiedde. Forholdet mellem Fader og Søn var — efter Jessen — saaledes, at Raðien $a\tilde{c}\tilde{e}$ ikke selv skabte nogen Ting eller umiddelbart tog Del i Verdensstyrelsen, men havde „forlenet sin Søn med en saa stærk Kraft, at denne skabte og frembragte alle Ting. Disse To raadede over al Skabning, bød og befalede over alle andre Guder, baade de himmelske, jordiske og underjordiske, endog over Rutu eller det onde Væsen. Ligesom Raðien kiedde endog maatte ære Raðien $a\tilde{c}\tilde{e}$ som en Helligdom, saaledes udrettede han selv paa egen Haand Intet, uden han dertil havde faaet Kraft og Befaling af Raðien $a\tilde{c}\tilde{e}$ “.

Det her skildrede Forhold mellem Raðien $a\tilde{c}\tilde{e}$ og Raðien bardne minder saa stærkt om Joh. Evang.

1ste Kap. eller den kristelige Lære om Gud Faders Forhold til Guds Søn, at det aabenbart ikke kan være ægte lappisk. Udtrykket kiedde maa være en af de saa hyppigt forekommende feilagtige Skrivemaader for kiette eller gietta, der betyder Haand. Paa Runebommen No. 7. Fig. 2 betegnes nemlig denne Raðien kiedde „som en Bygning, hvis 2 Støtterader paa begge Sider skulde betegne hans Hænder, hvormed han gjorde og formaaede, lavede og styrede alle Ting“. Jessen. Pag. 12.

§ 12.

Ruona nieidda, Rana nieidda eller Raðien nieidda.

Efter enkelte Noaiders Beretning skal Raðien aãcê ikke blot have havt en Søn, men ogsaa en Datter, der af Leem kaldes Ruona nieidda og af Jessen Rana nieidda eller Raðien nieidda, Radiens Datter. Ogsaa „hun boede høiest oppe i Stjernehimlen, ikke langt fra ligesaa høit som Raðien“. Denne Ruona nieidda var Vaarens Gudinde; thi det tilskreves hende, at Græs og Løv om Vaaren spirede frem. Navnlig havde man hende at takke for, at enkelte Fjeldskraaninger grønnedes tidligere end andre, saaledes at Lappen kunde søge derhen med sine Dyr. „Man ofrede derfor ogsaa om Vaaren til Ruona nieidda, paa det at Rensdyrene betimeligt kunde komme ud paa Græsgang“. Leem. Pag. 411. Denne Ruona nieidda er neppe beslægtet med Finnernes Rau ni, Tordegudens Hustru, end mindre med Eddalærens Ran, men Navnet Ruona er det norske Ord grøn, som Lapperne udtale ruona eller ruonas, da de ikke kunne udtale g og r sammen i Ords Begyndelse og iste-

detfor o i laante Ord hyppigt bruge uo. Ruona ni-eidda var Vaarens Gudinde og fik derfor, som rimeligt var, Tilnavnet ruona, „den grønne“.

§ 13.

Slutningsbemærkning om de overhimmelske Guder.

De svenske Forfattere kjende ikke saa stort Antal Guder, som de norske. De nævne saaledes aldeles ikke de overhimmelske. Heller ikke alle norske Forfattere kjende Raðien aǣǣe. Paa Runebommen No. 2 findes han aftegnet ikke blot med Hustru og Søn, men han har ogsaa en Noaide til sin Tjeneste. Paa Runebom No. 7 findes baade Raðien aǣǣe og Raðien kiedde samt derhos Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand. Raðien betegnes her med et enkelt Kors paa en Bygning, der ligner en Kirke. Den samme Figur eller Bygning findes paa de fleste Runebomme, saaledes ogsaa paa No. 4, 6 og 8. Paa Runebom No. 1 findes derimod hverken Raðien eller nogen af hans Familie. Det er sandsynligt, at denne Runebom er den ældste blandt de, hvoraf Tegning her er leveret, og den er saaledes et langt vigtigere Dokument end de øvrige til Bedømmelse af, hvilke Guder der ere oprindelig lappiske, og hvilke der senere ere laante. Af denne Runebom og af Manuskriptet, hvortil den hører, ser man, at Eieren ikke har havt Ide om overhimmelske Guder, men blot kjendt himmelske, jordiske og underjordiske. Hele Gudefamilien Raðien maa derfor erklæres for ikke oprindelig lappisk og først indført i den lappiske Bibel og Gudsdyrkelse, efterat Befolkningen havde faaet temmelig nøie Besked om den kristelige Lære om Gud Faders

Forhold til Guds Søn. Ægte lappiske Guddommeligheder kunne altsaa først søges i næste Afdeling.

2. Himmels og Luftens Guder.

§ 14.

Ibmel, Jibmel eller Jubmel og Jumala.

Med Udtrykket Ibmel betegnes nu for Tiden i det lappiske Skriftsprog Begrebet Gud i Almindelighed og den kristelige Gud i Besynderlighed. De første Missionærer forefandt allerede paa sin Tid dette Ord i Sproget brugt som Apellativum, medens en hel Del særegne Navne karakteriserede de forskellige lappiske Guddommeligheder. Rimeligvis er derfor dette Ord i Lappisk, ligesom Jumala i Finsk, ikke blot det ældste Gudenavn, som den lappisk-finske Mythologi kan opvise, men maaske det ældste Gudenavn hos hele den finske Folkestamme; thi det findes ikke blot hos disse to nærmest beslægtede Nationer, men ogsaa hos Esterne, Syrjänerne, Tscheremisserne og Sibiriens Samojedestammer. I de nordligste lappiske Dialekter har det nu Formen Ibmel, sydligere Jibmel, Jubmel (Gen. Jubmelan), i Finsk Jumala, Nord-Tschudisk¹ Jumal, Estn. Jummal, Syrj. Jen (egentlig Jemel), Tscherem. Juma, Samojed. Num eller — efter Lencqvist² — Jum. Førend Ordet Ibmel blev et Apellativum, har det naturligvis været et Proprium eller Navnet paa en enkelt Guddommelighed. For at udfinde Ordets oprindelige Betydning og dermed ogsaa den ældste lappiske Guddommeligheds Karakter — er det nødvendigt at paavise Ordets Rodform. Denne ligger saa tydeligt for Dagen i det lappiske Sprog, at man aldeles ikke

¹ Aug. Ahlqvist. Acta Societatis Scient. Fennicæ. Tom. VI.

² De superstitione veterum Fennorum. Pag. 11.

med ældre Filologer behøver at søge den i det hebr. jom, Dag, og el, Gud, eller i jum, Himmel, og bal, Herre. I Lappisk har man nemlig et meget almindeligt forekommende Verbum jubmat, hvis Ordstamme er jubma eller juma, og hvis Rodform, (der i ethvert lappisk Ord er enstavelses, endende paa Konsonant), er jum, aldeles paa samme Maade som f. Ex. Verbet dabmat, tæmme, gjøre tam, har Stammeformen dabma og Roden dam, (ɔ: det laante norske Ord tam). Man ser saaledes, at, medens Samojederne have beholdt Rodformen num eller jum; (thi j og n vexle ofte i Samojedisk¹), have Tscheremisserne beholdt Stammeformen juma og de øvrige finske Folkefærd en afledet Form paa -la eller -l; thi lappiske og finske Ord, som bestaa af mere end 2 Stavelser, ere i Almindelighed afledede. Afledningsendelsen er her den i Finsk meget hyppigt forekommende Endelse -la eller -lä, der har lokal Betydning eller betegner et Sted, hvor det, som Primitivet betyder, findes eller foregaar. Nu betyder jubmat i Lappisk suse, dure, drøne, og jubma (finsk jum i) betyder Sus, Dur, Drøn. Følgelig betyder Juma-la eller Jubmel Stedet, hvor Dur eller Drøn findes, det vil sige Himmelen. Lapperne synes altsaa ligesom Finnerne under Navnet Jubmel eller Jumala oprindeligt at have dyrket enten selve Himmelen som Guddom eller visse i Himmelen skjulte Kræfter, en Himmels eller Luftens Guddom. Det Samme har været Tilfældet ogsaa med andre asiatiske Folkeslag. „Es hat innerhalb des weitgestreckten Gränzen Asiens,“ siger Castrén², „kaum ein einziges heidnisches Volk

¹ Lencqvist 1. Pag 27. ² Vorlesungen über die finnische Mythologie. Pag. 14—16. St. Petbr. 1853.

gegeben, welches nicht, sofern wir von seiner Religion einige Kenntniss haben, den Himmel und dessen göttliches Wesens verehrt hätte. Und nicht nur in Asien ist dieser Cultus herrschend gewesen, sondern alle wilden Völker sind stets Naturverehrer gewesen und haben ihre Huldigung vor allem andern dem Himmelsraume dargebracht. Ueber die ältere Religion der Mangolen weiss man sehr wenig, jedoch ist es erweislich, dass auch sie den Himmel unter dem Namen *tengri* angebetet haben. Die Tungusen verehren in Buga noch heut zu Tage eine himmlische Gottheit, und mehrere türkische Stämme zollen auf gleiche Weise Anbetung gewissen himmlischen Mächten, welche *Kudai* genant werden, und deren es sieben geben soll. Auch von den Vorfahren der jetzigen Türken, den von den Chinesen sogenannten *Tu-kiu*, wird erzählt, dass sie den Himmel angebetet haben, und dasselbe soll nach einer chinesischen Angabe der Fall gewesen sein mit dem Volke der *Hiongnu*. Dass die Samojuden wirklich den Himmel anbeten, das bezeugt die Sprache selbst, denn in Samojudischen werden Gott und Himmel durch ein und dasselbe Wort, das eben angeführte *num*, bezeichnet — ein Sprachgebrauch, der seinen Grund natürlich darin haben muss, dass der Himmel als göttliches Wesen betrachtet wird. Zur Bezeichnung des Begriffes Gott bedienen sich zwar gewisse Samojudstämme auch des Wortes *jilibeambaertje*, doch dieses Wort ist eigentlich nur ein Epithet von *num* und bezeichnet seine Eigenschaft als Wächter oder Beschützer der Heerden. Die Vorstellung dieser Eigenschaft von *num* ist wahrscheinlich späteren Ursprungs, und das Wort *jilibeambaertje* wird meist von civilisirteren, zum Christenthum bekehrten Stämme

gebrannt, welche dieses Wort bisweilen mit Christus vergleichen. Die uncivilisirteren Stämme wissen nicht viel von jilibeambaertje, sonderen sprechen stets von num, was sie fast immer in der Bedeutung Himmel brauchen. Sie vorstellen sich jedoch den Himmel nicht als ein todtes Ding, sondern als ein lebendes, persönliches Wesen vor, zu dessen Natur es gehört Donner und Blitz, Regen, Schnee, Hagel und Wind u. s. w. hervorzubringen. Bisweilen kommt das Wort num auch in der engere Bedeutung „Donner“ vor.“ Ligesom nu Ordet num hos Samojederne og — efter Kowalewski — Ordet tengri hos Mongolerne har havt 3 forskjellige Betydninger 1) Himmelen 2) Himmels Gud 3) en Guddom i Almindelighed, saaledes synes ogsaa det Samme at have været Tilfældet med Jubmel og Jumala i Lappisk og Finsk.

Ogsaa hos Grønlænderne finder man en lignende Forestilling om Himmelen og et himmelsk Væsen, som de betegnede med det ubestemte Navn Pirksoma, o: Han der oppe. Den samme Guddom er det formodentlig, som de ogsaa have betegnet med Silla, der egentlig betyder „Luft,“ men ogsaa kan betegne „Forstand, Væsen.“ Af dette Ords Betydning synes saaledes at kunne sluttes, at de virkelig have tænkt sig det høieste Væsen som aandeligt og forstandigt, men — ligesom Luften — ubegribeligt og dog allesteds nærværende og Alt gjennemtrængende. Istedet for Silla alene brugte Grønlænderne, naar de vilde udtale sig aldeles tydeligt, Sillam inua, Luftens, Himmels Herre eller Ihænderhaver. I Almindelighed brugtes dog blot Silla, f. Ex. naar Talen var om noget Ondt, „Silla ser det, Silla vredes derover“¹“

¹ D. Cranz. Historie von Grønland. Pag. 223.

Af de 3 Betydninger, som Tengri, Num og, i Lighed dermed, Ibmel synes at have havt, er naturligvis den sandselige eller materielle den oprindeligste. Efterhaanden optog imidlertid Lapperne i sin Gudsdyrkelse, ved Siden af Himmels eller Luftens Gud, ogsaa andre Guder, Repræsentanter for Naturkræfter udenfor Himmelummet. Maaske de ogsaa fordelte Luftfænomenerne paa forskjellige Individuer. Paa alle disse senere tilkomne Guddomme kunde imidlertid ogsaa det oprindelige, mere ubestemte Gudenavn Ibmel passe. Følgen heraf blev da den, at dette fra Proprium efterhaanden gik over til at blive et Apellativum, ganske paa samme Maade som det gik med Navnet Cæsar. Denne Karakter af Apellativum havde Ordet allerede længe havt, da de første Missionærer optraadte. Da Ibmel var bleven et Apellativum, maatte andre Navne bruges til at betegne Guddommene for de forskjellige Naturkræfter, der forhen vare forenede under Ibmels Herredømme. Heraf kan man forklare sig de senere og høist forskjellige Navne, som Tordenens Gud fik iblandt Lapperne, hvorom i næste §. Da Lapperne havde lært noget af Kristendommen at kjende, satte de Radien ačēe, Almagts Fader, op paa Ibmels gamle Trone, hvorfor ogsaa, efter enkelte Missionærers Beretning, nogle Noaider udtrykkelig erklærede, at „Radien ačēe og Radien kiedde intet Andet var end Ibmel.“ Til Slutning veg ogsaa Radien ačēe Pladsen for den aldeles kristelige Ibmel ačēe, bardne og bassevuoigŋa, Gud Fader, Søn og Helligaand, se Runeb. No. 8. Fig. 21, 23 og 18.

§ 15.

Diermes eller Tiermes, Turat-uros. Hora-
gales. Hōran-orias. Hores-gudsk.

Aggja, Agjek og Aċċe-gadse.

Ibmel's nærmeste Efterfølger eller Stedfortræder synes at have været den Guddom, som forekommer under alle de her opregnede Benævnelser. Der menes nemlig med alle disse kun en og samme Guddom, nemlig Veirligets og specielt Tordenens Gud. De tilsyneladende meget forskellige Benævnelser hidrøre sandsynligvis blot fra, at det oprindelige Navn igjennem Dialekterne i de forskellige Lapmarker har antaget forskjellig Skikkelse. Benævnelsen Diermes, (sv. Lap. Tiermes), hvorunder denne Guddom forekommer i Forklaringen over Runebommen No. 5, er et ægte lappisk Ord, der den Dag i Dag forekommer i Betydningen Torden, f. Ex. i Talemaaderne: Diermes jōrra, Tordenen ruller; diermes ċaska, Tordenen slaar; dierma ċærggom, Tordenskrald; diermes-davgge, Tordenbue, og fl. Man behøver saaledes ikke med Ganander i hans finske Mythologi at gaa lige til Hermes for at forklare Ordets Oprindelse. Diermes hedder i Gen. (af hvilken Kasus man i Lappisk finder de forskellige Ords oprindeligste Former), Dierbma, og Rodformen er saaledes Dierm, Dærm eller Tærm. Denne viser sig ved første Øiekast at være nærbeslægtet med de ugriske Ostjakers Tūrm (Tōrm eller Torum), Tschuvaskernes Tora og Esternes Tara¹, der hos disse Nationer betegner Himmelens og Tordenens Gud. Da t og h ofte vexle i Lappisk, er Torat og Hora eller Gen. Hōran blot Dialektforskjelligheder. Be-

¹ Castrén. Pag. 50.

nævnelser Diermes eller Tiermes synes at have været almindeligst i Finmarken samt, efter Scheffer, i Lule Lapmark, og Hora eller Torat i de sydlige Lapmarker. Den sidste Benævnelse bringer Tanken hen paa de nordiske Nationers Gudenavn Thor og Substantivet „Tøra,“ Torden, i de endnu i Norsk gjængse Talemaader „Tora slaar,“ „Tora ruller.“ Men om de finske Nationer have laant Benævnelsen fra de indogermaniske Sprog eller omvendt, er vel umuligt med Sikkerhed at afgjøre. Man kunde fristes til at antage, at det var den samme Ordstamme, der findes i Navnet paa den Guddom, der hos Grønlænderne svarer til de finske Nationers Tordengud, nemlig Torngarsuk, (efter Glahn egentlig: Tornak-ars-uk, En, der ligner Tornak, en Aand, og „har noget forfærdeligt ved sig“), eller efter Andre: Torngar-soak, den store Aand. Denne Torngarsuk spiller den vigtigste Rolle i Grønlændernes Gudelære. Det var en mandlig og god Guddom. Han var Herre over Veirliget, kunde afvende Landeplager og helbrede Sygdomme. Det er ogsaa ham, som ved en Tornak eller Aand ledsager Angakokken paa hans Reise gennem Luften, Vandet og Underverdenen og hjælper ham til at overvinde det onde Væsen, den „underjordiske Kvinde.“ Netop en lignende Hjælp ydede Horagales ogsaa Noaiden paa hans Reise til Underverdenen, (se Pag. 69).

De Benævnelser, som Tordenguden har i Lappisk foruden Diermes, Turat og Hora, nemlig Gales, Uros eller Orias etc., ere Epitheta ornantia eller Udtryk, der samtlige betegne Lappernes store Ærefrygt for denne Guddom. Gales betyder en gammel Mand, Orias er en lappiseret Form af det finske Uros, der betyder en tapper Mand, en Helt, og Turat-uros be-

tyder altsaa Torden-Helten. Gudsk i Benævnelsen Hores-gudsk er aabenbart en feilagtig Gjengivelse af -kuċ eller -kuoŝ, en Afledningsendelse, der føies til Substantiver og betegner Ælde, Afdød, Stakkel. Gadse i Benævnelsen Aċċe-gadse er ligeledes en feilagtig Opfattelse af Afledningsendelsen -kaŝ, der betyder liden, kjær. I svensk Lapmarken forekommer denne Guddom hyppigst under Benævnelsen Aggja (Aija eller Aije), Bedstefader, Agjek, den lille Bedstefader, Udtryk, der ligeledes betegne den Agtelse og Ærefrygt, man følte for Tordenens Gud; thi Aggja og Aċċe, Bedstefader og Fader, er den største Hæderstitel, som Lappen ved at benytte til meget værdige Personer¹. De samme Udtryk af Ærefrygt bruges ogsaa i Tyrkisk, Mongolsk, Mandshuisk og fl. Sprog. Samojeerne betitle ofte sin Num med ildja eller ildscha, Bedstefader. Finnerne vise sin Ærefrygt for Tordenguden ved Udtryk som isä, Fader, isä in en, lille Fader, taatto, Fader, vanhataatto, (Kalev. 12, v. 280), gamle Fader. Esterne bruge Udtrykkene: vanna issä, vanna taat. Selv Svenskerne bruge endnu den Dag idag om Tordenen Udtrykket: „Godgubben, Gofar.“

Efter denne foreløbige Redegjørelse staar tilbage at paavise, hvilke Forestillinger Lapperne gjorde sig om denne Guddom, hvem de tillagde saa mange Navne.

Diermes eller, som han hyppigst benævnes, Høragales var — efter Jessen — „en af Lappernes ældste og mest ærede Guder,“ og han findes derfor ogsaa aftegnet paa alle Runebomme. Han havde, som alle lappiske

¹ Lapperne vise ogsaa Bjørnen den Agtelse, at de sjelden ligefrem kalde ham guofċa, Bjørn, men aggja, Bedstefader, ligesom Finnerne bruge ukkoiseni, min kjære Gamle, Ostjakerne jig, og Jakuterne ässä, Bedstefader.

Guder, en bestemt Bopæl og sættes af nogle Noaider høit oppe i Himmelen, f. Ex. paa Runebom No. 1, hvor han er aftegnet i Menneskeskikkelse, ovenfor Afdelingen No. 9, „et Rum, der adskilte Himmelen fra Jorden.“ Paa No. 5 findes han ligeledes i øverste Rum under Navnet Diermes og forsynet med sit sædvanlige Redskab, en Korshammer. Andre Noaider satte ham i den „midterste Luftegn,“ saaledes paa Runebom No. 2. Fig. 6, hvor han er aftegnet paa en af Solens Straaler, ledsaget af sin Hund, Bjørnen. Paa No. 7 og No. 9 er han blot betegnet ved to Dobbelt hammere, lagte i Kors.

Horagales raadede „ikke alene over Torden og Lynild, men ogsaa over Regnbuen, over Veir og Vind, over Havet og Vandene, samt over Menneskets Ve og Vel, Liv og Sundhed.“ Som Herre over Veir og Vind kunde Horagales naturligvis ogsaa „befordre Græs-væxt og derved tillige Rensdyrenes Trivsel.“ Han aftegnes derfor ogsaa (Runeb. No. 2. Fig. 6) paa en af Solens Straaler med et Rensdyrhorn, Frugtbarhedens Tegn, over sit Hoved. Paa Runeb. No. 1. Fig. 1 har han „en Slægge i den ene Haand og en Krydshammer i den anden. Med den ene Hammer udsendte han Torden og Lynild, og med den anden drev han Tordenen tilbage igjen, at den ikke skulde skade enten Lapperne eller deres Dyr, som gik blottede for hans Magt ude paa de aabne og bare Fjelde¹.“ „Noaiderne paa-stode, at de ved sine Runesange og Slag paa Runebommen eller ved Offer kunde slippe Tordenguden løs².“ Sandsynligvis har Noaiderne indbildt Mængden, at Tordenguden i Almindelighed var bunden, men at det naturligvis stod i deres Magt baade at løse og igjen at binde ham. Naar Tordenguden ved Noaidernes Hjælp

¹ Næro-Manuskriptet. ² Jessen. Pag. 20.

blev sluppen løs, skede dette „dels for at befri Kvæg, der var blevet forhexet, dels for at modarbejde dem, som vilde gjøre Ondt, eller skaffe sig Hævn over Folk, med hvem de levede i Uvenskab. Men, dersom Horagales kom løs og ikke formaaede at skade den, mod hvem han var udsendt, idet han nemlig blev endnu stærkere paavirket af en anden Noaide, da vendte han sig ofte imod den Noaide, som havde sluppet ham løs, og gik ham haardt paa Klingen¹.“ Foruden Hammeren, som - efter Scheffer - i svensk Lapmarken kaldtes Ajeke veċċera, Bedstefaders Hammer, brugte Horagales ogsaa Regnbuen som Vaaben og udskjød med den Pile og dræbte onde Aander. Regnbuen kaldtes derfor, som allerede bemærket, Diermes dagge eller Ajeke dagge, Bedstefaders Bue, eller Bajan dagge, da Bajan (finsk paja, Bulder) i den finmarkske Dialekt ogsaa betyder Torden.

Horagales beskyttede ogsaa Noaiden, naar hans Legeme laa besvimet, medens hans Aand for hen til Jabmi aibmo eller de Dødes Rige. Under denne Forretning „lurede nemlig Djævelen og onde Aander paa Noaiden, men Horagales's Hund Starbo, (der paa Runeb. No. 2. Fig. 7 staar aftegnet ved hans Side), holdt Vagt ved Legemet. Den holdt Djævelen og hans Engle borte fra Legemet, knurrede og bjæffede saaledes, at Tordengudens Tjener vaagnede og gik hen til Aċċekaš, Tordenguden selv, som da med sin Hammer slog saaledes paa Djævle og Trolde, at de ikke kunde hindre Noaidens Aand fra at komme tilbage til Legemet, ei heller slæbe dette bort eller tilføie det nogen Skade².“

¹ Jessen. Pag. 20. ² Hammonds Missionshistorie Pag. 438.

Til Horagales maatte intet Hundyr og heller ikke noget kastreret Handyr ofres. En Hane findes derfor paa Runeb. No. 1 og en Renoxe, (som efter Nærø-Manuskriptet kaldes sarvva-værro, af sarves, Renoxe, og værro, Skat, Offer), paa No. 3 og 5 aftegnede oppe i de øverste Guders Rum som de Dyr, der især ofredes til disse. Ingen Kvinde maatte nyde det ringeste af Offeret til Horagales. „Til Ære for Horagales,“ siger Nærø-Manuskriptets Forfatter, „pleiede Lapperne, ligesom Nordmændene til Ære for Thor, at betegne sine Døre om Juleaften med et Kors, at krydse med Kniv over en Kande Øl eller et Glas Brændevin og ikke at oplade Laaget paa en fuld Smørkande, uden at gjøre et Kors derover med Kniven. De tænke hermed ikke paa Jesu Kors, men paa Horagales's Hammer, som han holder i Haanden, og som er gjort som et Kors.“

„Da Lapperne efter sin Overbevisning,“ siger Jessen, „havde Horagales at takke for sine Rensdyrs Ophold og Varetægt, følgelig for al sin Rigdom, saa kunde det hælde at Enkelte ved de mange og anselige Ofre, de bragte ham, satte største Delen af sine Midler til og bleve bragte til Betlerstaven.“ Hvad der forud er anført med Hensyn til Lappernes Begreber om Horagales er i alt Væsentligt overensstemmende med Finnernes Forestilling om Ukko og Esternes om Tara. Ligesom Horagales var Ibmel's nærmeste Efterfølger, saaledes var Ukko i Finnernes Gudsdyrkelse Jumala's nærmeste Stedfortræder.

Ukko betyder i det finske Sprog: 1) gammel Mand, Olding, 2) Farfader, 3) Torden — og er beslægtet med den lappiske Benævnelse Aggja, Farfader¹. Ukko er

¹ Magyar. agg, Olding. Jakut. aga, Fader. Osttyrk. aga el aka, ældre Broder, Far- eller Mor-Broder. Mongolsk: aka, a cha, ældre Broder, Herre.

saaledes egentlig et Epithet, hvorfor det i Kalevala ogsaa tillægges andre Guder; men i Almindelighed bruges det dog om Tordenguden og som en personlig Benævnelse for denne, ligesom Aggja i svensk Lapmarken for den lappiske Tordengud. Ukko var (taivahan jumala) Himmelens Gud og (almojen jumala) Luftens Behersker. Han havde sit Sæde paa en Sky (pilven päälinen jumala) og var (pilvien pitäjä) Skyernes Behersker. Han skildres forøvrigt som en vel udrustet og vel bevæbnet Mand. Regnbuen var et af hans Vaaben og hedder derfor Ukon kaari, Tordenbue. Hans Pile vare af glødende Kobber. Han havde et - (tulinen miekka) - Ildsværd og dertil ogsaa en Hammer. Om hans Familie nævne Runerne Intet; heller ikke Lapperne vide Noget at fortælle om Horagales's Familie. Som Himmelens og Luftens Behersker havde Ukko efter Finnernes Forestilling naturligvis ogsaa Magt over Lynild og Torden. Hvorledes han frembragte denne Lyd, vide Runerne ikke at forklare, medens Esterne derimod, at dømme efter Udtrykket: vanna issa hüab, Gamlefader raaber, synes at have staaet i den Tro, at Lynilden frembragtes ved Ukko's mægtige Raab. Lynild frembragtes, hvergang Ukko slog Ild, naar det blev for mørkt i hans himmelske Bolig¹. Da Ukko herskede over Vind og Veir, Sne, Regn og Hagel, havde han naturligvis ogsaa en mægtig Indflydelse paa Vegetationen. Han blev derfor hyppigst anraabt for at fremme Sædens Væxt, og Offer bragtes ham især om Vaaren.

¹ Castrén. Pag. 39 og fl.

§ 16.

Varalde olmai. Varalde noaide eller Radien
noaide.

Horagales havde, som allerede paavist, Overherredømmet baade over Himmelen, Luften, Veir, Vind og Vand. Men Lapperne synes dog at have tænkt sig hans Virksomhed som gaaende mere i det Store, medens det mere Specielle eller Alt, hvad der ligesom behøvedes for Dagens Behov, var overladt til andre Guder at udføre. Saaledes anføres i Nærø-Manuskriptet Varalde olmai som den 2den Gud i Rang efter Horagales. Udtrykket oversættes med „Verdensmanden.“ Olmai er et ægte lappisk Ord, som betyder Mand; men Varalde synes aabenbart at være laant af det svenske „Verlden.“ Efter Beskrivelsen var denne Guddom i særlig Forstand Frugtbarhedens Guddom. „Han afmales,“ siger Manuskriptets Forfatter, „med en krum Streg over Hovedet (Runeb. Nø. 1. Fig. 2) med adskillige Takker, hvilket skal betegne Frugtbarhed, saavel af Jorden som af Havet og af Kreaturer. Han holder en Hakke i Haanden, hvorved han betegnes som Jorddyrkningens Gud. De tilbade ham, for at han skulde give god Væxt paa Korn i de Trakter, hvor dette dyrkedes af de Kristne, paa det at der igjen maatte blive godt Kjøb paa denne Vare for Lapperne, samt paa Øl, Brændevin og Alt, hvad der kommer af Korn. Ligesaa paakalde de, og i Besynderlighed Søfinnerne, ham, at de maa faa mange Fisk, at han skal frugtbargjøre deres Rensdyr, at de maa bære mange Kalve, at han skal frugtbargjøre Mosen paa Fjeldene, som deres Rensdyr æde, paa det at de maa faa mange Renoste, Rensmør etc. Med et Ord, med Hensyn til

Alt, som enten kan voxe eller avles, paakalde de Varalde olmai.“ Til Varalde olmai ofredes en Hakke og en Spade, udskaarne af Træ.

Oppe iblandt Guderne i det øverste Rum paa Runebommen No. 1, Fig. 4 staar ogsaa Varalde noaide. Denne Varalde noaide eller „Himmelens Noaide,“ som Manuskriptets Forfatter oversætter Navnet, „var aftegnet med en Runebom i sin venstre Haand og en Hammer, med hvilken han slaar paa Runebommen, i sin høire Haand. Thi ligesom Lapperne selv have sine Runebomme og Runemænd eller Profeter paa Jorden, ved hvilke de tilspørge enten de øverste Guder eller de nedørste Guder eller de Døde, som herske i de Dødes Land; (thi de mene, at, naar en Lap dør, bliver han strax til en Gud, som raader over Døden og kan befri sine nærmeste Slægtninge derfra, naar de ofre til ham), saa skal ligesaavel de øverste og nederste Guder som de Døde i deres Rige have sine Noaiders, ved hvilke de rune paa en Runebom, om de Bønner, som gjøres til dem, skal høres eller ei. Heraf sees, at denne Varalde noaide var de trende Storguder Horagale's, Varalde olmai's og Bieggagales's Profet eller Runemand, efter hvis Runing i Himmelen, eller rettere, de øverste Guders Sæde, de imodtage Menneskenes Bønner med Bønhørelse eller Afslag.“

Ingen anden Forfatter nævner Noget om, at Guderne havde eller tiltrængte en saadan Runemand. Ideen har dog ikke været ualmindelig; thi ogsaa paa Runebom. No. 2. Fig. 4 findes Raðien noaide, Alfaðers Noaide. Forskjellen i Benævnelsen hidrører blot fra, at Eieren af Runebom. No. 1 ikke har kjendt Nogen af Gudfamilien Raðien, men blot ægte lappiske Guder.

§ 17.

Biegga-gales, Stormens Gud.

Biegga-gales, Stormens Gud, (af bieggá, Vind, og gales, gammel Mand), nævnes baade af Ganander, Leem og Jessen, der sætter ham i Fuonos aimo, Underverdenen, men ingen af disse Forfattere kunne give nogen nærmere Besked om hans Virksomhed. I Nærø-Manuskriptet forklares derimod, „at Biegga-gales var Lappernes 3die store Afgud, den samme som Æolus, hvilken de afmale i øverste Rum med en goaivvo eller Skuffel i sin høire Haand, hvormed han skuffer Vinden ind i sin Hule, naar det har stormet nok, og med en Kølle i sin venstre Haand, (se Runeb. No. 1. Fig. 3), hvormed han driver Vinden ud, naar det skal storme. Denne Gud tilbede de, baade naar de ere paa Fjeldet med sine Rensdyr, at han vil stille den Vind, som gjør Skade paa Dyrene¹, saa og, naar de ere paa Havet at fiske og der opkommer Storm, saa de ere i Livsfare. Da love de ham Ofre paa sine Altere. Naar de have Noget udestaaende med Nogen, da forlange de Vind af denne Guddom, hvilken de ved sin Running indknytte i 3 Knuder. Naar de opløse den første, da bliver det passabel Vind, og naar de opløse den anden, saa bliver det saa stærk Vind, at en Jagt neppe uden Fare kan føre det halve Storseil; men opløse de den 3die Knude, da sker ufeilbarligen Skibbrud.“

Paa Runebom. No. 2. Fig. 8 findes Biegga-gales

¹ Navnlig om Vaaren, i Slutningen af Mai Maaned, eller paa den Tid, da Simlerne kaste sine Kalve. Indtræffer da haardt Veir og Kulde, omkommer en stor Del af de nyfødte Kalve strax efter Fødselen, inden Moderen faar slikket dem tørre.

aftegnet med Hustru; men ingen Forfatter ved noget at fortælle om, enten denne Hustru havde nogen Forretning at udføre i Verdensøkonomien eller blot var givet ham for den formentlige huslige Hygges Skyld.

§ 18.

Ailekes olbmak, Helligdagsmænd.

Samtlige norske Forfattere omtale 3 Guddommeligheder under Navn af Ailekes olbmak, hellige Mænd eller Helgener. Saaledes fortæller Jessen: „Paa 3 af Solens lavc̄ek, (egentl. Tømmer, 3: Straaler) staa Lappernes Ailekes olbmak eller saadanne Guddomme, som for sin Hellighed altid betegnes med et Kors. Paa den første Bæivvelafc̄e (Runeb. No. 7. Fig. 48 a) staa Burre s, (rimeligvis Feilskrift istedetfor boares, gammel), eller Sødna bæivve Ailek, Søndagsmanden eller Guddommen for Søndagen, hvilken Dag de ansaa for den kraftigste og fornemste til at holde Troldmesser paa. Paa den anden Bæivvelafc̄e staa Lava (3: Lavardak) Ailek, Guddommen for Lørdagen, hvilken Dag skulde være den kraftigste næst efter Søndagen. Paa den 3die Bæivvelafc̄e staa Frid Ailek eller Guddommen for Fredagen, hvilken Dag vel holdtes hellig, som en fornem Runedag, men dog ikke saa høi som de tvende foregaaende. Om Fredagen og Lørdagen var det for Alting forbudt at hugge Véd til Brændsel; thi man foregav, at Ailekes olbmak bleve fortørnede derover, og ved det første Hug, man gav et Træ paa disse Dage, kom der Blod af Skaaret. Søndagen derimod ansaaes — foruden som Runedag — tillige som en heldig Dag for Jagt.“

I Nærø-Manuskriptet, hvor disse Guddomme, (se Runeb. No. 1. Fig. 10, 11 og 12), benævnes Ailekes ol-

mai, Søndagsmanden, Nubbe (o: den anden) Ailekes, Lørdagsmanden, og Gulman (o: goalmad, den tredje) Ailekes Fredagsmanden, forklares videre: „Disse Aileker ere Lappernes Underguder eller Storengle, skabte af de 3 store, himmelske Guder i den Hensigt, at de her paa Jorden stedse skulle gaa Lapperne til Haande og føre deres Bønner op til bemeldte 3 Storguder, (Horagales, Varalde olmai og Bieggagales), isærdeles naar de have Runebommens Raadførelse nødvendig. De anraabe da en vis af disse Aileker, nemlig om Lørdagen Nubbe Ailekes, om Søndagen Ailekes olmai og om Fredagen Gulman ailekes, at de skulle befordre Runingen, at den maa gaa heldig for sig, og at de skulle rekommandere deres Forespørgsel til et godt Svar hos de 3 Storguder, hvorfor de ogsaa afbilde dem med Vinger, (se Runeb. No. 1), som de, der i en Hast maa flyve fra og til Himmelen og Jorden“.

Saa vel af Jessens Beskrivelse, som fornemmelig af Fremstillingen i Nærømanuskriptet ser man tydeligt nok, at de 3 Aileker ere laante fra Katholicismens Lære om Helgener, Helgenbilleder og Helgentilbedelse. Ingen af de svenske Forfattere kjende noget til disse Aileker. Heller ikke bleve de dyrkede i det egentlige Finmarken, hvor derimod Torsdagen blev helligholdt til Ære for Diermes.¹ Det synes især at have været Lapperne i Nordland, der boede Katholicismens Hovedsæde, Trondhjem, nærmest, som have kjendt og dyrket disse Aileker. At de maa være laante, bestyrkes ogsaa af den Omstændighed, at Ailek ikke er lappisk, men laant af det norske Ord „heilag“, hellig, (opr. af „heil“, hel, ukløvet, hellig; thi Intet af det,

¹ Jessen. Pag. 79.

som ofredes til Guderne, maatte knuses eller kløves anderledes end efter Ledemodene). Aileg eller Ailek bruges endnu i de mellemste Lapmarker i Betydningen Helligdag, Søndag. Man finder forøvrigt ikke Tegn til, at Lapperne i ældre Tider have høitideligholdt bestemte Dage, naar undtages visse Offertider og de Dage, der især brugtes til Runing.¹ I Sproget findes heller ikke egne Udtryk for Maaned og Uge; thi Manno og Mannod, Maane og Maaned, samt Vakko, Uge, ere tydeligt nok laante af Norsk. Heller ikke Navnene paa Dagene i Ugen ere ægte lappiske. Sodnabæivve, Søndag, (g. N. sunnudagr); Vuosarga, (v: vuostas arga, første Ørkedag), Mandag; Mahebarga, (maheb, anden), Tirsdag; Gaskavakko, (gaska, midt i), Onsdag; Duoresdak, Torsdag; Berjadak, (af Frei; thi Fr kan Lappen kun udtale som Br eller Pr), Fredag; og Lavardak, Lørdag ere samtlige laante.

§ 19.

Bæivve eller Bæivaš, Manno og Nastek, Sol, Maane og Stjerner.

Flere af de finske Folkeslag have paa Grund af det lave Kulturtrin, hvorpaa de i ældre Tider stode, tilbedet Naturgjenstande som Guddommeligheder ligefrem i den Form, hvori de vise sig for Øiet. Som tidligere paavist, har de tilbedet Himmelen under Benævnelsen Jumala eller Jubmel. Ogsaa Solen og Maanen har været Gjenstande for Tilbedelse.

Blandt Mongolerne findes nogle Stammer, som endnu tilbede disse Himmelleger, i Besynderlighed Solen, og Castrén fortæller, „at han engang saa deres Schamaner under Paakaldelsen af denne Guddom kaste

¹ Læstad. Manuskript.

Mælk op i Luften som Offer“. ¹ Efter Georgi's Beretning tilbade Tunguserne Solen, Maanen og Stjernerne; dog agtede de Solen høiest og aftegnede samme i Form af et langagtigt Menneskeansigt. Flere i det sydlige Sibirien nomadiserende Tatarstammer tilbede ligeledes Solen, Maanen og Stjernerne og aftegne Solen og Maanen som runde Figurer paa sine Troldtrommer. Af kinesiske Kilder ved man, at idetmindste Sol- og Maanedyrkelsen var almindelig iblandt Hiongnu Folket; thi der fortælles, at Tschenu, 3: Hiongnu Fyrsten, to Gange om Dagen pleiede at træde ud af sit Telt og om Morgenen tilbede Solen, om Aftenen Maanen. Samojederne have tilbedet Solen og tildels identificeret Solen med Num eller Himmelens Gud. Castrén fortæller saaledes, ² „at en samojedisk Kvinde, for at vise ham, at man ogsaa hos hendes Folk forrettede Morgen- og Aftenandagt, fortalte ham, at hun hver Morgen og Aften traadte ud af sit Telt og bukkede sig for Solen, idet hun om Morgenen sagde: „Naar du Jilibeambaertje hæver dig, staar ogsaa jeg op fra mit Leie“, om Aftenen: „Naar du J. daler ned, gaar ogsaa jeg til Hvile!“ Ostjaker, Voguler og andre finske Folkeslag, (som endnu have nogen Erindring tilbage om sin Fortids Tro), vise ogsaa stor Ærefrygt for Sol, Maane og Stjerner.

Efter Grønlændernes Forestilling ³ har Solen og Maanen oprindelig været Mennesker, Maanen en Mand ved Navn Anningait, og Solen skal have været Maanens Søster og havt Navnet Malina eller Ajut, (der endnu er Navnet paa en smuk Kvinde.) Aarsagen til deres Forvandling skal have været Følgende: Engang legede en hel Del unge Karle og Piger; men Maanen,

¹ Castrén. Pag. 51. ² Castrén. Pag. 16. ³ Hans Egede. P. 120.

Anningait, som var forelsket i sin Søster, pleiede altid under Legen om Aftenen at slukke Lamperne, for derved hemmeligt at kunne komme til at karesere sin Søster. Da denne imidlertid ikke syntes noget derom, tilsmurte hun sine Hænder med Sod for dermed at kunne mærke den, som saaledes i Mørket tog fat paa hende. (Herfra hidrøre de mørke Pletter paa Maanens hvide Renskindspels.) Malina løb derpaa ud og tændte Ild paa et Stykke Mos, Anningait gjorde ligesaa; men dennes Mos sluknede snart, hvorfor den ogsaa ser mere ud som en svag Glød og skinner ikke saa klart som Solen. Imidlertid løb Maanen rundt omkring Huset efter Solen for at gribe hende, hvorfor denne til Slutning, for at blive ham kvit, for op i Luften. Maanen satte efter hende, og saaledes vedblive de endnu den Dag idag at løbe efter hinanden, dog Solen altid høiere end Maanen. Solen har sin Bopæl i Øst, Maanen i Vest. Maanen bor i et lidet Hus med 1 Vindu. To Lamper brænde foran hans Seng. Han kører i en Slæde, der er forspændt med 4 Hunde med sorte Hoveder. Bænkene inde i Huset ere bedækkede med unge Hvidbjørnskind. Paa disse hvile de Dødes Sjæle sig paa sin Fart til Himmels. Aldeles som et Menneske behøver Maanen endnu sin Næring, og naar den ikke sees, er den i Havet paa Fangst. Den skal ogsaa fremdeles undertiden vise sig farlig for grønlandske Piger. Naar Maaneformørkelse indtræder, mene Grønlænderne, at Maanen gaar omkring i Husene for at opsøge Skind- og Spisevarer, hvorfor de i slige Tilfælde gjemme Alt, hvad de eie, og med Støi og Larm søge at forjage den ubudne Gjæst. Stjernerne har efter Grønlændernes Mening tilforn været dels Mennesker, dels Dyr. Saaledes var

Siektut, den 3die Stjerne i Orions Bælte, fordum en Grønlænder, der forvildede sig paa Sælhundefangsten. Da han ikke kunde finde hjem igjen, blev han optaget til Himmelen. Nordlyset er afdøde Sjæle, der spille Bold og danse med hinanden. Sneen antages af Nogle at være de Dødes Blod.

Lapperne og deres nærmeste Slægtninge, Finnerne og Esterne, have fordum uidentvilt ogsaa dyrket Solen, Maanen og andre Himmelleger i deres ydre materielle Skikkelse. Af denne Grund har Sol og Maane i disse Sprog som Guddomme intet andet Navn end det, hvormed de benævnes som Himmelleger. Saaledes betyder lapp. Bæivve eller Diminut. Bæivās, finsk Päivä og estnisk Pääv, baade Solen og Solguden. Lapp. Manno, finsk Kuu, betyder Maane og Maaneguden. I deres Egenskab af Guddomme skildres de af Finnerne som mandlige Væsener, der samtlige, ogsaa Otava eller den store Bjørn, havde Hustruer og Børn. Der nævnes nemlig i de finske Runer¹ Päivän Poika, Solens Søn, Päivän tytär, Solens Datter, Kuutar, Maanens Datter, Otavatar, den store Bjørns Datter, og Tähetar, Stjernedatteren. „De skildres Alle som unge og smukke, i Vævning særdeles flinke Piger, en Forestilling, som aabenbart grunder sig paa den Lighed, som Solens, Maanens og Stjernernes Straaler have med de udspændte Traade til en Væv.“²

De fornævnte Guddomme bleve baade af Lapperne og Finnerne tilbedte som milde og velgjørende Væsener, dels i Almindelighed paa Grund af deres Egenskab at bestraale Verden med sit Lys, dels blev Solen spe-

¹ Kanteletar. III. I. ² Castrén. Pag. 58.

cielt anraabt for sin varmende og al Vegetation befordrende Virkning.

Lapperne synes navnlig at have været meget ivrige Soltilbedere. Bæivve eller Bæivaš fandtes, som allerede tidligere bemærket, aftegnet paa alle Runebomme enten i Form af en Ring eller hyppigst som en Firkant, der da altid stod opreist paa det ene Hjørne og, f. Ex. paa Runebom. No. 1, „hvilede paa en Fod, der var hul. Op til denne hule Fod gik en Vei fra Jorden, hvorved de vilde betegne, at, ligesom deres Bønner paa Jorden gaar op igjennem denne Vei til Solen, saaledes kommer ogsaa alt Lys, Varme og Frugtbarhed ned igjennem denne Vei, naar Guderne ville tillade det“. ¹ „Ifra hver af Firkantens Vinkler udgik en Linie eller Vei. Disse Linier kaldtes Bæive lavček, (Tømmer, Straaler), hvorved skulde betegnes, at Solens Virkning og Kraft strakte sig over den ganske Verden“. ² Til Solen ofrede Lapperne hvide Kreaturer, for at den skulde skinne vel og befordre Græsvæxten. „Aarligen skulde Solen have en Grød, som de kaldte Solgrød eller jubtse, hvilken baade Mands- og Kvindespersoner spiste Solen til Ære, idet de bade til Solen, at den vilde kaste et naadigt Skin paa deres Rensdyr og hvad andet, de skulde have sin Næring af. Efter Maaltidet faldt de igjen paa Knæ og bade til Solen, at den vilde forunde dem en god Mælkesommer og lade deres Rensdyr trives vel“. Efter Sidenius og Leem „ofrede Lapperne til Solen ogsaa for forskellige Sygdomme, isærdeleshed for Mangel paa Forstand“. Forfatteren af Nærø-Manuskriptet fortæller, „at Lapperne ikke til nogen af sine Guder ydede Brændoffer, undtagen til Solen, for der-

¹ Nærø-Manuskript. ² Jessen. Pag. 12.

ved at betegne dens Hede og Ild, og skede Ofringen paa en særdeles, til samme Øiemed helliget Sten“. Sammesteds berettes fremdeles, „at Lapperne nogle Steder have den Sædvane, at de med Hustru og Børn ofre hver en Messingring om Nytaarsdags Morgen i en Brønd eller Bæk til Solen, hvoraf de tage sig dette Tegn, at, dersom Solen skinner saa klart paa Ringen i Vandet, at de kunne se det, da betyder det et godt Aar for den Ofrende, men, dersom enten Ringene synes mørke og dunkle eller endogsaa nogle af dem sorte, da betegner det den visse Død for den, hvis Ring ser sort ud, med mindre Ulykken afvendes ved Offer, hvorfor man da ogsaa i sligt Tilfælde strax søgte ved Offer at formilde Jabmek eller de Døde“, fra hvem Lapperne nemlig troede, at alle Dødssygdomme hidrørte. Som antydet i Manuskriptet, var denne Skik at ofre Messingringe til Solen Nytaarsdags Morgen ikke almindelig og kunde heller ikke være det af den gode Grund, at Solen norden for Polarcirkelen ikke viser sig over Horizonten paa Nytaarsdag. Skulde de nordligere boende Lapper ofre til den i samme Hensigt, maatte det ialfald ske senere ud paa Vinteren. Maaske saadanne Ofre bragtes Solen netop paa den Dag, hvor den paa ethvert Sted atter for første Gang igjen viste sig over Horizonten. I Nærø-Manuskriptet fortælles fremdeles, at Lapperne, naar de havde faret vild tilfjelds paa Grund af Taage og igjen, efter at have anraabt Solen, fandt frem til sin Bopæl, pleiede som Taknemmeligheds Tegn at ofre til Solen en liden Ring af Træ med et kort Haandtag.

Ligesom Finnerne, synes ogsaa Lapperne at have forestillet sig, at Solen eller Solguden havde Familie; men nogen betydningsfuld Rolle i Lappernes Gudsdyr-

kelse synes disse Familiemedlemmer dog ikke at have spillet. Jessen nævner *Sola nieidda*, Solens Datter, som den, der skulde kunne „bidrage til, at Sne og Frost ophørte;“ men ingen af de øvrige Forfattere kjende noget til denne Guddom. Andre af Solens Familiemedlemmer synes ikkun at have været betragtede som Halvguder eller Heroer, der havde sit Opholdssted paa Jorden. Saaledes handler det eneste, større episke Digt af lappisk Oprindelse, som er bleven reddet fra Forglemmelse, om *Bæivve-bardne*, Sol-Sønnen, og hans Frierfærd, og i Eventyrsamlingen findes en Fortælling om *Bæive-oabak*, Solens Søstre, eller Morgen- og Aftenrøden.

At Lapperne have været nidkjære Soltilbedere synes ogsaa at kunne sluttes af den nationale lappiske Skik at give enhver Ting en saa rund Form, som den efter sin Bestemmelse paa nogen Maade kan modtage; thi jo rundere en Ting var, des mere synes den efter lappisk Forestilling at have nærmet sig Idealet for Skjønhed. Saaledes bygger Lappen sin Gamme (Jordhytte) rund, sit Telt rundt, sit Rengjerde rundt, han gjør sin Ske og sin Øse rund, ligesaa enhver Lap paa Klæder eller Sko rund, hvad enten Hullet er tre- eller firkantet. Det er en bekjendt Sag, at de ældste Lappeskaller, som paa-træffes i Stengravene, have en ganske aabenbar rund Form. Det er ikke usandsynligt, at de lappiske Mødre til Ære for Solen og paa Grund af sin Ide om det Skjønne kan have søgt ved et Baand eller paa anden Maade at forme det endnu bløde Barnehoved saa rundt som muligt. Det er ialfald bevisligt, at de fladhovede Indianer ved stadigt anvendt Tryk paa Panden skaffe denne den flade Form, der efter deres Begreber er den skjønneste.

Som en Levning af Soldyrkelsen finder man endnu en og anden overtroisk Skik blandt Befolkningen, f. Ex. at kline Smør paa Væggen, saaledes at Solen kan smelte det, naar den igjen om Vinteren kommer tilsyne.

Maanen og flere af Stjernerne have ligeledes været Gjenstand for Tilbedelse iblandt Lapperne; men Underretningerne om de Forestillinger, som de have gjort sig om disse Himmeligemer, ere høist sparsomme. Enkelte Noaider, hedder det i Hammonds Missionshistorie, havde ikke blot Sol og Maane, men ogsaa Stjerner aftegnede paa sine Runebomme. Til Maanen ofredes ligesom til Solen et rundt Stykke Træ med et ganske lidet Hul i, til Forskjel fra det, som ofredes til Solen. Saadant Offer bragtes, for at Maanen skulde lyse klart for dem om Natten, at de maatte finde Vei hjem til sit Telt. Paa flere Stjerner og Stjernebilleder har Lapperne særegne Navne. Saaledes kaldes den store Bjørn Davgak, Buerne; Orion hedder Skipak, Skibene, og de 3 Stjerner i Orions Bælte ere Synkerne paa det Garn, som Skibene fiske med. Syvstjernen kaldes Nieida gæreg, Jomfruflokken; Nordstjernen heder Bohe-navlle, Nord-Naglen, Cassiopea hedder Sarvva, Vildrenoxen, o. fl. a. Det er ikke usandsynligt, at Lapperne, som Grønlænderne, have tænkt sig, at flere af disse Himmeligemer have været Mennesker, der ere blevne forvandlede.

I Hammonds Missionshistorie fortælles, at det var Iðed-naste, Morgenstjernen, og Æked-naste, Aftenstjernen, som lyste for Noaiden paa hans Reise til Jabmi aibmo, saaledes at han ikke for vild, hvilket han ellers let vilde være udsat for. Ligeledes berettes sammesteds, „at naar Ringen, der lagdes paa Runebommen, kom paa Morgenstjernens Billede, skulde det betegne

godt og frugtbart Aar samt god Helse, men standsede Ringen paa Midnatsstjernen, da forestod Mangel og Vanheld.“ Sammesteds fortælles videre, at en Stjerne hed Manno-naste, Maanestjernen, en anden Manna-naste, Barnestjernen. „Naar Manna-naste gaar ud i Maanen, medens Noaiden i Aanden farer til Jabmi aibmo, var man vis paa, at den Kone, for hvem han runede, var frugtsommelig med Drengbarn, men gaar Manna-naste ind i Maanen, medens han er borte, da er Konen frugtsommelig med et Pigebarn¹.“ Hvad der menes med, at Stjernen gaar ind og ud i Maanen, forklares ikke nøiere.

§ 20.

Mader-ačče og Mader-akka eller Mader-akko.

Kun en enkelt Forfatter, nemlig Jessen, omtaler Mader-ačče og med den Bemærkning, at hans Mærke eller Tegn ikke fandtes paa alle Runebomme; thi det var kun de rigtig kyndige Noaider, som kjendte ham. Paa de Runebomme, hvor denne Guddom fandtes, var han dels aftegnet som en Trekant, dels som en Sexkant. Paa Runebommen No. 7. Fig. 3 betegnes han „som en Mand, der ligger næsegrus.“ Efter Noaidernes Forklaring skulde han have sin Bopæl „aller øverst oppe i Luften, tæt op under Himmelen.“ (og Nogle gav ham derfor paa Runebommen Plads ved Račien kiedde), „saaledes at der fra Mader-ačče gik en krum Vei eller Gang hen til Solens øverste Straale,“ (se Runeb. No. 7). Begge Ord i dette Gudenavn ere ægte lappiske. Mader er en afledet Form af made eller mada, som betyder: Rod, Oprindelse, det første Grund-

¹ Hammond. Pag. 40.

lag for alle legemlige Gjenstande, Stammen paa et Træ, Foden af et Bjerg, det Indre af Fastlandet. Mader og Gen. maddar forekommer kun i S sammensætninger, f. Ex. Mader-aččē eller Maddar-aččē, Stamfader, Maddar-aggja, Farfaders Fader, Mader-akko, Mor-moders Moder, Maddar-agja aččē, Olderfaders Fader, o. s. v. Efter Castrén skulde mader eller madder være det finske manner eller manter, af maa, Jord. Mader-aččē skulde saaledes egentlig betyde Jordfader, („Erdevater“), en Benævnelse, der skulde tyde paa, at Lapperne havde dyrket Jorden som Guddom og betragtet den som alt Levendes Fader. Men om saa var, synes det ogsaa rimeligt, at de havde anvist Mader-aččē Plads nede paa Jorden eller i Jorden og ikke oppe i Himmelen. Man skulde heller være tilbøielig til at tro, at Lapperne have tænkt sig Solen som alt Levendes Ophav; thi efter Noaidernes Beretning „skulde nemlig denne Mader-aččē, eller Stamfader, i Forening med Solen meddele Liv og Bevægelse til alle de Ting, som ere under Solen,¹“ hvorom mere § 21.

Ogsaa Mader-aččē havde, ligesom næsten alle lappiske Guder, en Hustru, Mader-akka, Stammoder, (akka, Hustru), der som Kvinde dog maatte indtage en lavere Plads end Manden; thi Kvinden er blandt Lapperne, som blandt andre, med dem beslægtede Folkeslag, Manden dybt underordnet. Medens Mader-aččē boede „aller øverst oppe i Luften,“ havde hans Hustru sit Tilhold i den „midterste Luftstrækning,“ og fra Solens 4de og nederste Straale gik der en Tværstreg eller Vei hen til Mader-akka eller, som hun ofte benævnes, Mader-akko. En lignende Streg eller Vei findes

¹ Jessen. Pag. 14.

ogsaa antydet paa Runebommen No. 1, 4 og 8. Begge disse Guddomme havde Del i alle Menneskers og Dyrs Tilblivelse, men endnu vigtigere var den Virksomhed, som tillagdes deres 3 Døtre. Lappernes Forestillinger om disse vil derfor blive fremstillet i efterfølgende Afdeling, der begynder med de jordiske Guder.

3. Jordiske Guder.

§ 21.

Mader-akka's 3 Døtre: Sarakka, Juksakka og Uksakka.

Maaden, hvorpaa Mennesket fik Liv og kom til Verden, forklaredes af Noaiderne saaledes: „Radienkiedde (§ 11) fik Magt af Radien ačēe (§ 9) til at skabe Sjæle og Aander. Saasnart han nu havde frembragt en Sjæl, sendte han den til Mader-ačēe. Denne tog Sjælen ind i sin Mave, som derfor altid stod aaben, og for afsted med den rundt omkring Solen, gennem alle dens lavčēk eller Straaler, men fra nederste lafēe fortsatte han sin Vei ad Tverstregen (§ 20) til sin Hustru Mader-akka, til hvem han nu overleverede Sjælen. Hun optog den i sig og skabte den første Embryokrop om samme. Skulde nu af dette Embryo blive et Drengbarn, sendte Mader-akka samme videre til sin Datter Juksakka, (egentl. Bue-Moder, af juoksa, en Bue), Jagtens Gudinde eller — rettere — Mandkjønnets Gudinde. Men skulde af samme blive et Pigebarn, sendte hun det til Sarakka, for at hun skulde begave det med en Kvindes Natur. Men hvad enten Embryobarnet blev sendt til Sarakka eller Juksakka, saa tog den,

til hvem det blev sendt, samme i sit Liv, bestemte dets Kjøen og bragte det derpaa til den Kvinde, som skulde blive frugtsommelig og fremføde det til Verden.“ Paa samme Maade gik det til med Rensdyrene og alt andet Levende. Det Sjælelige kom fra Radien āc̄e og maatte passere alle Akkernes Legemer. „Hele denne Forretning blev nu saa vel udført, at ingen af de onde Væsener Fudno, Rota, Baha Engel eller Mubben olmai var istand til at lægge nogen Hindring i Veien¹.“

Denne eiendommelige Forestilling om, hvorledes Mennesker og Dyr bleve skabte og fremfødte, synes i alle sine væsentlige Træk at være ægte lappisk, ikke saameget af den Grund, at ingen lignende Ide forefindes hos nogen af de beslægtede Nationer, men meget mere, fordi den er en tro Afspeiling af Folkets Skjæbne eller egne ydre Vilkaar gennem Aarhundreder. Saa langt tilbage, som Historien ved noget at fortælle om det lappiske Folk, har det nemlig været nødt til at vige for Overmagten, for fremtrængende kraftigere Nationer, og, hvorsomhelst det af disse er paatruffet, er det blevet anseet for godt Bytte. For at vildlede sine Fiender, Tschuder, Kareler o. fl. a., maatte Lapperne altid paa sine Vandringer gjøre Krogveie og følge skjulte Stier. Kun ved indiansk Listighed lykkedes det dem at føre sine Forfølgere paa Vildspor. Dette farefulde og forfulgte Liv bragte dem, naturligt nok, til at tro, at noget Lignende ogsaa fandt Sted i Aandeverdenen, eller at Barnet, allerede førend det kom til Verden, var udsat for onde Aanders Efterstræbelse. Ligesom Tschuder og Kareler forfulgte Lapperne her paa Jorden,

¹ Jessen. Pag. 14—15.

saaledes lurede Fudno, Baha Engel og andre onde Aander paa Barnesjælen. Før at vildlede dem maatte derfor Mader-a $\bar{c}\bar{c}$ e først skjule den nyskabte Sjæl i sin Mave og gjøre Krogveie gennem alle Solens Straaler, inden han vovede sig ned med den til sin Hustru, der igjen hemmelig bragte Sjælen med den første Begyndelse til Legeme hen til en af sine Døtre, og først ved disse — eller paa 4de Haand — kom den til sin menneskelige Moder, som skulde føde den til Verden.

Da, som tidligere paavist, Ideen om Ra $\bar{d}$ ien a $\bar{c}\bar{c}$ e er laant, maa ogsaa Forestillingen om Sjælens Oprindelse fra ham være en senere Tids Fiktion. Det hedder hos Jessen, „at Mader-a $\bar{c}\bar{c}$ e i Forening med Solen bidrog meget til alle levende Kreaturers Afyngling,“ eller at han havde af Ra $\bar{d}$ ien a $\bar{c}\bar{c}$ e „faaet Kraft til ved Solen at meddele Liv til alle de Ting, som ere under Solen.“ Da Lapperne, som før paavist, vare nidkjære Soltilbere, er det ikke usandsynligt, at deres ældste Forestilling, førend Ra $\bar{d}$ ien a $\bar{c}\bar{c}$ e og Ra $\bar{d}$ ien kiedde, ja, maaske førend Mader-a $\bar{c}\bar{c}$ e optoges i deres Gudsdyrkelse, har været den, at Sjælen kom fra Solen eller Solguden, ligesom alt Liv og alle Dyrs Trivsel, synligt for deres Øine, hidrørte fra denne Guddom. Hvad de i den senere Tid troede at foregaa „i Forening med eller ved Solen,“ har de altsaa oprindeligt troet hidrørte umiddelbart fra denne, der da har staaet i direkte Forbindelse med Akkerne; thi Ideen om disse synes at have været aldeles ægte lappisk.

Mader-akka havde, mærkeligt nok, ingen Sønner, men 3 Døtre. Af disse var Sarakka den, der især blev dyrket. Fra den Tid af, da en Kvinde nemlig blev frugtsommelig, eller et Dyr drægtigt, stod samme særligt under Sarakka's Beskyttelse. I sit Svanger-

skabs Tid „maatte Kvinderne aflægge sin Krave og sit Bælte, hvilket skulde ske for Sarakkas Skyld, og intet Mandfolk maatte i denne Tid gaa rundt omkring dem¹.“ Sarakka sørgede for, at Barnet trivedes og voxede i Møders Liv, hvad enten det var Dreng eller Pige, samt at Moderen, ligesom ogsaa det drægtige Dyr, befandt sig vel. Sit Udseende, sine legemlige Lyder eller Dyder skyldte man Sarakka, Skabningens Moder, (sarrat, skabe), hvorfor man ogsaa havde Talemaaden: „Nuft læ Sarakka muo sarram!²“ — Sarakka har saaledes skabt mig! — Intet Under derfor, at Sarakka dyrkedes af Alle, men dog især af Kvindekjønnen; thi ikke blot blev hun paakaldt i Barnsnød og „hjalp saavel Kvinder som Rensdyr at føde og blive vel forløste,“ men „hun led endog Smerte tilligemed Moderen, som fødte Barnet.“ „Denne Guddom,“ siger Jessen Pag. 21, „havde Lapperne altid i Mund og Hjerter. Til hende stiledes deres Bønner, hende tilbade de i alle sine Forretninger og Anliggender, og hende ansaa de som al sin Trøst og Tilflugt. Kort sagt, Sarakka var først og sidst, den kjæreste og paalideligste, som de med størst Fortrolighed satte sin Lid til i alle sine Handlinger. Hun blev af Alle høit æret og tilbedet, fremfor alle andre Guder. Hvad de end spiste og drak, saa blev hun altid erindret. Til hende gjorde de Løfter, og hende bragte de Ofre uden at raadspørge Runebommen. Men fornemmelig blev hun dog paakaldt af frugtsommelige og i Barnsnød stedte Kvinder. Ved slige Leiligheder pleiede en Del Lapper at bygge op i Nærheden at sin egen en særskilt Gamme eller Bolig, (betegnet paa Runeb. No. 7. Fig. 28), som var bestemt til Sarakkas

¹ Jessen. Pag. 78. ² Læstadius. Manuskript.

Tjeneste og Bopæl.“ Man troede ellers, at hun i Almindelighed havde sit Tilhold ved aran eller Arnestedet i Gammen, og af hvadsomhelst, der blev nydt, især Drikkevarer, fik Sarakka sin Del øst ud i Ildstedet. Alle og Enhver „vare usigelig bange for at gjøre hende imod“.

„Barselkvinder drak Sarakka Vin, førend de skulde føde, og spiste tilligemed de tilstedeværende Kvinder Sarakka Grød, naar de vare forløste, samt gjorde derpaa et Gjæstebud, Sarakka til Ære, som efter deres Maade skede med stor Høitidelighed. I Grøden satte de 3 Pinder. Den ene var kløvet og behængt med 3 Ringe, den anden var sort og den 3die hvid. Disse 3 Pinder bleve i 2—3 Døgn henlagte under Dørtærskelen. Befandtes det saa, at den sorte Pind var borte, holdt de for, at enten Moderen eller Barnet skulde dø. Var derimod den hvide Pind usynlig, skulde begge leve. Grøden aad de ikke, førend Runebommen var tilspurgt“.¹

Ellers bestod det Offer, som bragtes Sarakka, i Haner, Høner, Renkalve og Hunde, de sidste af Hunkjønnene. Af disse Ofre til Sarakka var det alene Kvinder tilladt at spise.

Efterat Lapperne havde lært at kjende den kristelige Daab og Nadvere, optog de begge disse Sakramenter og udførte dem paa sin egen Maade, fornemmelig til Ære for Sarakka. Saaledes blev ethvert Barn, efter at det først havde været i Kirken og faaet et kristent Navn, atter ved Hjemkomsten badet og døbt om igjen af en Lappekvinde, til Ære for Sarakka. I denne Daab fik Barnet det lapp. Navn, med hvilket det senere altid benævnedes iblandt Lapperne selv. Ved denne Sarakka-Daab mente de at afto al Virkning af den kristelige Daab.

¹ Jessen. Pag. 21-22.

Paa samme Maade spiste og drak de til Ære, ikke blot for Sarakka, men ogsaa for andre Guder, førend de i Kirken nød Sakramentet. Maden og Drikken, enten det var Vand eller Brændevin, kaldtes Sarakka biergo, S.s Kjød, og Sarakka varra, S.s Blod.¹

Mader-akka's anden Datter, Juksakka, havde sit Navn af juks eller juoks, en Bue. Hun havde, som paavist, Indflydelse paa Fosterets Kjønn, og hendes Magt i saa Henseende var endog saa stor, at hun, selv efterat Fosteret under Sarakka's Omsorg var bestemt til Kvindekjønn, kunde forandre dette igjen til Mandkjønn, naar der blev runet kraftigt nok og ofret til hende, hvilket ikke sjelden skede, da Lapperne ofte ansaa sig bedre tjent med Dreng- end Pigeboern, hvilke sidste hverken kunde jage eller skyde.² Hun attegnedes undertiden med en Runebom i sin høire Haand, og da baade hun, hendes Søstre og Moderen betragtedes som meget gamle Kvinder, havde man paa Runebommen givet hver af dem en Stav i Haanden, (se No. 1. Fig. 18, 19 og 20.). Mader-akka's 3die Datter, Uksakka, havde sit Navn af ukxa, Dør, og man troede, at hun havde sit Opholdssted ved Døren i Teltet eller i Gammen, hvor ligeledes Barselkvindernes Plads var. Denne Gudinde passede Ind- og Udgangen og overtog Omsorgen for Moderen og Barnet efter Fødselen, idet hun bevarede Barnet fra Ulykkestilfælde og Moderen fra Sygdomme. Hun lod Barnet voxe og trives i aandelig og legemlig Henseende, som det hedder i Sangen om Solens Søn:

Sarakka skabte mig af min Faders
Spænstige Sener; Kræfter i Brystet
Fik jeg med Modersmælken

¹ Jessen. p. 43-44. ² Nærø-Manuskriptet.

I Arv fra Mødre og Fædre.
 Uksakka blandede Mælken,
 Gav mig Forstand i mit Hoved.

Ogsaa til Uksakka ofredes der ved hvert Maaltid lidt Mad og Drikke foruden de almindelige Høitidsoffre.

At Akkerne have spillet en meget vigtig Rolle i Lappernes Gudsdyrkelse og været kjendte af Alle og Enhver, kan sluttes ogsaa af den Omstændighed, at de ere de eneste af alle Guder og Gudinder, som endnu kunne siges at leve i Folkets Erindring. Medens de øvrige ikke engang kjendes mere af Navn, forekommer Sarakka under Navn af Gieddagæs-galggø meget hyppigt i de lappiske Eventyr, hvor hun skildres som en meget gammel og klog Kone, af hvem man i vanskelige Tilfælde kan faa Raad og Hjælp. Hun bor dog ikke længer, som før, ved Arnestedet, men har maattet flytte til giedde gæc̄e, til Udkanten af den dyrkede Mark. Derfor benævnes hun nu Gieddegæs-galggø, (galggø, gammel Kone).

I Koutokæino findes et gammelt Familienavn Sara eller Sarag, der maaske hidrører fra den gamle Sarakka-Dyrkelse, og L. Læstadius fortæller, „at Almuen enkelte Steder endnu tror paa en kvindelig Janus, der opholder sig ved Døren, hvoraf Talemaaden „Dørkjærringen, (o: Uksakka), blæser ud Lyset“.

Den Gudinde, der i den finske Mythologi nærmest skulde svare til Lappernes Mader-akka, maatte være Maan emo, (maa, Jord; emo, Moder), eller, som hun ogsaa kaldes, Maan eukko (eukko, gammel Kone), Maan emäntä, (emäntä, Husmoder), eller Akka manteren alainen, den under Jorden boende Gamle. Derimod har den finske Mythologi ingen, der svarer til Mader-ac̄e og Mader-akka's 3 Døtre. Ganän-

der fortæller, at Maan emo var Tordengudens Gemalinde, og at hun af de gamle Finner ansaaes for en overmaade mægtig Gudinde, hvem man anraabte om at skaffe de Syge og Hjælpeløse Styrke og Kraft. Hos Esterne forekommer denne Gudinde under Navnet Maemma, og om hende fortælles ligeledes, at hun var Tordengudens Hustru og i alle Dele understøttede ham. Men, hvad der gjør denne sidste mere lig den lappiske Mader-akka, er den Omstændighed, at hun ikke blot drog Omsorg for Jordens Næringskraft, men ogsaa havde stor Indflydelse paa Kvindekjønnets Frugtbarhed og tog sig af baade det ufødte og fødte Barn, en Forestilling, som er ganske fremmed for Finnernes Ideer om Maan emo.¹

§ 22.

Læibolmai, Barbmø-akka og Junkerne.

Et Folk som Lapperne, der for en stor Del levede af Jagt, maatte naturligvis ogsaa have en Guddom for denne Bedrift. Læibolmai var Jagtens Gud. Læibbe betyder Oldertræ, og Læibolmai altsaa Olderskovmanden. Oldertræet, der voxer yppigt paa mange Steder i Finmarken, synes af Lapperne at have været betragtet som et helligt Træ. Med en Dekokt af Barken malede Lapperne Figurerne paa Runebommen. Barken benyttedes ogsaa til at berede Skind med og i enkelte Tilfælde ogsaa som Medicin.

Læibolmai havde Raadighed over alle Skovens vilde Dyr, der betragtedes som en ham tilhørende stor Hjord. Held eller Uheld paa Jagt eller ved Dyre- og Fuglefangst afgang af ham. Især stod Bjørnen, der ikke blot var Skovenes Konge, men i Lappernes, som

¹ Castrén. Pag. 89.

i de fleste beslægtede Folkeslags Øine, et helligt Dyr, særlig under Læibolmai's Beskyttelse. Bjørnen holder gjerne til i Olderskoven, da den ynder et Slags Græs, som der voxer, og dette har maaske været den nærmeste Grund til, at man lod Jagtens Gud ogsaa faa sit Opholdssted i Olderskoven og et Navn, der karakteriserede ham som saadan. For at have Lykke paa Jagt eller ved Dyre- og Fuglefangst ofrede man, efter Nærø-Manuskriptet, til Læibolmai „Bue og Pil“.

Især var det af stor Vigtighed at forsikre sig denne Guddoms Hjælp, naar man skulde paa Jagt efter Bjørnen. Dersom man ikke ved Offer og Raadførsel med Runebommen havde forsikret sig om Læibolmai's Bistand, var det ganske sikkert, at man vilde blive ihjelrevet af Bjørnen. Men var det lykkes Lappen ved Offer at unddrage Bjørnen Beskyttelse af Læibolmai, da faldt den som et let Bytte for hans Pile og Spyd. Læibolmai's Yndest ansaaes for at være saa vigtig, at man ihukom ham i den daglige Gudstjeneste, idet man, efter Leem, „hver Morgen og Aften gjorde Knæfald, Offer og Bøn til ham“. Hans Billede findes paa Runebommene No. 1, 2, 3 og 7. Jessen bruger (Pag. 65) Udtrykket Læibolmak, (Plur.), Skovguder, og siger udtrykkeligt, at der var flere, men nævner ingen af disse med særegne Navne. Besynderligt nok, omtales ikke af nogen Forfatter, at Læibolmai havde Hustru, hvilket dog er Tilfældet med saagodt som alle de lappisk-finske Guder. Derimod omtales et Væsen, der godt kunde passe som saadan, nemlig Barbm o-akka. Th. v. Westen fortæller, at en Noaide havde denne Gudinde aftegnet paa en Runebom, og at hun raadede over alle Trækfugle, ligesom Læibolmai raadede over alle andre Dyr. De gamle Lap-

per har havt en dunkel Forestilling eller maaske Traditioner om, at der langt Syd paa Jorden fandtes et Land, hvor Solen skinnede hele Aaret, og hvor alle Trækfugle opholdt sig, naar der var Vinter i Norden. De kaldte dette Land Barbm o-rika eller Barbm o alene, et Udtryk, der endnu forekommer, f. Ex. i Talemaader som Barbm o-lodde, Trækfugl, (der ellers ogsaa benævnes jotte-lodde, o: Flytte-Fugl); Lodde læ barbm oi mannam, Fuglen er reist til Barbm o-Landet; Loddek bottek barmost, Fuglene komme fra B., o. s. v. Denne Barbm o-Gudinde raadede, som sagt, over alle Trækfugle og „kunde skaffe dem frem fra de varme Lande“. „Den samme Noaide“, siger Th. v. Westen, „havde paa sin Runebom ogsaa en Figur, som han kaldte Guorga, og som skulde være Fuglenes Konge“. Guorga betyder Trane, og den findes paa Runebom No. 11. Ligesom Svanen sang Solens Afskedssang, saaledes var Tranen Bebuder af Vaarens Komme. Den var derhos ogsaa Fuglenes Anfører paa Reisen fra Barbm o-Landet og „havde at aflægge Regnskab for Barbm o-akka over, hvormange Fugle der aarlig avledes, og hvormange der tabtes, hvorefter Barbm o-akka bestemte, hvor stort Antal Fugle der skulde blive tilbage hos hende, medens hun sendte de øvrige rundt omkring i Verden“.¹ En noget lignende Forestilling havde Grønlænderne om den „Underjordiske Kvinde“, der dog betragtedes som et ondt Væsen, medens Lapperne synes at have betragtet Barbm o-akka som velvillig stemt imod Menneskene. Den grønlandske underjordiske Kvinde raadede over alle Havets Dyr, hvoraf Grønlænderne især have sin Næring. Hvalfiske, Hvidfiske, Sælhundede etc. vare

¹ Hammonds Missionshistorie. Pag. 440.

denne Kvindes Husdyr. Naar der derfor var faa af disse paa Vandets Overflade, da var det hende, som havde kaldt dem til sig og holdt dem fangne. I Tranbøtten under hendes Lampe svømmede der altid en stor Mængde Sælhunde omkring. Døren til hendes Hus, der var saa stort, at man ikke kunde skyde derover med Bue, bevogtedes af opretstaaende, meget bidske Sælhunde. Undertiden var der dog foran Døren kun en stor Hund, som imidlertid aldrig sov længer end et Øieblik og saaledes meget vanskelig lod sig overraske. At trænge ind til hende og frigjøre de fangne Dyr, var en Angakoks største og farligste Foretagende, se § 2.

Til Lappernes Læibolmai svarer Finnernes Tapio, hvis nøiagtige Beskrivelse og mange Epitheta i Kalevala vidner om den overordentlige Ærefrygt, der har været vist ham som Skovens Behersker. Saaledes benævnes han:¹ Metsän kuningas, Skovkonge, Korven kuningas, Ødemarkens Konge, Salan herra, Skovens Herre, Anto-luoja, Gaveyder, Suuri-luoja, den store Skaber, m. m. Denne Tilbedelse delte han dog med sin Hustru Mielikki, hvis sædvanlige Epitheta ere: Metsän ementä, Skovens Værtinde, Metsän armas anti-muori, Skovens naadige Gave-Moder, Metsän metinen muori, Skovens honningrige Moder, m. fl. Ægteparrets prægtige Herresæde, inde i Skovens Dyb, hed Tapiola eller Metsola og beskrives i 14de Sang af Kalevala. "I Tapiola fandtes mangeslags Skatte. De opbevaredes i et rummeligt Forraadskammer, og den gyldne Nøgle, saavel til dette, som til det øvrige Hus, bar Værtinden i en Ring ved sin Side. Tapiola's Rigdom bestod dog fornemmelig

¹ Castrén. Pag. 92.

i de overalt omkring i Skov og Mark omstreifende vilde Dyr, der samtlige betragtedes som Ægteparrets Kvæghjord, og Tilsynet med denne paalaa baade Tapio selv og især hans omsorgsfulde Hustru. Uden deres naadige Tilladelse var det hverken muligt eller raadeligt for nogen Jæger at gjøre Jagtudbytte i deres Hjord, og derfor maatte Jægeren altid ved Bøn og Løfte om Offer først bevæge Skovens Gud til at sende ham Vildtet imøde.“

„Tapio-Ægtefolkets Anseelse forøgedes endnu derved, at ikke blot de vilde Dyr, men ogsaa de tamme Hjorder stode under deres Beskyttelse, saavel i den Tid, de græssede i Skoven inde paa Tapio-Gaardens Enemærker, som naar de stode hjemme under Tag. Den store Mængde vilde og tamme Dyr, der streifede omkring i de vidtstrakte Skove, bragte Finnerne ganske naturligt til den Forestilling, at Tapio-Guden og hans Hustru ikke selv kunde have nøie Opsigt med alle, men at de, ligesom andre velstaaende Folk, havde Tjenere og Tjenerinder, der for en stor Del overtog Bevogtningen. Saaledes var der baade Tapion pojat og Tapion piiat, Tapios Sønner og Tapios Piger. Hele denne Befolkning sammenfattedes under den almindelige Benævnelse Tapion kansa, Tapio-Folket¹.“

De svenske Forfattere kjende intet til Læibolmai og Barbmö-akka, men derimod fortæller Ganander, Scheffer, Tornæus og Högström, at man i de svenske Lapmarker dyrkede 2 Guder, Store og Lille Junker, som Guddomme for Jagt- og Dyrefangst. Junker er et laant Ord, som Lapperne enten med Villie have brugt for ikke at nævne Guddommen med sit

¹ Castrén. Pag. 97—99.

rette Navn, ligesom de ligeover for de Kristne aldrig benævned sine egne Folk med deres ægte lap. Navn, men med det, de havde faaet i den kristelige Daab — eller ogsaa har de i Tidens Løb glemt det ægte lappiske Navn og omdøbt Guddommen for Jagt og — efter Högström — ogsaa for Fiske med dette Ord, som de havde et Slags Begreb om skulde betyde en høi og fornem Herre. Efter Samuel Rehn¹ „er Storkunker laant af det norske Sprog, da Nordmændene kalde sine Amtmænd Junkere.“

§ 25.

Āāēē-olbmak.

„Næst efter Luften,“ siger Castrén, „synes Vandet at have været det Element, som Finnerne og andre beslægtede Folkeslag fordem have vist den største Ærefrygt. Dog ved man om de fleste af disse Folks Dyrkelse af Vandet ikke synderligt mere, end at de betragtede Havet, visse Indsøer, Elve og Kilder med en vis hellig Skyhed og undertiden bragte samme forskjellige Slags Offer. Saaledes fortæller man om Wotjakerne, at de pleiede at ofre en Gjed eller Hane til Vandet². De ugriske Ostjaker og flere Samojedstammer ofre et Rensdyr til Floden Ob, som de holde høit i Ære. I det sydlige Sibirien iagttage Tatarstammer den Skik, at de før Maaltidet kaste lidt af et Slags Mad, som kaldes takan, i Vandet, hvergang de nyde samme. Ogsaa om Finnerne og Esterne ved man, at de i gamle Dage tilbade Vandet, og af denne Grund have mange Floder og Søer i Finland endnu den Dag idag Navne som Pyhäjärvi, (hellig Sø), Pyhäjoki, (hellig Elv), Pyhävesi, (helligt Vand)³, o. s. v.“

¹ Scheffer. Pag. 988. ² Georgi. Pag. 62. ³ Castrén. Pag. 70.

Lapperne troede ligeledes, at der i Vandet fandtes overnaturlige Væsener, som beskyttede Fiskene. De kaldte disse med det almindelige Navn *ĉ a ĉ ĉ e - o! b mak*, Vand-Mænd eller Vand-Guder. De ansaaes, ligesom *Læibolb mak*, for gode og tjenestvillige Væsener og Naboer, til hvem man gjorde Bønner, og hvem man bragte Offer for at stemme dem gunstigt, „at de maatte tillade Lapperne at fiske paa deres Enemærker¹.“ Leem nævner saaledes *Kiøse-olmai* eller *Gisen-olmai*, og Ganander nævner ligeledes *Kiøse-olmai*, samt Th. v. Westen *Giesse-olmai* som en Gud for Fiskeriet. Sandsynligvis ere disse Udtryk, *kiøse*, *gisen*, *giesse*, en feilagtig Gjengivelse af det lappiske *gæsse*, *finsk kesä*, Sommer. *Gæsse-olmai* betyder altsaa egentlig Sommermanden, en Benævnelse, der ogsaa passer godt paa ham som Fiskeriets Gud, da man især om Sommeren, medens Floder og Indsøer vare aabne, henvendte sig til ham om, „at han skulde sende Fisk til Fiskerens Krog¹,“ ligesom *Læibolmai* sendte Vildt. I Østfinmarken synes man at have benævnet denne Guddom ligefrem med Udtrykket *Guli-ibmel*, Fiskenes Gud. Leem fortæller nemlig, at der paa et af de fornemste Offersteder i Varanger-Fjorden var en Klippe, som hed *Guli-ibmel*, og at der ofredes til denne for Lykke i Fiskeri. Længere sydpaa Iar Lapperne havt 2 Fiskeriguder, en for det ferske Vand og en for den salte Sø. I Nærø-Manuskriptet fortælles nemlig, at Fig. 21 paa Runebom. No. 1 „betyder et Fiskevand med Fisk udi. Det staar paa Runebommen, paa det at de kan tilspørge Jonsie Gud, som er deres Søgud, den samme som Neptun, om de skulle have

¹ Jessen. Pag. 413.

Lykke med Fiskeri paa den salte Sø eller Hav, og Harchio Gud, som er deres Flod- eller Ferskvandsgud, om de skulle have Lykke med Fiskeri i Ferskvand“. (Se § 5, Pag. 25). Ligesom Fuglene havde sin Konge, der anførte dem paa deres Tog fra de sydlige Lande, saaledes havde ogsaa Fiskene sin Anfører, der ledede de store Fiskestimer fra Havdybet til Kysterne, og ligesom Fuglenes Konge maatte aflægge Regnskab for Barbmokka, saaledes maatte vel ogsaa Fiskenes Anfører aflægge Regnskab for Fiskenes Gud, for at denne kunde bestemme, hvormange Fiske der hvert Aar skulde fanges, og hvormange der skulde blive tilbage paa Havets eller Indsøernes Dyb.

Castrén antager, at Finnerne i en tidligere Periode ikke blot have vist Luften, men ogsaa Vandet sin Tilbedelse i dets umiddelbare, sandselige Form, og finder Bestyrkelse for denne Anskuelse i den Omstændighed, at Vandet under sit egentlige Navn, ves i, hist og her i Kalevala omtales som et guddommeligt Væsen. Men hvordan det nu end dermed kan have været, saa er det ialfald sikkert, at Finnerne senere vare af den Anskuelse, at dette Element beherskedes af en personlig Guddom, Ahti eller Ahto,¹ der ogsaa benævnes Veden isentä, Vandets Herre, Altojen kuningas, Bølgernes Konge. Ahti havde store Rigdomme af forskjelligt Slags. Det vigtigste var dog, at han raadede over alle Havets utallige Fiske, og som den, der raadede over disse, benævnes han Satahauan hallitsia, Hersker over hundrede Gruber; thi i Havets dybe Kløfter og Huler formodede man, at Fisken især havde sit Tilhold. Ahti selv boede i en saadan Hule, og som

¹ Maaske beslægtet med oldnorsk ahi, Hav, og — i Sanskrit — ahis, Vand. Castrén. Pag. 73.

hans Hjem benævnes denne derfor Ahtola. Ahti's Hustru hed Vellamo. Hun deltog med sin Husbond i Beherskelsen af Vandet og i Overherredømmet over en talrig Skare af Væsener, der vare Ægteparret underordnede. Disse benævnes dels Ahtolaiset, Ahtofolket, dels Vellamo-väki, Vellamo-Folket, dels Ahtonlapset, Ahtos Børn, o. s. v. De opholdt sig ikke blot i Havet, men ogsaa i Indsøer, Floder, Bække og Kilder og vare, efter Finnernes Forestilling, gode og menneskevenlige Væsener.¹

§ 24.

Haldek.

Med de i foregaaende § nævnte Guddomme slutter egentlig de jordiske Guder Række. Men førend de underjordiske Guder omtales, kan her passende nævnes et Slags Væsener, som Lapperne kalde Haldde, (Plur. Haldek), og Finnerne Haltia. Halddet eller holddet betyder styre, beherske, og Haldde, En, der styrer, behersker, raader over Noget. Haldek og Haltiat vare efter Lappernes og Finnernes Forestilling Skytsaander, især for Naturgjenstande. Medens Guderne mere i Almindelighed og i det Store herskede over den synlige Verden, havde desuden de forskjellige Naturgjenstande sine Haldek eller Skytsaander, og ligesom Menneskene vare afhængige af Guderne, saaledes maatte de heller ikke fortørne disse Haldek, der fandtes overalt i Skov, Mark, Sø og Hav. Enhver Skovtrakt, enhver Lund, enhver Jordflek, hvor et Telt eller en Gamme kunde staa, enhver Klippe eller mærkelig større Sten, enhver Fos, Kilde, Bæk, Indsø eller Bugt af Søen havde sin Haldde eller Beskytter. Disse Skytsaander vare ikke

¹ Castrén. Pag. 80-82.

bundne til Gjenstanden, som de beskyttede, men fri, selvstændige Væsener, der kunde flytte fra Sted til Sted og efter eget Behag vælge sig et Sted eller en Gjenstand, som de særlig vilde værne om. Naar en Lap skulde slaa op sit Telt paa et Sted, især for første Gang, maatte han derfor altid først ved Offer søge at stemme Stedets Halddde gunstig for sig. Ellers vilde han intet Held have i nogen Henseende, men tværtimod være udsat for Ubehageligheder. Denne Tro paa Skytsaander lever endnu iblandt Befolkningen, og i flere Eventyr spiller f. Ex. Āaċċē-haldek, finsk Veden-haltiat, Vand-Skytsaander, en meget vigtig Rolle. Uagtet derfor Lappen ofte kunde bo ganske alene, midt i Ødemarken, var han dog altid omgivet af en Skare Væsener, med hvem hans Fantasi og Tanker stadigt vare beskjæftigede. Mest udviklet er denne Tro paa Skytsaander dog hos Grønlænderne, der benævne dem Inue, Pl. af Inua. Ikke blot de ubetydeligste af materielle Gjenstande (§ 8) men ogsaa ethvert Fænomen var behersket af en saadan Inua, der havde en Personlighed lig det Element eller Fænomen, hvori den fandtes. Saaledes beskrives Søvnens Inua, (Silap inua), som lutter Søvn, som En, der altid sover, eier al Søvn og bringer Søvnighed over Mennesket. Madlystvolderen, (Nerrup inua, egentl. Spisens Eier), er en Aand, som foraarsager, at Mennesket faar Appetit. Naar undertiden et enkelt Slags Mad virkede skadeligt paa Folk, saa var det Nerrup inua, som havde tilskyndet dem til at spise deraf imod Afholdsreglerne. Blandt de mangfoldige Inue, som Grønlænderne troede paa, var der enkelte, hvis Personlighed nærmere beskrives, og som spillede en ganske særegen Rolle, f. Ex. Eloersortok, (efter Rink: Erdlaveersissok, o: Indvolds-

tageren). Denne beskrives som en Kvinde, der bor paa en steil Klippe, i et lidet Hus, hvori der ikke findes andet Husgeraad end en ullo eller Krumkniv, et Traug og en Tromme. Hos denne Kvinde aflægge de Døde Besøg paa sin Fart til Himmels og fornøie sig med at høre hende slaa paa Tromme og med at se hendes mange pudsig og latterlige Gebærder. Kunne de se disse uden at le, ere de uden Fare, medens derimod et eneste Smil koster dem deres Tarme; thi saasnaart de le, kaster hun Trommen, griber dem, kaster dem omkuld, tager sin ullo, skjærer dem op, river Tarmene ud, kaster disse i Trauget og sluger dem derpaa graadigen i sig.

Kongusutarissat ere Havaander, der opsnappe og fortære Ræve, naar disse liste sig langs Stranden for at finde døde Fiske.

Ignersuit ere Ildaander, som bo i Klipperne ved Søkanten og ofte lade sig se som Lygtemænd. De skulle ofte stjæle Mennesker bort fra Stranden, for at have Kammerater, og behandle disse godt. Inorutsit og Inuarudligkat ere Bjergaander eller Trolde, hine 6 Alen, disse kun 1 Alen lange, men begge meget behændige.

Sillagigsortok betyder ligefrem „Goddveirsvolderen“, altsaa en Luftaand, af hvem Veirets Beskaffenhed afgang. Denne boede paa et Isfjeld oppe i Indlandet, hvorfra østlig Vind kom, der i Regelen bringer klart og godt Veir.

Alle Indsøer, Bække, Kilder etc. havde ogsaa efter Grønlændernes Forestilling sine Inue. Naar derfor Nogen kom til en Indsø eller Kilde, der forhen ikke var besøgt, maatte altid en Angakok eller den Ældste i Følget først drikke af samme for at befri dem fra deres onde Aand.¹

¹ Cranz. Pag. 266. P. Egede. Pag. 110. Stauning. Pag. 281.

Jessen fortæller, at ogsaa „Lapperne troede, at der var et Slags Guddom ved Lys og Mørke, Morgen og Aften, Sundhed og Skjønhed, Helbred og Sygdom“.

§ 25.

Apparaš. Äpärä.

Iblandt Lapperne er den Overtro almindelig udbredt, at Børn, der fødes i Dølgmaal og ombringes, i lang Tid bagefter irre omkring i Skov og Mark for at opdage sin Moder. Et saadant Barn kalde Lapperne Apparaš, Finnerne Äpärä. Vanker man omkring i Fjeldene eller Skovene, kan man træffe til at høre en saadan Apparaš undertiden græde, undertiden jamre sig, undertiden le høit. Raaber man til Aanden og giver sig i Tale med den, aabenbarer den, hvem dens grusomme Moder er. Hører man den jamre sig, bør man give den et Navn, da den ellers, som udøbt, ingen Ro finder. Denne Overtro, skabt af den brødefulde Samvittighed, har maaske ofte netop virket til at hindre Barnemord i hine Ødemarker, hvor det saa let kan skjules. Moderen vover ikke at ombringe Barnet, da hun er overbevist om, at dette vil røbe hende. Læstadius fortæller, at det har hændt, at man har fundet et ombragt Barn, hvis Tunge var afskaaret, for at det ikke skulde skrige som Apparaš. Grønlænderne tro ligeledes — ifølge Rink — at et i Dølgmaal født Barn bliver til en Gjenganger, som kaldes Angiak, (Moderen kaldes Angialik). Gjengangeren opholder sig i Nærheden af Moderen og søger til hendes Bryst, naar hun sover.

4. Underjordiske Guder.

§ 26.

Jabmi akko. Rota, Rutu eller Ruotta.

Det Navn, der betegner det fornemste onde Væsen, hvorpaa Lapperne troede, nemlig Rota, synes at være laant af de nordiske Sprog. Denne Omstændighed gjør det sandsynligt, at Lapperne oprindeligt i sin Gudsdyrkelse ikke have havt absolut onde Væsener, men først ere komne til Troen paa saadanne ved Berørelse med de nordiske Nationer og ved gennem dem at faa Kundskab om Kristendommens Lære om Djævelen. Den eneste af de underjordiske Guddomme, der nævnes i Missionærenes Skrifter og har et lappisk Navn, er Jabmi akko, de Dødes gamle Kvinde. Men hun beskrives ikke som noget egentlig ondt Væsen. Hun havde Herredømmet over de Døde, som kom til Jabmi-aibmo, de Dødes Rige. Man ofrede til hende, for at hun skulde unde En et længere Liv her paa Jorden. Hun svarer til Finnernes Tuonen akka, Tuonen ukko's Hustru, der begge herskede i Tuonela, Underverdenen eller de Dødes Rige. Rimeligvis har Jabmi akko ogsaa i sin Tid havt en Husbond, hvormed hun har delt Herredømmet, men under Lappernes Samkvem med de nordiske Nationer bleve Begge glemte, og Lappen fik andre underjordiske Væsener at tro paa. Den vigtigste blandt disse er Rota eller af Andre benævnt Rutu og Ruotta. Han havde sit Opholdssted dybt nede i Jorden, men dette forhindrede ham dog ikke fra at færdes ogsaa paa Jorden for at skade Mennesker og Dyr. De fleste Forfattere gjør dette Væsen til et Maskulinum, Andre, f. Ex. Ganander, derimod til et Femininum. Denne Opfatning er ganske vist urigtig

og hidrører fra Mangel af Opmærksomhed paa den Eiendommelighed ved saavel Lapperne som Finnernes Mythologi, at saagodtsom alle Guder havde Familie, eller Hustru, Sønner og Døtre. Lapperne har saaledes vistnok for de Forfattere, der fremstille Rota som Gudinde, omtalt en Afgrundens Dronning, men hermed har ikke været ment Rota selv, men enten den gamle Jabmi akko eller Rota's Hustru, der ogsaa findes aftegnet paa enkelte Runebomme ved Husbondens Side, f. Ex. paa No. 2, Fig. 44 og No. 5, Fig. 19. Paa første Runebom findes ikke blot Rota og hans Hustru, men ogsaa Rota-aibmo, Rota's Hjem, ja, endogsaa Rota's Kirke i Underverdenen.

Rota boede, som sagt, i Rota-aibmo, dybt nede i Jorden, og de Mennesker, som her paa Jorden havde levet mod Gudernes Villie, kom ogsaa til Rotaheim, hvor de bleve plagede af Rota. Alt Ondt hidrørte fra denne Rota; thi naar han kom op fra Underverdenen førte han Ulykke, smitsomme Sygdomme og Død med sig overalt, hvor han drog frem. Ligesaa stræbte han det nyskabte Foster efter Livet (§ 21). Efter Leems Beskrivelse af Figurerne paa Runebom No. 5 synes det, som om Lapperne have forestillet sig, eller deres Noaider indbildt dem, at Rota ligesom Hørgales (§ 15) egentlig var bunden og kun afstedkom Ulykke, naar han paa en eller anden Maade slap løs. Naturligvis var det Noaidernes Sag baade at løse og binde ham. Den norske Almue har haft en lignende Forestilling om Djævelen. Naar han, som det hedder i Folketroen, var „sluppen løs,“ maatte en eller anden, mere end almindelig kyndig Præst hentes for at binde ham og vise ham hjem igjen. Naar Rota var sluppen løs og hærjede iblandt Mennesker og Dyr, kunde han

ikke bringes tilbage igjen uden ved Offer, men dette Offer var forskjelligt fra alle de Ofre, der bragtes andre Guder. Til Rota ofredes nemlig en Hest, der ganske hel blev nedgravet i Jorden. Paa denne skulde da Rota ride tilbage igjen til Rota-aibmo. Han aftegnes derfor ogsaa til Hest paa Runeb. No. 2, Fig. 43. No. 4, Fig. 13. No. 8, Fig. 26 og No. 9. Hægstrøm antager, og maaske med Rette, at Rota, Rutu eller Ruotta er den lappiske Udtale af det norske Drot, (egentl. Drottin). Dr og Tr kunne Lapperne nemlig ikke udtale sammen i Begyndelsen af Ord, og en enkelt Vokal i første Stavelse af laante Ord forandres ofte til Diftong. Saaledes opstaar af Drot ligefrem paa Lappisk Ruotta, Rutu eller Rota, ligesom Rauga af Draug, Rænga af Dreng, Ruolla af Trold. De Landdrotter eller Høvdinger, som i ældre Tider skulde opkræve Skat iblandt Lapperne, opførte sig ganske vist mere som Røvere end som Skattekrævere; thi Skatten blev, som der fortælles, ofte inddreven „med Rædsel.“ Følgen heraf var, at disse Sysselmand betragtedes som Plageaander, og at Ordet Drot omsider blev synonymt med Djævel, ligesom Folkenavnet Čutte, (Plur. Čuđek, Tschuder), nu i Lappisk betyder Fiende. Ruotta eller rotto betyder nu i det lappiske Sprog Pest eller pestartet Sygdom. Ogsaa derved betegnes Rota som ulappisk, at der i hans Rotaheim sættes en Kirke. Runeb. No. 2, Fig. 46.

§ 27.

Fudno. Bahha Engel. Donto. Birru. Bærgalak.

Rimeligvis have Lapperne havt Forestilling om flere onde Væsener, der have havt sit Tilhold dybt nede i Jorden, men Missionærene have ikke kunnet faa saa nøie

Rede paa disse, at de have kunnet give nogen Beskrivelse af deres Karakter. I Sproget forekommer nemlig endnu *Fudno* eller *Fuodno* i Betydningen *Fanden*, og *Fuonos aibmo* i Betydningen *Helvede*. *Fuodno* er enten en Forvanskning af *Fanden*, eller det finske *huono*, der betyder slet, slem. *Donto* eller *Tonto* betyder ligeledes Djævel eller Satan. *Birru* har samme Betydning. *Bahha Engel*, betyder den onde Engel, og endelig forekommer *Mubben olmak*, den anden Verdens Mænd eller Underverdenens Mænd, som en Betegnelse for de onde Væsener i Almindelighed.

Det Navn, der nu bruges af alle Lapper, ligesom ogsaa af Finnerne, til at betegne den Onde, er *Bergalak*, finsk *Perkele*. Nogle Forfattere antage, at Ordet stammer fra „*Birkarl*“ eller Navnet paa de Handelsmænd, der langt tilbage i Tiden i Sverige havde Monopol paa at indkræve Skat af Lapperne og handle med dem. Navnet forekommer ikke i Lappernes ældste Sagn og er saaledes ikke gammelt hos dem; men hos Finnerne er Navnet rimeligvis ældre end Kristendommen, og Derivationen saaledes uholdbar.

§ 28.

Gandfluer og Finskud.

Et andet, meget ondt Væsen, som benyttedes af Noaiderne til at skade Folk og Fæ, var et Insekt, som de norske Forfattere kalde „*Gandfluer*.“ Det fandtes betegnet paa de fleste Runebomme og næsten ganske paa samme Maade, se Runebom No. 1, 2, 4, 7, 8 og 9. Paa No. 8 findes endogsaa to Tegn, af hvilke No. 30 skulde betegne en Gandflue, der brugtes til at skade Folk, og No. 27 en til at skade Kvæge.

Ikke alle Noaider havde Gandfluer. „Det var kun de aller stærkeste og lærdeste Noaider, som forstode at erhverve sig dem og det paa følgende Maade: Efter mange og lange Besværgelser aabenbarede der sig for Noaiden en Fugl, som kaldes Vuokko eller Væros lodde, eller ligefrem Noaide lodde, (lodde, Fugl). Denne udspyede disse Fluere af sit Næb, — eller rystede dem af sine Fjære, saaledes at de faldt paa Marken. De, der udspyedes af Fuglens Næb, ansaaes for at være kraftigere end de, der faldt af Fjærene, og forvaredes derfor ogsaa særskilt. De vare saa giftige, siger Leem, at selv Noaiden ikke vovede at tage i dem med blottede Hænder, men maatte have Handsker paa, naar han skulde samle dem op. De forvaredes i smaa Æsker eller Skindposer.“ En gammel Forfatter, Petr. Claudius, fortæller, at det hændte, at en Bønde, som levede paa hans Tid i Helgeland, engang paa Jagten efter en Bjørn fandt et stort Billede af en Afgud i en Bjerg-hule, og lige ved Billedet stod Lappens Gandæske. Da han aabnede den, krøb der ud af samme en hel Del „blaa Fluere, som vare Lappens Gandfluere, hvoraf han daglig udsendte en.“ Havde man ikke selv Evne til at skaffe sig saadanne Gandfluere, kunde de ogsaa gaa i Arv fra Fader til Søn. Naar en Noaide havde mistet sin Gandæske eller opbrugt sin Beholdning, kunde han ogsaa laane en saadan af en af sine Kollegaer, og betalte da senere igjen med samme Vare. Naar Noaiden vilde tilføie Nogen Skade, slap han en af disse Gandfluere ud af sin Æske, og „efter forrettet Ærinde kom Fluere igjen tilbage til sin Eiermand¹.“ Især var det skabagtigt Udslæt, opsvulmede Lemmer, Blodspytten m. m., som antoges at hidrøre fra udsendte Gandfluere.

¹ Leem, Pag. 483.

Nogle Noaider, der ikke havde Gandfluer, vare derimod i Besiddelse af en saakaldt Gandstav. Denne Stav fik de ikke af Fuglen Vuokko, men af Noaide-gazze eller sine tjenende Aander, (§ 1, Pag. 5). Denne Stav var saa giftig, at alt Levende, som Noaiden slog med den, blev sygt og kunde ikke komme til Helbred igjen, førend enten vedkommende Noaide var stillet tilfreds og formaaet til selv at helbrede Skaden, eller ogsaa en anden Noaide fordrev Ondet ved endnu kraftigere modvirkende Trolddomsmidler.

Scheffer fortæller, at nogle Lapper med en Indretning eller Tingest, kaldet „Tyre,“ udrettede det Samme som andre med „Gan.“ Denne Tyre var gjort af det fineste Dun af Fluer eller andre Insekter, hvilket var klistret sammen til en rund Kugle, saa stor som en Valnød. Den var saa let, som om den var hul, og havde den Egenskab, at den kunde sendes ud og fare afsted som en Hvirvelvind eller en Pil og skade Folk paa samme Maade som Gandfluen. Ved Hjælp af samme kunde man ogsaa sende paa Mennesker alle Slags væmmelige Dyr, som Slinger, Øgler, Mus o. desl., hvilket vel vil sige, at den kunde antage disse Dyrs Skikkelse og som saadanne tilføie Skade. „Tyre“ er formodentlig en urigtig Gjengivelse af det lappiske „divre,“ Dyr, Insekt.

Et Væsen, der lignede Tyre, var Grønlændernes Tulipak. Rink forklarer, at „Tulipak var et ved Kunst lavet levende Dyr, som paa Opfordring kunde antage Skikkelse af forskjellige andre Dyr og udsendes til at ødelægge Fiender. I Hemmelighed tog man i den Hensigt Ben eller Levninger af forskjellige Dyr, indhyllede dem i et Skind, lagde denne Pakke i en Elv og anvendte en Serrat (Troldformel) paa den, hvorpaa man

satte den i Havet og atter anvendte en Serrat, som angav, hvad Skikkelse den skulde antage, og hvad den skulde udføre.“

„F i n s k u d“ var, efter Nærømanuskriptet, endnu en anden Maade, hvorpaa Noaiderne kunde skade sine Medmennesker. „Naar de,“ siger Forfatteren, „vil tilføie et Menneske, de ere vrede paa, enten han saa er nær hos dem eller fjernt fra dem, Skade eller Lemlæstelse, da bruge de dertil en liden Bue, gjort af Renhorn, med tvende Slags Pile, en stump og en spids. Naar Lappen vilde øve sin Trolddom, da gjorde han først et Billede, som forestillede den Person, han vilde skade. Vilde han lemlæste ham paa Arm, Ben eller andet Lem, da skjød han med den stumpede Pil paa Lemmet, men vilde han tilføie ham en stedsevarende Pine mellem Hud og Kjød, da skjød han med den spidse Pil mod Billedet.“

§ 29.

Saivvo eller Saivvo-aibmo. Livet efter Døden.

Læren om Livet efter Døden har været en af de aller vigtigste Artikler i den lappiske Folketro. Men allerede paa de første Missionærers Tid var deres Forestillinger saa paavirkede af Kristendommens Lære om Himmerig og Helvede, at det er meget vanskeligt af de forskjellige Forfatteres uklare og modsigende Fremstillinger at udfinde, hvad der har været de hedske Lappers oprindelige Anskuelse. Ved at sammenholde alle Oplysninger synes det dog klart, at Lapperne ikke blot have troet paa den menneskelige Sjæls Udødelighed og det menneskelige Legemes Fornyelse efter Døden, men ogsaa paa en fortsat Tilvæ-

relse for alle Dyr. Ligeledes have de tænkt sig to forskellige Tilstande efter Døden, en lykkelig som Belønning, og en ulykkelig som Straf for det her paa Jorden førte Liv. Om de ogsaa, før de lærte noget af Kristendommen at kjende, have tænkt sig 2 forskellige, til disse Tilstande svarende Opholdssteder, er ikke ganske klart.

Med Ordet Saivvo eller Saivvo-aibmo har Lapperne betegnet det Sted, hvor de lykkelige Afdøde med fornyede Legemer skulde opholde sig. I Sproget forekommer nu Adj. saivva, fersk, saivva çacce ferskt Vand, saiveldet, opvælde. Saivvo betyder saaledes oprindelig et Sted, hvor der af Jorden opvælder klare Kilder, dernæst et Sted, der stod under overnaturlige Væseners Beskyttelse, et helligt Sted. Jessen bruger Ordet snart i Betydningen et helligt Sted, snart i Betydningen af et Væsen, der boede paa et saadant Sted.

I Saivvo fandtes ikke blot Saivvo-olbmak (Mænd) og Saivvo-nieidak (Piger), men ogsaa alle de Slags Dyr, som levede her paa Jorden. „De opholdt sig,“ siger Jessen, „ganske nær under Jordens Skorpe, og Befolkningen drev samme Næringsvei, som de havde drevet her paa Jorden, kun med den Forskjel, at de Væsener, som bo i Bjergene og under Jorden, have i Alt opnaaet en større Fuldkommenhed og leve i en lykkeligere Tilstand, end Lapperne, som flakke om ovenpaa Fjeldene, ja, det allerlykkeligste Liv, som noget Menneske kunde nyde. De ansaa Saivvo-olbmak, eller de Folk, som boede indeni Bjergene, ikke blot for et herligt og rigt Folk, men ogsaa for at være vel bevandrede i Trolddom og Runekunster.“ „Al deres Attraa,“ siger samme Forfatter et andet Sted, „stod derfor efter at komme didhen, og dette var den

fornemste Aarsag, hvorfor de saa høit ærede Saivvo. Selv betragtede de sig som usle og arme Mennesker, men haabede, naar de havde endt dette usle Liv, at maatte forflyttes til Saivvo, hvis Indvaanere de holdt for Lapper og Saadanne, som i levende Live flittigt havde ofret og sunget Troldsange for Saivvo og derfor nu i det andet Liv nød en saa stor Lyksalighed.“

Der fandtes efter Lapperne Forestilling mange Saivvo-Steder. Saaledes var ethvert større Fjeld altid et Saivvo — eller Opholdssted for Afdøde. „Fire til fem Mænd kunde bo paa hvert Sted. I nogle Saivvo skulde opholde sig blot gifte Mænd med sine nieidak (Piger) og Børn, men i andre de ugifte, som hverken havde Kvinder eller Børn.“ Naar Talen er om Saivvo, nævnes aldrig Ordet akka eller Hustru, men ikkun nieida, Pige, rimeligvis for at antyde, at Ægteskab ikke længer existerede i Saivvo.

Imellem de forskjellige Saivvo-Steder var der Samfærdsel, saaledes at man kunde komme fra det ene Sted til det andet. Dette skede paa samme Maade eller med samme Befordring som her paa Jorden, nemlig med Ren og Hest. I Nærø-Manuskriptet fortælles saaledes, at „Lapperne ofre til sine Slægtninger i Saivvo Rensdyr og Heste, hvormed de kunne kjøre omkring og divertere sig fra den ene Saivvo til den anden, men dog mest i sin egen Saivvo.“

Ikke blot imellem de forskjellige Saivvoer var der Samfærdsel, men Beboerne af Saivvo kunde aabenbare sig i synlig Skikkelse for Menneskene her paa Jorden, og omvendt kunde idetmindste Noaiderne gjøre Besøg i Saivvo. Forholdet var altsaa omtrent det samme som det, der efter Folketroen endnu undertiden finder Sted mellem Menneskene her paa Jorden og de

„Underjordiske.“ „Lapperne foregave,“ siger Jessen, „at de ofte selv havde været i Saivvo, ja, endog drukket med Saivvo-olbmak, danset, sunget Trold-sange og runet med dem og seet der livagtigt sine Mænd, Kvinder og Børn, at de havde hørt dem nævne ved Navn og vidste at opregne disse, at de havde opholdt sig hele Uger igjennem hos dem, nydt Brændevin og andre Traktement, ja, de havde endog dem at takke for adskillige gode Anslag, Advarsler, Spaadomme og Lærdomme, som de af dem havde modtaget. Nogle foregave at være blevne ledsagede op af Jorden igjen og førte lige til sit Hjem eller goatte (Telt) af Saivvofolket, ikke at tale om andre, dels taalige, dels uanstændige Ting, som Lapperne have ud sagt og indbildt sig selv og Andre.“

I det Hele taget var der efter Noaidernes Lære ingen saa uoverstigelig Skranke mellem Livets og Dødens Rige, som andre Nationer forestille sig og Kristendommen lærer. Forholdet var ogsaa af den Beskaffenhed, at de Afdøde, og især Slægtinger og Venner, fremdeles bistode Menneskene her paa Jorden med Raad og Daad. „De tilstaa,“ siger Th. v. Westen, „at de have gjort sine egne Afdøde til sine Skytsengle eller kanoniseret dem og frygtet dem, f. Ex. en Søn sin Fader eller Farfaders Søsken, en Datter sin Moder eller Mormoders Søsken.“ „Strax efter Døden,“ siger Nærømanuskriptets Forfatter, „indflyttede Sjælene i den Saivvo eller det hellige Bjerg, hvis Husbonde eller Beboer havde været deres angelus tutelar (Skytsengel), medens de levede her paa Jorden. Der blive de Afdøde gjorte til Guder, der en Tid lang have Magt til at holde Døden borte fra gjenlevende Frænder og Slægtinger, og ligesom deres egne Fædre havde været deres

Skytsaander, saaledes kunde de nu selv ogsaa blive Skytsaander for sine Gjenlevende.“ Enhver voxen Lap, og især Noaiderne, havde derfor flere eller færre af disse Saivvo væsener til Skytsaander, ofte 10, 12 ligetil 14, siger Jessen og regner Pag. 40 op Navnene paa en hel Del Saivvosteder. Man kunde erhverve sig dem enten „ved egen Flid i Noaidekunsten eller arve dem eller endog købe dem af Andre.“ „Jo flere Saivvo en Lap havde,“ siger Leem, „desto fornemmere holdtes han for at være iblandt Sine; thi Saivvo gik i Arv, ja vare endog Gjenstand for Kjøb og Salg, hvorfor ogsaa Forældrene i levende Live skiftede og delte dem mellem sine Børn, og ligesom de kunde unde et Barn mere end det andet, saaledes lagde de til dets Lod bedre og stærkere Saivvo end til de andres Lod. Dette Slags Saivvo kaldtes Arbbe-Saivvo, (arbbe, Arv). Vare Forældre eller Frænder døde, uden at have delt sine Saivvo mellem sine Arvinger, tilegnede disse sig sine Fædres Saivvo ved Offer. Det ansaaes for at være et lykkeligt Giftermaal, naar man igjennem samme fik mange Saivvo i Udstyr og Medgift eller kunde vente at arve dem.“

Saivvo-Folket eller de Afdøde udførte dog ikke sine Tjenester mod de Gjenlevende for Intet. Der blev sluttet et formeligt Forlig mellem Lappen og hans Skytsengle. Disse forpligtede sig til at indfinde sig, naar han ved Troldsang kaldte dem tilhjælp i en eller anden Forretning, især naar han skulde slaa paa Runebommen eller udforske en eller anden dunkel Sag. De indfandt sig da „synlige,“ (men naturligvis blot for ham alene), „og talte med ham i Menneskegestalt, iførte gule, røde, grønne eller hvide Klæder; thi ethvert saadant Fjelds Engel eller Saivvo havde en bestemt Kulør paa sine Klæder, hvorved de adskilte sig fra andre

Saivvofolk i andre Fjelde¹. Saivvoenglene forpligtede sig ogsaa til at bistaa Lappen med at skaffe ham rigt Gifte, med at bringe ham Lykke i hans Næring, paa Jagt og Fiske, til at redde Menneskers Liv, til at faa Alting at vide og til at hævne sig.² Paa den anden Side forpligtede Lapperne sig til at yde Offer; navnlig var det en Saivvo-Skytsaand forbeholdt „selv at udvælge sig af Lappens Hjord hvilket som helst Dyr, han behagede.“

Ligesom Alt inde i Saivvo var af en herligere Beskaffenhed end det Tilsvarende her paa Jorden, saaledes var ogsaa det Vand, som vældede ud af et Saivvo og kaldtes Saivvo-*ċa cce*, helligt og eftertragtedes som den største Vederkvægelse. „Frugtsommelige Kvinder drak af dette Saivvo-*ċa cce* eller Jabmeki *ċa cce*, (de Dødes Vand), og i Begyndelsen, naar en Noaide skulde antage Saivvo-*olbmak* til sin Tjeneste, blev han styrket med Saivvo-*ċa cce*; ligesaa fik han Saivvo-*ċa cce* at drikke, naar han skulde begive sig i Strid med andre Noaider for at prøve Styrke“. Det synes heraf næsten, som om Vandet af saadanne Kilder, hvoraf der i Finmarken overalt findes mange, ikke anvendtes til dagligt eller profant Brug.

Som allerede anført, fandtes der i Saivvo ikke blot Mennesker, men ogsaa alle Slags Dyr, og ligesom de afdøde Slægtninger bleve de Gjenlevendes Skytsengle, saaledes var ogsaa især 3 Slags af de Dyr, som fandtes i Saivvo, til Tjeneste for Menneskene her paa Jorden, men fornemmelig dog for Noaiderne. Disse 3 Slags Dyr vare: Saivvo-*loddek* (Fugle, Runeb. No. 2, Fig. 37 og No. 4, Fig. 24), Saivvo-*guolle* eller *guarms*, (Fisk eller Orm, Runeb. No. 2, Fig. 36 og No. 4, Fig. 25),

¹ Nærø-Manuskriptet. ² Jessen. Pag. 27.

og Saivvo-sarvvak, (Renoxer, Runeb. No. 2, Fig. 24 og No. 7, Fig. 42). Med et fælles Navn kaldtes disse Saivvo-vuoinak, Saivvo-Aander, eller Saivvo-gazze, Saivvo-Selskab, medens den sidste Benævnelse ogsaa ofte bruges om selve Saivvo-Folket, naar de fremtræde som Skytsaander.

Saivvo-lodde.

„Saivvo-loddek eller Fuglene“, siger Jessen, Pag. 24, „vare af forskjellig Størrelse, nogle som Svaler, nogle som Spurve, andre som Ryper, Ørne, Svaner, Heirer, Aarhaner og Høge. Af Farve vare nogle hvide, nogle graa, andre sorte eller hvid- og sortspraglede; nogle vare sorte paa Ryggen, hvide paa Vingerne og graa paa Bugen, nogle lyserøde, andre sortgraa“ o. s. v.

Den Tjeneste, som Fuglene viste sin Herre her paa Jorden, bestod deri, „at de strax indfandt sig, naar han „juoigede“ eller ved Troldsang kaldte paa dem, at de viste ham Veien, naar han var paa Reiser, og bragte ham hans Jagtredskaber, naar han skulde paa Skytteri. De bragte ham ogsaa Tidende og Budskab fra fjerne Steder. De hjalp ham med at tage vare paa hans Renhjord og andre Eiendele, skaffede tabte Sager tilbage igjen“ m. m. Naar de vare af førnævnte Beskaffenhed, kaldtes de slet og ret Saivvo-lodde, og af disse kunde nogle Lapper have mange til sin Tjeneste, andre ikkun faa. Om denne Saivvo-lodde var identisk med Vuokko (§ 28), der skaffede Gandfluer, er uvist.

Men det var ikke usædvanligt, at Noaiderne paa-kaldte sine Saivvo-loddek for ved deres Hjælp at tilføie andre Noaider Skade. I saa Tilfælde kaldtes de Vuornes lodde, (vuordnot, sværge), Besværgel-

sens Fugl. Disse kunde tage Noaiden paa sin Ryg og i et Øieblik føre ham langveis afsted, hvorhen han vilde. I Eventyrene er der endnu ofte Tale om Fugle, især Ørne, som udsendes for at indhente Underretning og siden føre Helten i Eventyret paa sin Ryg over Land og Hav til hans Bestemmelsessted.

„De fleste Nationer“, siger L. Læstadius, „have til-egnet visse Fugle Evne til at kunne ane og bebude det Tilkommende, især Dødsfald eller anden Ulykke. Ogsaa Lapperne have fremdeles Tro paa enkelte Fugles skadelige Indflydelse. Den, der faar høre enkelte Vaarfugle skringe, førend han har spist — eller paa fastende Hjerte, skal blive udsat for noget Ondt. Nogle Lapper, fortæller man, ere saa forsigtige, at de have en Bid Brød under Hovedet paa sit Leie for strax at kunne tage det, idet de vaagne. En saadan Madbid kaldes lodde-bitta. Det er dog kun første Gang om Vaaren, naar en saadan Fugl viser sig, at dens Skrig er ildevarslende, og at man maa tage sig iagt. Gjøgen ansees for ildevarslende, om den sætter sig paa Lappens Gamme og galer, førend Nogen har spist. Der-som Gjøgen sætter sig i et Træ, hvorunder et Menneske sidder, skal Mennesket leve saa mange Aar som det Antal Gange, Gjøgen galer. Ogsaa Lommen, Kragen, Svanen og Gaasen ansaaes for ildevarslende Fugle“.

Saivvo-guolle.

„Saivvo-guolle eller guarms, Fisken eller Ormen“, siger Jessen, „var ligeledes med Hensyn til Navn, Størrelse og Farve forskjellig“. Den aftegnes ogsaa i forskjellig Skikkelse paa Runebommene, se No. 2, Fig. 36, No. 4, Fig. 25, No. 7, Fig. 45 og No. 8, Fig. 12. Af den Omstændighed, at en Lap havde i sin Tjeneste

en saadan Saivvo-guolle, „kunde man ufeilbarligen skjønne, at han var en Noaide, og jo stærkere han kunde „juoige“, desto længere var ogsaa Ormen, undertiden indtil 3 Favne lang“. Dens Hovedforretning bestod dels deri, at den paa Ordre tilføiede sin Herres Fiender Skade, dels deri, at Noaiden paa dens Ryg uskadt kunde fare ned til Jabmi aibmo eller de Dødes Rige, hvorom mere senere.

Leem fortæller, at der i Saivvo ogsaa var en Namma-guolle, Navn-Fisk, som kun ganske Faa havde. Denne kom man i Besiddelse af, naar man første Gang blev omdøbt og opkaldt efter en Slægtning i Saivvo, som havde havt en saadan Fisk. Med Navnet erholdt man da ogsaa Fisken til sin Tjeneste; men, hvilke Tjenester denne specielt ydede, omtales ikke.

I Folketroen findes endnu Meget, som synes at være Levninger af Troen paa Saivvofisken og Ormen. Befolkningen tror endnu, at enkelte Orne ere Troldorme, der ere opæggede eller hidsede paa Folk af Troldkarle. L. Læstadius fortæller, at Almuen i Norrland tror, at, naar Ormene om Vaaren i Parringstiden samle sig, saa findes der i de store Ormeflokke en Ormekonge, som er større end de andre og hvid af Farve. Denne har en hvid og slet Sten i Munden, hvormed den leger, idet den kaster den op i Luften som en Bold og igjen fanger den med Munden. Den, som kan faa fat i en saadan Ormesten, skal kunne helbrede Sygdomme og blive Eier af Alt, hvad han ønsker. Det er imidlertid farligt at nærme sig Ormeflokken og gribe Stenen, naar Ormekongen kaster den i Veiret; thi saasuart Ormekongen mister Stenen, bliver hele Ormeflokken rasende og forfølger Ransmanden, som umuligt kan undfly, da Ormene bide sig i Halen og rulle afsted som Tønde-

baand, ligesaa hurtigt, som nogen Hest kan løbe. Imidlertid skal det dog have lykkes Enkelte at komme i Besiddelse af Ormestene gennem Besværgelser. Forskjellige Dele af Ormen bruges endnu som Medicin af Lapperne. Ligeledes virker lidt af Ormen, indgivet i Brændevin, som Elskovsdrik.

I alle Lapmarker findes der enkelte mindre Indsøer, som have saa overordentligt klart Vand, at man kan se Bunden paa flere Favnes Dyb. De dannes nemlig af Opkommer nede i Jorden. Fisken i disse Indsøer er overordentlig sky og lader sig vanskeligt fange ved Garn eller Net. Lapperne paastaa, at slige Indsøer have dobbelt Bund, en Tro, som rimeligvis hidrører fra, at der i slige Indsøer findes store Huller i Bunden, hvorigjennem Vandet synligt strømmer op. I disse kan muligens Fiskene forstikke sig og saaledes ogsaa paa den Maade forsvinde fra Noten. Saadanne Indsøer, siger L. Læstadius, kaldes endnu Saivvo, Troldsøer, og Fisken i samme Saivvo-guolle. Lapperne tro, at Fiskens Skyhed og Vanskeligheden i at fange den ikke hidrører fra de antydede, naturlige Aarsager, men fra de Underjordiske, (Fortidens Saivvo-Folk), der borttrylle Fisken fra Noten, saasnart mindste Støi høres.

Högström fortæller, at naar Lappen gik for at fiske i en Saivvo-Sø, saa gik han aldrig ud af Teltet igjennem den almindelige eller profane Dør, men gennem Bagdøren i Boaššo. Gjennem samme Aabning bar han den Fisk, som var fanget i Saivvo-Vand. Kvinder maatte ikke gaa over Lappens Vei, naar han gik at fiske i Saivvo. Han maatte heller ikke have nogen Kvinde med sig til at drage Garn eller Not i disse hellige Søer, men alene Mandfolk. Lappen maatte al-

drig nævne Gud, (∴ de Kristnes Gud), medens han fiskede i Saivvo, og Fisk, som fangedes der, maatte enten renses ved selve Søen eller ogsaa bæres ind igjennem Bagdøren. Naar Lappen gik for at fiske i slige Søer, maatte hans Hunde sættes i Baand. Man gav ikke Hundene Ben af Fisk fra Saivvo-Søer, før end de havde lagt i koldt Vand. Högström, § 20.

Saivvo-sarvvak.

Om Saivvo-sarvvak, Saivvo-Renoxerne, finder man kun liden Besked. Jessen og Leem fortælle, at det kun var de aller kyndigste Noaider, som vare i Besiddelse af saadanne. De erhvervedes paa samme Maade som andre Saivvovæsener, nemlig enten ved Arv, eller ved „egen Flid i Tolddomskunsten“, eller ved Kjøb af andre Noaider. Disse Saivvo-sarvvak hidse des paa hinanden af sine Eiermænd, og dette Slags Duel mellem Saivvo-sarvvak var afgjørende for de rivaliserende Noaider. „Naar den ene Ren stangede Hornet af den anden, eller paa anden Maade tilføiede den Skade, blev den tabende Rens Eier syg; undertiden døde han endogsaa“. Der er ingen Forfatter, som giver nogen Forklaring over, om Saivvo-Renene aabenbarede sig i synlig Skikkelse og førte Kampen her oppe paa Jorden, eller om muligens Noaiderne udvalgte af sine Hjorder 2 Ren som Repræsentanter for Saivvo-Renene, eller Noaiderne selv, under den almindelige Noaidebesvimelse, i Aanden vare tilstede i Saivvo og saa paa Kampen der. Rimeligvis indbildte de Mængden, at Kampen foregik paa sidste Maade. Om Saivvo-sarvvak findes nu for Tiden intet Spor igjen i Folketroen. De har derfor vistnok heller ikke

spillet den vigtige Rolle, som Fuglen og Fisken eller Ormen.

I den hedenske Tid begravede Lapperne altid sine Døde i Stenurde og Klippekløfter, men rimeligvis valgte de stedse et Saivvo-Fjeld til Begravelsesplads.

I den finske Mythologi finder man, mærkeligt nok, intet til Saivvo svarende Begreb eller Ide. Vistnok troede Finnerne ogsaa paa et Liv efter Døden, men de og andre beslægtede Nationer synes at have haft en saa trist Opfatning af dette, at det ingenlunde svarer til Lappernes herlige Liv i Saivvo, men derimod til Livet i Jabmi-aibmo, hvorefter i næste §. I Manala eller Tuonela, Finnernes Underverden, fandtes — efter Castrén, Pag. 129 — vistnok alle de Ting, som findes her paa Jorden. Solen skinnede der, som her paa Jorden, der manglede hverken Land eller Vand, Skov eller Mark, Ager eller Eng, der fandtes Bjørne, Ulve, Slanger m. m. Men hvad end Underverdenen gjemte i sit Skjød, saa var det dog Altsammen af dyster, skadelig og farlig Beskaffenhed. Skovene vare mørke og opfyldte af vilde Dyr, Vandet var sort, Agrene frembragte en Sæd, hvoraf Tuoni-Ormen havde erholdt sine Tænder. Tuonelan joki, Tuonelas Elv, skildres som forfærdelig strid og fuld af sydende Hvirvler. Den havde et forfærdeligt Fossefald, som hed vihanen koksi, det onde Vandfald. Endnu forfærdeligere end disse Naturgjenstande var dog de personlige Væsener eller Guder, som beboede Tuonela og herskede i dets „Stuer“. Af disse bliver især Husfaderen, den saakaldte Tuoni eller Tuonen ukko, skildret som en meget stræng og ubøielig Herre. Hans egentlige Virksomhed bestod i strængt at bevogte Enhver, som kom i hans Magt. I denne Forretning blev han trolig bistaet af sin Hu-

stru, Tuonen akka. Hun er en gammel Kvinde, som pleier at beværte sine Gjæster med Slinger og Padder. En værdig Afkom af det elskværdige Gudepar er deres Søn, Tuonen poika, med Tilnavnet verinen, den blodige, fordi han ofte med sit Sværd sønderhugger Manalas Gjæster. Tre Døtre nævnes ogsaa, ligesaa arige som Forældrene, — Tuonetar, Loviatar og Kiputyttö, (Sygdommens Datter). Den sidste havde dog ikke noget med de Døde at gjøre, men kun med Sygdomme, hvis Herskerinde hun var.

Det synes dog umuligt Andet, end at ogsaa Finerne maa have tænkt sig Tilstanden i det triste Manala forskjellig for Gode og Onde, en Forestilling, som synes nødvendigvis at maatte findes hos alle Folkeslag, da der uden samme heller ikke kan være Tale om Dyd og Last her paa Jorden.

Lysere vare Grønlændernes Forestillinger om Livet efter Døden for dem, som, efter deres Begreber, her paa Jorden havde vist sig dydige og dygtige, det vil sige, som havde fanget mange Hvalfiske og Sælhunde, som havde udstaaet meget Ondt paa Land og Hav for at ernære sig og Familie, som vare druknede paa Havet, eller Kvinder, som døde i Barselseng. Da Grønlænderne havde sin bedste og meste Næring af Havet, troede de selvfølgelig, at det lykkelige Sted, hvor de Dydige kom hen efter Døden, laa under Havet, dybt nede i Jorden. Der nede boede Torngarsuk, deres fornemste Gud, og hans Moder. Der var bestandig Sommer, smukt Solskin og ingen Nat. Der var godt Vand, en utallig Mængde Sæl, Fugle, Fiske og Rensdyr, som man uden synderlig Møie kunde faa fat i, ja, endog finde kogende i en stor Kjedel. Det Sted, hvor

uduelige og lade Folk kom hen, og hvor der var Mangel paa Alt, som en Grønlænder sætter Pris paa, laa derimod oppe i Himmelen. Ved Kristendommens Indførelse maatte der saaledes foretages en fuldständig Omflytning og total Forandring i Grønlændernes Forstillinger.

§ 30.

Jabmi aibmo eller Jabmikuçi aibmo.

Jessen identificerer Jabmi aibmo med Saivvo-aibmo, men af hans egen og Andres Beskrivelse af samme fremgaar dog aldeles tydeligt, at disse Steder vare høist forskjellige. Til Saivvo ønskede Lapperne inderligt gjerne at komme, men derimod havde de Rædsel for Jabmi aibmo. Denne sidste Benævnelse betyder vistnok blot „de Dødes Verden“, uden nærmere Karakteriseren af Tilstanden, og kan saaledes ogsaa bruges om Saivvo. Som oftest bruges derfor, for at undgaa Misforstaaelse, Benævnelser, der karakterisere de Ulykkelige Opholdssted nærmere, f. Ex. Jabmikuçi aibmo, de stakkels Dødes Verden, (Runeb. No. 1, Fig. 17). Paa Runebom No. 2, hvor der nævnes 3 Steder, No. 41, 46 og 50 maa imidlertid virkelig ved Jabmi aibmo eller det „1ste Hjem i den anden Verden“ være ment Saivvo. Paa Leems Runebom No. 7, som Jessen maa have kjendt, findes Jabmi aibmo No. 14 betegnet ved særegen Figur, adskilt fra Saivvo, No. 41. Foruden Jabmikuçi aibmo bruges om de Ondes Opholdssted ogsaa Mubben aibmo, den anden Verden, (Mubben alene bruges ogsaa i Betydningen Djævel), Rota aibmo, Fuonos aibmo (§ 27), det slette Hjem, Ćappiṣ aibmo, det sorte Hjem. Benævnelsen „Gerro mubben aibmo“ forekommer hos Jes-

sen, Pag. 32. Gerro er rimeligvis en feilagtig Opfatning af ĕierro, Graad, altsaa „Graadens anden Verden.“ Svenske Forfattere bruge ogsaa den finske Benævnelse Tuonen aibmo. Af disse forskjellige Benævnelser fremgaar tydeligt, at Lapperne have haft omtrent samme Forestilling om sit Jabmi aibmo eller; som det ogsaa benævnes paa Runeb. No. 2, Fig. 50, Vuolle aibmo, „underste Hjem i den anden Verden,“ som Finnerne havde om Tuonela eller Manala. Til sin Trøst havde Lapperne Saivvo, som Finnerne aldeles manglede.

Som Jabmi aibmo's Beherskere nævnes Rota og Rotas Hustru, (Runeb. No. 2, Fig. 44), „som fører Sygdom med sig,“ Jabmi akko, Dødens Moder, og Fudno eller Fuodno (§ 27). Rota og Rota's Hustru svare altsaa omtrent til det finske Ægtepar Tuonen ukko og Tuonen akka. Yderst sparsomme ere forresten Underretningerne om Tilstanden i Jabmi aibmo. Kun saa meget ser man, at det har været et Mørkets, Pestens og Graadens Hjem. „Herhen,“ siger Jessen, „kom de, som havde besmittet sig med Tyveri, Ondsindethed, Banden og Klammeri; thi disse Laster og ingen andre have de holdt for Synd.“ „Storm og Uveir anvistes Plads i Fuonos aibmo, og det stod i Fuodno's Magt med en gaivvo eller Skuffel at udkaste Uveir for at plage Lapperne oppe paa Fjeldene. Naar de om Natten eller ved Middagstid havde sine Ren inde i Rengjærdet for at malkes, og et Dyr blev sygt, mistænkte de strax Duner munes eller den underjordiske Kvinde (Jabmi akko), for at have malket samme, hvorefter det da var blevet sygt.“

Al Sygdom kom fra Rota aibmo, Pestens Hjem, og naar Nogen blev farligt syg, antog Lapperne, at det

var en af den Syges afdøde Slægtninger, som vilde have ham til sig i Jabmi aibmo, „enten fordi de længtes efter ham, eller fordi de vilde tugte ham for Et eller Andet, hvori han havde forseet sig mod dem.“ Først blev da, efter Raadførsel med Runebommen, Offer forsøgt for dermed at formilde den Afdøde og faa ham til at afstaa fra sit Forsæt; men hjalp ikke dette, maatte man for gode Ord og Betaling faa en Noaide til at gjøre en Reise til Jabmi aibmo for umiddelbart at afhandle Sagen med den Jabmek eller Afdøde, fra hvem man troede, Sygdommen hidrørte. Efter Leem og Jessen ser det ud, som om denne Reise gjordes til Saivvo, ikke til Jaibmi- eller Rota-aibmo. Noaiden kunde naturligvis reise til begge Steder, og som oftest hidrørte vel Sygdomme, især hos ældre Folk, fra Rota aibmo, saaledes at Noaiden maatte did. Ildebefindende hos Børn kunde derimod ofte hidrøre fra Saivvo. „Naar et Barn blev sygt eller græd meget,“ siger Leem, „indbildte de sig, at Aarsagen dertil var den, at en Beboer af Saivvo vilde opkaldes, eller at de havde givet Barnet et urigtigt Navn, eller at de ikke havde opkaldt netop dem af de Afdøde, som helst vilde opkaldes.“ Barnet blev da omdøbt og fik et adde-namma, Tilnavn, i den saakaldte Saivvo-daab. „Heraf kom det, at mange Lapper havde 3—4, ja, ofte flere adde-namma, og af sammes Tal kunde man strax vide, hvormange Gange de havde været syge og vare blevne omdøbte.“ I denne Opkaldelse af en Slægtning laa efter Lappernes Forestilling et Slags Gjenoplivelse af den Afdøde i Barnet, og herved opgav den Afdøde Ønsket om af faa dette til sig.

En aldeles lignende Forestilling har Grønlænderne ogsaa havt. Rink fortæller nemlig, at „de Afdøde maa

antages at kunne gjengjælde de dem her i Livet beviste Velgjerninger; thi de ere Skytsaander for sine Børnebørn og vistnok især for dem, der opkaldes efter dem. Barnet erholdt strax efter Fødselen et Navn, idet man opkaldte det efter en afdød Slægtning. Dette synes at have været udført ved et Slags Serranek, (Troldformel), og der lagdes stor Betydning deri. Man mente dermed at skaffe den Afdøde Ro i Graven og troede paa et Slags Sjæleslægtskab mellem Navnene, saaat den Afdødes Egenskaber, ja, endog Egenheder gik over paa den Levende.“

„Naar derimod,“ siger Jessen, „en Familiefader eller en af Forældrene blev syg, maatte Noaiden ned til Jabmi aibmo for at stille dets Beboere, Dødninjerne, tilfreds og formaa dem til ikke at tragte efter at jage den Syge ned til Jabmi aibmo, men lade ham endnu en Tid lang blive blandt Menneskene her paa Jorden.“ Grunden til Jabmi aibmo-Reisen var dog ikke altid Sygdom. „Undertiden var Hensigten omvendt netop den at faa en af de afdøde Forfædre eller Slægtninger op igjen til Renvogter.“ En saadan opmanet Afdød skal baade lykkeligt og vel „have vogtet deres Rensdyr, saalænge det belovede Offer blev dem rigtigt bragt, enten et eller flere Aar, alt eftersom man i Jabmi aibmo forud var bleven forliget derom.“ Jessen, Pag. 32.

Jabmi aibmo-Reisen beskrives baade af Leem og Jessen. Naar en saadan skulde foretages, fremmødte den tilkaldte Noaide „med saamange Mænd og Kvinder, som kunde bringes tilveie.“ Blandt disse var specielt to Kvinder smukt pyntede i Helligdagsklæder, med Linnedhuer paa Hovedet, men uden Bælte om Livet. Disse Kvinder kaldtes i denne Forretning Šarak. En

af Mændene maatte ligeledes tage sin Hue af og løse sit Bælte. Han kaldtes under denne Forretning Mærro-o aivve. Naar Alt var i Orden, greb Noaiden Runebommen og begyndte under Slag paa denne at synge Troldsange saa høit, han kunde. De Tilstedeværende stente i med „med vældig og uafsladelig Juoigen.“ Derpaa begyndte Noaiden at tilkalde sine Saivvo-gazzek eller Saiivvo-vuoiηak, hjælpende Aander fra Saiivvo. Først tilkaldte han Saiivvo-lodde eller Fuglen med Raabet: „Hætte dal goōcō du matkai! Nøden byder dig nu (at begive dig) paa Reise!“ Naar denne, synlig naturligtvis alene for ham, var kommen, befalede han den at hente andre Saiivvo-gazzek og først og fremst Saiivvo-guolle eller guarms, Fisken eller Ormen. Naar alle vare ankomne, tog Noaiden sin Hue af, løste sit Bælte og sine Skobaand, lagde Hænderne for Ansigtet, faldt paa Knæ og bøiede sig med Kroppen frem og tilbage og begyndte saa med Runebommen i Haanden at „løbe omkring paa Knæerne med en forunderlig Hurtighed og med sælsomme Gebærder.“ Herunder raabte han af og til: Valmaste- ket hærge, saēcāleket vadnas! — Spænder for Renen, sætter ud Baaden! — Derpaa kastede han Gløder op fra Ildstedet med sine bare Hænder, „foregivende, at Ilden ikke kunde skade ham,“ drak Brændevin, slog sig med en Øxe paa Knæet, truede med den bag sig og bar den 3 Gange omkring enhver af de førnævnte Šarak. Endelig virkede al denne Ophidselse i For- ening med, at han den foregaaende Dag havde fastet, saaledes paa hans Legeme, at han til Slutning faldt omkuld som død, „saaat man hverken kunde fornemme Liv eller Aande hos ham.“ I denne Tilstand forblev han „en Times Tid.“ Imidlertid maatte Ingen berøre

ham; man maatte ikke engang lade en Flue komme ham nær, men omhyggelig jage dem bort. Under Besvimelsen reiste nu hans Aand paa Saivvo-guolle afsted til Saivvo eller til Jabmi aibmo under Beskyttelse af Horagales og dennes Hund, (§ 15, Pag. 69). „Medens han i Aanden var fraværende, holdt Šarak en sagte Samtale med hinanden, en saakaldt monatæbme, eller gjættede paa, til hvilken Saivvo han muligens var reist.“ Naar de nu under Opregning af de forskjellige Saivvo, hvoraf der, som før bemærket, var mange med særlige Navne, omsider kom til at nævne den, hvor han efter sin Opvaagnen paastod at have været, saa rørte Noaiden lidt paa Haanden eller Foden. Derpaa begyndte Šarak at gjætte paa eller samtale om, hvad han gjorde, eller hvorledes det gik ham, hvorpaa Noaiden i en sagte Tone begyndte at gjengive, hvad han hørte og forhandlede med de Døde i den usynlige Verden, eller at give Orakelsvar med Hensyn til, hvad der skulde gøres i det forhaanden-værende Tilfælde. Efter Jessen, var det ikke Šarak, men en anden Noaide, der ligeledes forstod sig paa Jabmi aibmo-Reise, som igjen bragte den Besvimede tillive.

I Tilfælde af at Noaiden maatte til de Døde i Rota aibmo, siger samme Forfatter, havde han ofte en haard Kamp at bestaa med vedkommende Jabmek, idet denne enten ikke vilde slippe afsted den Afdøde, som Noaiden skulde have tilbage som Renvogter, eller absolut vilde have den syge Slægtning til sig. Han stod endog undertiden i Fare for at blive dræbt af denne Jabmek. I denne Kamp stod hans Saivvo-guolle ham trolig bi. Den tumlede og sloges saalænge med den gjenstridige Jabmek, indtil han omsider maatte

samtykke i, at en eller anden Afdød skulde følge med tilbage, eller at den Syge skulde faa leve, imod at dette eller hint Offer bragtes paa dette eller hint bestemte Sted. Naturligvis kunde nu ogsaa det Tilfælde indtræffe, at Jabmekerne aldeles ikke vilde give Slip paa nogen af Sine, eller at de ikke ved nogetsomhelst Slags Offer lod sig bevæge til at afstaa fra at faa den Syge ned til sig, og i dette Tilfælde maatte da den Syge dø. (Se Fortællingen om Faderen, der ofrede sit Liv for sin Søn, § 5, Pag. 27). Men enten det stod til Liv eller Død, maatte Noaiden ved sin Tilbagekomst bekendtgjøre det. Af § 2 sees, at Grønlændernes Angakok gjorde lignende Reiser til de Dødes Rige for at helbrede en Syg, eller til den underjordiske Kvinde for at løse de fangne Dyr. Ogsaa Finnernes havde den samme Tro, at deres Schamaner eller Noitat, Vismænd, kunde foretage Reiser i et eller andet Øiemed til Manala eller Underverdenen, (Tuonelassa vaeltaa, vandre til Tuonela). Saaledes fortæller Kalevala om en Reise, som Väinemøinen gjorde for at hente 3 Trylleord op fra Tuonelas Dyb, og om ham fortælles endog, at han gjorde Reisen i legemlig Skikkelse, ikke i Aanden, som andre Schamaner. Kalevalas Beretning herom, (16de Sang, 151 fl.), er — efter Castrén — i al Korthed saalydende:

Da Väinemøinen havde reist i 3 Uger, kom han til Bredden af Tuonifloden, der spærrede ham Veien til Tuoni's Bolig. Hinsides Floden ser han Tuoni's Datter, beskæftiget med sin Vask, og henvender sig til hende med Bøn om, at hun vil sætte ham over Floden. Pigen lover dette paa den Betingelse, at han først fortæller, hvad hans Ærinde er i Tuonela. Väinemøinen søger først at føre hende bag Lyset, men

da det ikke nytter, maa han rykke ud med Sandheden, nemlig at han under Tømringen af en Baad, ved Hjælp af Trylleord, var kommen tilkort for 3 Ord, og at han nu var paa Vei til Tuonela for at faa disse. Tuoni's Datter bebreider ham hans taabelige Foretagende og raader ham til at vende om igjen. Väinemøinen lader sig dog ikke afskrække, men vedbliver sin Anmodning om at blive sat over, og, bevæget af hans Bønner, rør hun ham endelig ogsaa over Floden. Ankommen til Tuoni's Bolig, bliver Väinemøinen strax beværtet af Husfruen med Øl, men i Kruset svømme Padder og paa Kanterne krybe Orme. Väinemøinen frabeder sig Beværtningen under Foregivende af, at han ikke er kommen did for at feire noget Gjæstebud. Spurgt om Grunden til Reisen, fortæller han den uden videre til Værtinden, men faar til Svar, at Tuoni ikke afstaar disse Ord, og at Mana ikke vil dele sin Magt med nogen Anden. Imidlertid bryder Natten frem, og Väinemøinen bliver af Værtinden anvist Hvilested. Anende Uraad, anstiller Väinemøinen sig, som om han sover, men har alligevel vaagent Øie med Alt, hvad der i Tuonela foretages. Han ser da den gamle Tuonela-Kjærringen sidde paa en Klippe i Elven, beskæftiget med at spinde Garn af Jern og Kobber. Paa samme Klippe sidder ogsaa Gamlingen selv og binder et Garn af Traadene. Efterat Garnet er færdigt, bliver det af Tuoni's Søn spændt baade tværs over og langs efter Tuoni-Elven, for at Väinemøinen paa Tilbageveien skal hindres fra at komme over. Men som trolddomskyndig Schaman forvandler han sig til en Slange og smyger sig i denne Skikkelse igjennem Garnet. Efter Tilbagekomsten fra Tuonis triste Bolig giver han de kommende Slægter det Raad, at de ikke nogensinde selv begive sig til

Tuonela, da Mange havde begivet sig did, men Faa vare vendte tilbage.

§ 31.

Lappernes Basek, hellige Steder, Gudepladse og Offerpladse.

Lapperne have hverken havt Templer eller Kirker, saaledes som andre civiliserede Folkeslag, der have forstaaet at indrette Alt komfortablere baade for sig selv og sine Guder. Lappernes Gudsdyrkelse foregik under aaben Himmel, og deres Gudebilleder — eller de Naturgjenstande, der synligt repræsenterede deres Afguder, stode udsatte for Veir og Vind. Anledningen til, at et Sted blev anseet helligere end et andet — eller foretrukket fremfor et andet enten til Offerplads eller Plads for et Gudebillede, kunde være forskjellig. Paa Grund af den hos Lapper, Finner og beslægtede Folkeslag saa almindelige og forud i § 8 og 24 omtalte Anskuelse, at næsten enhver Gjenstand i Naturen beherskedes af et eller andet Aandevæsen, var det naturligt, at de dog især troede, at guddommelige og overnaturlige Væsener foretrak at opholde sig der, hvor Naturen var af en imponerende og storartet Beskaffenhed. „Naar derfor Lappen paa sine ensomme Vandringer stødte paa en Klippe eller en Sten af usædvanlig Beskaffenhed, blev hans levende Indbildningskraft strax paavirket. Han kunde ikke antage eller forstod ikke, at en saadan, undertiden næsten menneskelignende Form var tildannet ved almindelige Naturkræfter, f. Ex. ved Forvitring, men troede, at den var bleven til ved overnaturlige Væsener, og at heri var et Tegn paa, at en eller anden Guddom i Himmelen,

paa Jorden eller under Jorden fortrinsvis opholdt sig her — og her gjennem vedkommende Naturgjenstand ønskede at dyrkes ved Offer.“ Et Sted af saadan Beskaffenhed kaldte Lapperne et *Basse*, et helligt Sted, og her ofrede de til den Guddom, som de for Tilfældet nærmest tiltrængte eller nærmest havde Grund til at antage havde valgt Stedet til Opholdssted. Umiddelbar Henvendelse i Aanden til Gudeverdenen lærte Lappen først senere af Kristendommen. Et *Basse* vil altsaa sige det samme som et helligt Sted, en Gudeplads, et Offersted, svarende til Tempel, Kirke eller Alter blandt andre Nationer. Anledningen til, at et Sted blev anseet for et *Basse*, kunde ogsaa være den, at det paa Grund af en eller anden Naturhindring, f. Ex. en Fos, en Isbræ eller deslige var vanskeligt at passere forbi med Renhjorden, og at Ulykker vare indtrufne der. Det kunde ogsaa hænde, at Lappen selv eller nogen af hans Folk pludselig var bleven syg paa et Sted. Det kunde træffe, Lappen en Dag havde stor Vanlykke paa Jagt eller Fiske, strax blev Stedet anseet for et *Basse*, for usynlige Guddommes Opholdssted, og forsonende Offer bragtes den Guddom, som — alt efter Tilfældet — nærmest paa-trængte sig Lappens Indbildningskraft. Omvendt kunde paa den anden Side ogsaa ligesaa ofte Steder, hvor Lappen havde fortrinlig Lykke til Jagt eller Fiske, blive anseede for at beskyttes af usynlige, ham velvil-lige Væsener, og et saadant Fjeld, en Ø, en Fos, en Indsø blev da kaldt *Basse varre*, *suolo*, *guoika*, *javre*, helligt Fjeld, etc., og Takoffer bragtes af Ud-byttet. Utallige vare Anledningerne til Valget af *Ba-sek*, (Plur. af *Basse*), og utallige vare derfor ogsaa disse. Herom bærer mangfoldige Steder i Finmarken, svensk og russisk Lapmarken samt det nordlige Finland

Vidnesbyrd, idet de endnu have Tilnavnet Basse eller det finske Pyhä, (pyhä joki, järvi, saari, koski, outa etc.). „Et saadant Basse eller Offersted kunde være mere eller mindre bekjendt og anerkjendt. Det kunde være fælles for flere Familier eller for hele Distrikter, f. Ex. det navnkundige Jumala Basse i Bjarmaland.“ Jo større Mængde Ofre der bragtes, des helligere ansaaes ogsaa Stedet. Derfor var der efter de forskjellige Forfatteres Beretning ikke blot Stuora Bassek, Storhelligdomme, men Högström nævner ogsaa Stuoramus — (Superl.) — Basse, den største Helligdom. Et saadant var da hele Traktens offentlige Gudsdyrkelsesplads eller Hovedkirke. Et Basse kunde ogsaa tilhøre en enkelt Familie, eller en enkelt Person kunde foruden de almindelige Bassek ogsaa have et privat Basse eller Privatkapel, hvor han i al Stilhed ofrede til sin Favoritguddom. Især var dette rimeligvis Tilfældet i Hedenskabets sidste Dage, da Missionærerne, under Forkyndelse af Kristendommen, havde styrtet de fornemste Gudebilleder i Gruset. En og anden Lap

Anmærkn. L. Læstadius udleder Ordet Basse af Verbet basset, stege. At stege Maden, især Fisk, er meget almindeligt blandt Lapperne, især paa Reiser, og i ældre Tider blev rimeligvis ved Offermaaltiderne paa afsidesliggende Steder Maden næsten altid stegt. Saaledes fortæller ogsaa Leem, at der ved det berømte Offersted Sølfargapper i Porsanger fandtes endnu paa hans Tid en Mængde „Basse-muorak“, Stege-Pinder, „hvilke Lapperne brugte, naar de gastererede ved at koge, stege og æde Kjødet af de Dyr, som ofredes til Afguden.“ Udtrykket Basse-muor er fremdeles den Dag idag et gjængs Udtryk paa dette almindeligt brugte Redskab. Basse — (Præs. Particip. af basset) — baikke, varre eller javre etc. betyder saaledes oprindelig et Sted, et Fjeld eller en Indsø etc., hvor der steges, holdes Offermaaltid og ofres. Senere udelodes Ordet baikke, Sted, og Basse alene fik Betydningen Offersted, helligt Sted, Helligdom.

holdt endnu i Stilhed fast ved de gamle Guder og ofrede i Hemmelighed ogsaa til dem, uagtet han baade var døbt og konfirmeret samt deltog i Sakramentets Nydelse og i hele Gudstjenesten. Endnu for 20 Aar siden fandtes en Lap, som havde sit Gudebillede, hvortil han ofrede. (Se „En Sommer i Finmarken“ P. 85).

„Fjeldlapperne havde vel fortrinsvis sine Basek paa høie imponerende Fjelde, i Trakten af sine Vaar- og Høststationer. Maaske især paa Steder, hvor de opholdt sig under Høstflytningen, da Renslagtningen foregik, og de saaledes havde god Raad til at ofre. Skovlapperne har derimod havt sine Basek paa aabne, vakre Græsflækker i Skoven, paa Holmer i Indsøer og ved store Fossefald, hvor der var godt Laxefiske. Sø- lapperne endelig havde sine Basek paa fremragende Næs og i bratte Fjeldvægge, der gik lige ned i Søen“, (f. Ex. „Finkirken“ og „Simalango“ samt „Akko“ i Kvæangfjord). Da Lapperne af Billederne paa sine Basek eller, rettere sagt, af de ved Billederne repræsenterede Guddomme ventede sig Lykke i alle sine Foretagender, paa Jagt og paa Fiske, saa kunde man, som Castrén antager, være tilbøielig til at tro, at de gjerne vilde have disse Billeder i sin Nærhed og derfor opstillede dem tæt ved sin Bopæl. Men paa den anden Side synes dog den Respekt, Lappen havde for Guddommen, der repræsenteredes ved Billederne, at have gjort, at de ikke gjerne opslog sin Bopæl ganske i Nærheden af et større Basse for, som Leem siger, „ikke at besvære Stedets Afgud ved Barnegraad eller Andet, som kunde foraarsage ham Uro.“ Ærbødheden for Helligdommen var saa stor, at Lappen ikke blot fandt det passende at holde Larmen af det daglige Livs Sysler borte fra Helligdommen, men med

den yderste Grad af krybende Ydmyghed nærmede han sig sit Basse, „iført sine Helligdagsklæder og gjorde Knæfald.“ Dersom han for Tilfældet i Forbifarende ikke havde Noget at ofre, rørte han dog idetmindste ved Benene af de forhen ofrede Dyr. Naar Lapperne paa Søen fore forbi et Basse, maatte Ingen i Baaden sove; thi dette ansaaes for Mangel paa Agtelse for Stedets Guddom. De talte ikke høit, skjøde ikke Fugle eller andre Dyr i Nærheden af et Basse, ligesom de i det Hele taget ikke gjorde Noget, der i mindste Maade kunde foraarsage Larm. „Havde de en blaa Kjortel eller andet blaat Klædebaand paa sig, afførte de sig samme og toge det ikke paa sig igjen, førend de vare passerede forbi Basse. Kvinderne saa ikke derhen, hvor Gudebilledet stod, men skjulte sine Ansigter. Naar en Lap besøgte et Basse, maatte han ikke have noget Klædesplag paa, som en Kvinde havde brugt, ja, han vilde ikke engang gaa derhen med Sko, som under Barkningen havde ligget i Kjedel sammen med en Kvindes Sko¹.“

§ 32.

Sieide eller Seite, Gudebilleder.

Paa et saadant Basse stod Lappernes Gudebilleder, der kunde være enten af Sten eller Træ. Disse Billeder skulde egentlig blot repræsentere den usynlige Guddom, men en Del Lapper har dog maaske ogsaa tænkt sig, at Guddommen midlertidig kunde opholde sig i Billedet. I det Hele taget synes deres Forestilling om Forholdet mellem Billedet og den usynlige Guddom at have været noget uklar. Billeddyrkere i samme Forstand, som andre asiatiske Folkeslag, der tro,

¹ K. Leem. Pag. 444.

at Guderne ere legemliggjorte i Billederne og uadskillelige fra disse, have Lapperne dog ingenlunde været. Derfor kunde de for et enkelt Tilfælde opstille et Billede og senere igjen bortkaste det som værdiløst, eller selvsamme Billede kunde ved forskjellige Leiligheder repræsentere forskjellige Guder. Efter Samuel Rehn — gjorde man for Guden *Hora gales* nye Træbilleder hver Høst, nogen Tid før den store Høstslagtning, „for at Guden skulde have en ny, smuk Bolig.“

Med Hensyn til Betydningen af Ordet *Sieide* eller *Seite* hersker der hos de forskjellige Forfattere megen Forvirring og Modsigelse. Högström siger, at Billederne, naar de vare af Sten, kaldtes *Sieide* eller *Seite*: men han kjendte ikke til Forholdene andre Steder end i svensk Lapmarken. De norske Forfattere bruge ogsaa Udtrykket *Sieide*, men mene dermed det samme som *Basse* eller *Stedet*, hvor et Gudebillede stod, og Leem oversætter *Sieide* med *Orakel*. Scheffer synes med *Seite* at mene et Gudebillede i Almindelighed, og i nogle Tilfælde, hvor samme nærmere beskrives, karakteriseres det som *Gædige-Ibmel*, *Sten-Gud*, og *Muorra-Ibmel*, *Trægud*. Samuel Rehn oversætter *Seite* med „*manes*,“ men røber sin fuldstændige Ukynlighed i det lappiske Sprog, idet han gjengiver det Spørgsmaal, som Noaiden gjorde, naar Offer skulde bringes: *Maid værøid Jabmek sitte?* med: „Hvilket Slags Offer ville I have, o *manes*!“ *Sitte* er nemlig, som ogsaa L. Læstadius bemærker, i denne Forbindelse ikke *Seite*, men det lappiske *Verbum* *sittet*, *ville*, *ønske*, *forlange*. Der staar altsaa paa Lappisk Intet om *Seite*, men kun: „Hvilket Offer forlange I, Døde?“ Men hvordan det nu end kan have været med det Begreb, som Lapperne paa de forskjellige Steder have forbundet med *Sieide*

eller Seite, Gudebillede eller Gudebilled-Plads, saa synes Ordet ikke at være ægte lappisk. Det findes nemlig ikke i Finsk og andre beslægtede Sprog, men derimod i Oldnorsk og de germanske Sprog i den ikke meget afvigende Form Seidh eller Seidhr, som betegner et eget Slags Trolddom¹. „Dersom det lappiske Seida stammer fra Oldnorsk, hvilket er sandsynligt, saa betegner det vel egentlig et Gudebillede, som Lapperne brugte under Udøvelsen af sine Trolddomskunster — en Bestemmelse, som Gudebillederne endnu have hos flere beslægtede Folkeslag².“

Stenbillederne eller, som Högström kalder dem, Seiterne vare ikke dannede ved Kunst, men enten fandtes der paa et eller andet fremragende Punkt en særegen dannet, opretstaaende Klippeblok, og denne tilbades da som Symbol for Guddommen, eller ogsaa fandt Lappen ved en Fos eller paa Strandbredden en Sten, som ved Forvitring havde erholdt en usædvanlig Form. Denne tog han da og opstillede sammesteds eller førte den hen til et Basse og satte den der. Castrén fortæller imidlertid, at han paa en Ø i Enaresøen har seet et Billede, som var dannet ved Menneskehaand. „Det var tildels sammenføiet af forskellige Stene, som tydeligt skulde betegne de forskellige Dele af et Menneskes Legeme, og ovenpaa Seidaen laa en stor Sten, som forestillede Hovedet.“ Men maaske er dette dog en Misforstaaelse af Castrén, idet Stenen, som efter hans Mening skulde forestille Hovedet, efter Lappens Forestilling har været hele Gudebilledet, der, som næsten altid, stod paa et Underlag eller Forhøining, bygget af Sten.

¹ Grim. Deutsche Mythologie. Pag. 988. ² Castrén. I. c. Pag. 203.

I Regelen var der opstillet flere Billeder paa samme Sted. Det største forestillede Husfaderen. Et noget mindre forestillede hans Hustru, og et eller flere endnu mindre forestillede Ægteparrets Børn. Omkring disse Billeder byggedes der, særskilt for hvert Billede, en Ringmur af Sten og ovenpaa denne et Gjærde af Tømmer, dersom Adgang til saadant fandtes i Nærheden, for end bedre at beskytte det bragte Offer fra at bortranes. Ligeledes byggedes undertiden en Stillads, hvorpaa Offeret lagdes i Nærheden af Stenguden, hvorefter mere i næste §. Overalt i Finmarken findes endnu mangesteds tydelige Levninger af disse Ringmure, men Billederne ere naturligvis forsvundne, idet enten Missionærerne eller Lapperne selv have omstyrtet og bortkastet dem. Kun enkelte, som Naturen selv har opstillet, og som ere for store til at omstyrttes eller tilintetgøres, staa endnu hist og her til Minde om Heddømmens Tid. (Se Billedet). Enkelte af Ringmurene, der have været opførte om Billederne, ere derimod endnu uforandrede bleve staaende i Fred. Saaledes navnlig en, der findes ved Bredden af Laxelvandet i Porsanger. For et Par Aar siden fandtes her fremdeles Spor af de Tømmerstokke, som havde ligget ovenpaa Ringmuren. Indenfor denne findes en Pyramide, bygget af runde Stene, og i Toppen af denne ser man endnu tydeligt nok den Fordybning mellem Stenene, hvori det egentlige Gudebillede har været stillet. Pyramiden er hul, og inde i Hulningen laa, da Forfatteren sidst saa Stedet, endnu Ben af forskellige Dyr og Fiske.

Stenbillederne, som Lapperne fandt og opstillede, kunde være af meget forskjellig Størrelse. Enkelte vare saa smaa, at de med Lethed kunde løftes. „Man brugte paa somme Steder,“ siger Högström § 19, „hvert

Aar at løfte op Stenene og om Vinteren at lægge friske Grankvister indunder og omkring dem, om Sommeren grønt Løv, hvilket Lappen gjør med blottet Hoved, idet han nærmer sig, krybende paa alle Fire, ligesom naar han ellers skulde ofre. Af Stenens Lethed eller Tyngde kunde man slutte, om Guden var gunstigt eller ugunstigt stemt. Stenguderne, siger samme Forfatter, synes af Lapperne at have været holdte i langt større Hellighed end de af Træ“. Hine vare nemlig dannede af Guderne selv, disse af Menneskehænder.

Alle Horn af slagtede Rensdyr bragtes altid Guderne som Offer. Man ordnede disse som et Gjærde rundt omkring Billedet, og dette kaldtes *Coarvvegarde*, *Horngjærde*. For ikke mange Aar siden fandt man endnu Levninger af de Hornmasser, som paa enkelte Steder vare ofrede, men nu, efterat ogsaa Renhorn ere blevne en Handelsartikel, ere de ganske forsvundne. Efter Leem — var der op imod de to høie Stene, der findes paa Toppen af Fjeldet *Sølfargapper* i Porsanger og tjente som Afgudsbilleder, „stillet krydsvis lange Kjeppes af tørt Furutræ, alternatim udskaarne med trende bene Skaar og trende Kryds, altsaa fremvisende følgende Karakterer: IIXXXIII+++IIXXX“. Rimeligvis have disse Streger betegnet Antallet eller Beskaffenheden af de Ofre, der vare bragte.

Foruden Billeder af Sten havde Lapperne ogsaa Billeder af Træ. Disse opstilledes i Skovtrakter paa en Stillads, der byggedes af 4 eller flere perpendikulært nedrammede Pæle. Ovenpaa disse Pæle lagdes kløvede Stokke, Side om Side, saaledes at de dannede et Tag eller saaledes, at det Hele saa ud som et stort Bord paa meget høie Fødder. En saadan Stillads kaldes *luovve* og bruges fremdeles af Lapperne til derpaa at

lægge forskjellige Sager i Forvaring for Hunde og Rovdyr. Træbilledet blev enten stillet oppe paa denne Stillads eller ved Siden af den, men Offeret lagdes altid op paa Stilladsen. Træerne, som i Skoven stode omkring Luovven eller Alteret, bleve altid afkvistede nedefra og et godt Stykke opover Stammen. „Disse Altere“, siger Forfatteren af Nærø-Manuskriptet, „kunne være saa store, at deri fandtes 20—30 Læs Ved. Deslige Altere have de staaende, enhver af sine 3 Storguder til Ære, langt oppe i Skoven mod Fjeldene. Missionær Kildal opbrændte i Ofoten i Løbet af 14 Dage 40 saadanne Altere med alle de derpaa liggende Billeder og Ben, som paa enkelte Altere fandtes i saadan Mængde, at de — selve Alteret fraregnet — ikke havde kunnet kjøres bort paa een Gang med 5—6 Heste“.

Træbillederne, siger Högström, vare gjorte af den nederste Del af Træstammer, især af Birk. Selve Roden var tildannet som Hoved, og noget af Stammen dannede Krop og Ben. Jessen fortæller, „at Træbillederne vare $1\frac{1}{2}$ —2 Alen høie og henved 1 Alen tykke. De tildannede Billedet saaledes, at det fik nogen Lighed med det Mærke, hvormed samme Afgud var aftegnet paa Runebommen, og for at enhver Gud kunde kjende sit Offer, og en anden ikke tilegne sig det og gjøre sig tilgode deraf paa fremmed Bekostning, satte de ogsaa Afgudens Navn foran Billedet“, hvilket vel vil sige, at de med Blod af Offerdyret malede Gudens Mærke paa Billedet, saaledes som dette var tegnet paa Runebommen. „Øinene gjorde de kjendelige med Fedmen af Dyret. Ved Siden af Værro-muor, (o: Offertræ), eller Billedet satte de endnu et eller andet Tegn, som de kaldte Kielde-muor, (gieldet, forbyde, værne om, altsaa: Beskyttelses-Træ). Dette bestod som oftest af

2 Grene af Birketræ, en paa hver Side af Billedet, hvilke i Enderne bøiedes sammen over Billedet. Roden, som dannede Billedets Hoved, stilledes opad, og Stammen fæstedes i Jorden, undtagen naar de ofrede til Radien aēēe eller kiedde; thi i dette Tilfælde stilledes Billedet omvendt eller med Roden nedad. Naar de ofrede til Solen eller Maanen, stillede de ved Siden af hvert Billede et Træ, dannede dette oventil som en Ring, besat med Takker, og bestrøg det paa alle Sider med Blod. Nær de ofrede til Saivvofolket, betjente de sig istedetfor Træer af Stene, som de ligeledes besmurte med Blod og udsirede med Fedmen af Offeret“. (Jessen, Pag. 47.) „I Hovedet paa Horagales's Billede sloges, efter Scheffer, en Spiger eller, efter Jessen, fæstedes til Billedet Noget, som skulde forestille en Hammer“.

„Disse Billeder“, siger Hagstrøm, „staa enten bestandig paa sine bestemte Steder og blive aarlig med Offer besøgte, naar Lappen paa sine Flytninger kommer i Nærheden af dem, eller de opsættes hvert Aar om Høsten paa de Steder, hvor Lapperne slagte sine Ren. Det har imidlertid hændt, at Lapperne have gjort Hærværk paa Andres private Gudebilleder eller hugget istykker de Horn og Ben, som vare ofrede til dem“.

§ 33.

Kovre eller Kevre, Finnernes Kekri eller Köyri.

De terske Lapper eller Lapperne, som bo paa Halvøen østenfor Kola i russisk Lapland, skulle, ifølge L. Læstadius, for ikke ret mange Aar siden have havt for Skik at ofre paa en eiendommelig Maade en hel Ren for at faa Lykke med Rensdyravlen. Dette, siger han, gik til paa følgende Maade: Enhver Reneier fremstillede

til dette Øiemed sin bedste og smukkeste Ren, og af disse udvalgte Noaiden en enkelt. Denne skulde flaaes uden Hjælp af Jernredskab, en Bestemmelse, som maaske tyder paa, at denne Offerskik var meget gammel eller fra en Tid, da man endnu ikke kjendte Jernredskaber. Efterat Renen var flaaet, lod man den fryse stiv og stillede den saa op paa et Fjeld, hvor den af Noaiden og den forsamlede Mængde ved Sang og Trylleformler blev indviet til hele Bylagets Guddom, til hvem man da igjen ofrede. Rimeligvis var det dog ikke den flaaede Renkrop, som dyrkedes, men denne stod i samme Forhold til den Guddom, der antoges at fremme Rensdyravlen, som andre Billeder til andre Guder. Sandsynligvis var det en Hunren, som ofredes, og heri faar man da Forklaring paa den særegne Omstændighed, at flere af de Basse-varek, hellige Fjelde, som Leem opregner, have Tilnavnet Basse aldo, hellige Simle, f. Ex. Mæiske vare basse aldo, Mæiske Fjeldets hellige Simle. Nieid vare basse aldo, Jomfrufjeldets hellige Simle, og flere. Uagtet Intet nævnes derom i Missionærernes Skrifter, har det rimeligvis ogsaa i Finmarken i de ældste Tider været brugeligt om Høsten at ofre en hel Ren for Held med Rensdyravlen. Det, som nemlig tyder herpaa, er, at man paa Runebom No. 1 finder en Hunren stillet op iblandt de øverste Guder som Offer. Kovre eller Kevre, som denne Offerren kaldtes af de terske Lapper, er rimeligvis Finnernes Kekri, Käkri eller Köyri, der, efter Agricola, var en Guddom, som havde Omhu for Kvæghjordens Trivsel. Til denne Guddoms Ære holdt Finnerne fordem en Fest om Høsten paa Allehelgens Dag, som derfor endnu af Finnerne kaldes Kekri. Man slagtede et Faar, som tilligemed anden Mad spistes til Ære for Guddommen. Lappernes Kovre

eller Basse aldo, hellige Simle, og Finnernes Kekri har altsaa i Almindelighed taget været Yppighedens og Frugtbarhedens Symbol, men det er vel nu ikke muligt at afgjøre, om Lapperne have laant Ideen af Finerne — eller omvendt.

Offerlære.

§ 34.

Offertiden.

L. Læstadius mener, at Lappernes ordinære eller store Offerfest var henlagt til Høsten, til Slutningen af September. Paa denne Tid pleie nemlig Lapperne at slagte sine Oxeren, førend Parringstiden begynder. Det Kjød, som ikke strax fortæres, sælges eller opbevares tørret i Boder til Vaaren, da Renen er utjenlig til Slagt. I December Maaned har rimeligvis ogsaa en større Offerfest været afholdt. Denne Maaned heder nemlig paa Lappisk Basse manno eller Bassatis manno, Stege-Maaned, (§ 31, Anmærk.), Offer-Maaned eller Hellig-Maaned. Kastrede Rensdyr og Simler ere paa denne Tid fedest og slagtes derfor da af Lapperne.

Foruden de Ofre, der bragtes paa disse store Høitider, ofrede Lapperne jævnlig hele Aaret igjennem, alt eftersom deres Ve eller Vel udfordrede Tak- eller Son-Offer, snart til den ene, snart til den anden af sine mangfoldige Guder og Skytsaander. I ethvert saadant Tilfælde afgjorde Noaiden ved Hjalp af Runebommen, hvilket Offer der skulde bringes.

§ 35.

Offerceremonier.

Naar Lappen, der skulde ofre, ikke selv var Noaide, maatte han tilkalde en saadan, der kjendte alle Ceremonierne ved Ofringen. Noaiden maatte da for-

berede sig til Ofringen ved Faste og ved at vaske sig over hele Legemet. I enkelte Tilfælde, f. Ex. ved livsfarlige Sygdomme, kunde det hælde, at et Dyr skulde ofres helt og holdent. I dette Tilfælde blev der intet Offerkalas holdt, og heller ingen Gjæster indbudne; men ellers holdt Lapperne, som andre hedenske Nationer, Gjæstebud ved Ofringen. Man indbød saa mange Gjæster, som behøvedes, for paa Stedet at fortære Kjødet af det slagtede Dyr. Naar Offerdagen frembrød, og Gjæsterne ankom, iførte Noaiden sig sine bedste Klæder. Omkring høire Haand havde han en Messingkjæde. Et Bælte tog han saaledes paa sig, at det laa over høire Skulder og under venstre Arm, ligesom et Ordensbaand. Over Skuldrene havde han et hvidt Linklæde, og paa Hovedet havde han, naar der ofredes til nogen af Gudinderne, et Linklæde i Form af en Kvindehue, hvorom der igjen, efter Nærø-Manuskriptet, sattes en Krands af Løv og Blomster. „Naar man nu spurgte Noaiden“, siger Jessen, „hvad hans Prydelser, Kjæde, Bælte m. m. skulde betyde, svarede han, at det altsammen var Tegn paa den Frivillighed og Beredvilighed, hvormed de frembare sit Offer“. Efter saaledes at være redimitus ad sacra peragenda udforskede Noaiden først ved Hjælp af Runebommen, til hvilken Guddom man skulde ofre, — i Tilfælde nemlig af, at man ikke tiltrængte nogen bestemt Guds særlige Hjælp, — og hvilket Offer der skulde bringes. Var dette Offer en Ren, som vel hyppigst var Tilfældet om Høsten i Slagtetiden, medens til andre Tider og i særregne Tilfælder andre Ofre kunde bringes, udsondredes Dyret af Hjorden, og i dets høire Øre fæstedes en hvid, rød eller sort Traad, alt efter den Guddoms Egenskaber, til hvem Offeret var bestemt. Det Dyr,

der saaledes udtoges til Offer, maatte være aldeles uden nogen Lyde eller Feil. Samuel Rehn har tillige forklaret, at man for at forsikre sig om, at Afguden vilde have Offerdyret, rykkede nogle Haar af paa Undersiden af Dyrets Hals og fæstede disse ved et eller andet klæbrigt Stof til Ringen, som lagdes paa Runebommen. Dersom nu Ringen, siger Rehn, ved Slag paa Trommeskindet bevægede sig hen til den Guds Billede, til hvem man agtede at ofre, da var det et Tegn paa, at Guden vilde modtage Offeret. Rørte Ringen sig ikke af Pletten, maatte et andet Dyr udvælges. Det beroede naturligtvis paa Noaidens Kunstfærdighed at faa Ringen til at bevæge sig og standse, hvor han vilde. Var nu Dyret udvalgt og, efter Nærø-Manuskriptet, — ligesom Noaiden eller Blotmanden — udstyret med en Krands om Hovedet, begav hele Selskabet sig hen til Basse, hvor Gudebillederne stode, eller ogsaa opstilledes for Tilfældet et Billede af Træ paa Stedet, i nogen Afstand bagenfor Teltet. Førend man begav sig afsted, maatte man imidlertid drage Omsorg for, at alle Hunde bleve bundne. Slap nogen af dem løs, troede man, at Udyr strax vilde komme over Hjorden, eller at Hundene selv vilde tage sig til at bide Dyrene ihjel. Ingen Kvinde maatte tilstedes at have noget at gjøre med det Offer, som Mændene bragte. Hun maatte ikke komme Helligdommen eller dens indviede Omraade nær, heller ikke gaa over den Sti, som Mændene fulgte, naar de gik til Offerpladsen, ja, ikke engang se i den Retning, hvortil de gik. Derimod var det ikke Kvinde, der maatte gaa paa egen Haand at ofre mindre Offer til de kvindelige Guddomme.

Ankomne til Offerstedet, stak Noaiden Dyret lige i Hjertet med en Kniv, saaledes at det efter et Par

Minutters Forløb faldt dødt omkuld. Derpaa afdroges Huden, og heri skulde samtlige Gjæster deltage. Efter at Indvoldene vare udtagne, samlede man noget af Blodet i en dertil medtagen Skaal, hvorefter Noaiden sønderlemmede Dyret efter Ledemodene, saaledes at intet Ben blev brudt. „Derpaa afskar Noaiden“, siger Jensen, „Næse, Øine, Øren, Hjerte og Lunge samt lidt Kjød af hvert Lem, — men især maatte han ikke forglemme Kjønsdelene, naar det var et Handyr, — og lagde dette tilside til Offer“. Alt eftersom det Øvrige af Dyret sønderlemmedes, kastedes det i en Offerkjedel. Efterat Kjedelen havde sydet $\frac{1}{2}$ Times Tid, tog man endnu op nogle Stykker eller, efter Andre, lidt af ethvert Lem til Offer og lagde det hen til det øvrige, medens Resten kogtes. Naar Maaltidet var tilberedt, „faldt Noaiden og alle Offergjæsterne paa Knæ og velsignede Anretningen samt bade den Guddom, hvem Offeret var tiltænkt, at han naadigst vilde modtage Offeret og bistaa dem i den Sag, hvorom han fornemmelig anraabtes“. Derpaa forsynede Noaiden sig med et Stykke Kjød, idet han sagde: Dat læ Horagales, Sarakka eller N. N. bi ergo! — Det er Horagales's, Sarakka's eller N. N.'s Kjød! — Ligesaa gjorde og sagde alle Gjæsterne. Naar Alt var fortæret, og, efter Nærø-Manuskriptet, maatte endelig hele Offeret fortæres samme Dag, saaledes at slet Intet deraf blev levnet, tog Noaiden og efter ham de Øvrige en Drik Kjødsuppe med de Ord: Dat læ Horagales eller N. N. garre! — Det er Horagales's Skaal! — Efter endt Maaltid faldt Alle atter paa Knæ og bad den Gud, til til hvem man ofrede, at han ikke vilde forsmå Offeret, men naadigst modtage samme. Derpaa samlede Noaiden omhyggeligt alle Benene sammen og lagde

dem tilligemed det, som tidligere var lagt tilside, i et Traug eller i et Slags Ligkiste af Birkebark, kaldet Damen-garre. Alle Benene lagdes i sin naturlige Orden, og det Hele overstænkedes med det opsamlede Hjerteblood. Dette Offer bragtes nu af Noaiden hen til Billedet. Han maatte nærme sig samme med blottet Hoved og krybende frem paa Knæerne. Idet han satte Offeret hen ved Stenbilledet eller stillede det op paa Luovven, om saadan fandtes, udbrød han: „Kjære N. N., modtag dette Offer af min Haand og hjælp os!“ (i dette eller hint). Derpaa bestrøges Billedet ligeledes med Blood og betegnedes med Figurer, medens Øinene besmurtes med Fedme af Offeret. Foregik Ofringen paa et Sted, hvor intet Billede eller Offerluovve fandtes, saa nedgrov man Offeret i Jorden og satte det for Tilfældet dannede Billede over Graven, eller, efter Nærø-manuskriptet, pleiede man endogsaa undertiden „at grave det ned i Jorden inde i Hytten,“ rimeligvis dog kun, naar Offeret var bestemt til Sarakka, som antoges at opholde sig ved Ildstedet.

„Naar Noaiden,“ siger Jessen, „skulde forklare, hvorfor Benene saa omhyggeligt bleve samlede i Damen-garre, hed det, at man troede, at Offerdyret fik af den Gud, til hvem det ofredes, ei alene sit Kjød, Liv og Lemmer igjen i fuld, god Stand, men — at det endogsaa — (i Saivvo nemlig) — blev langt større og herligere, end det var dengang, det slagtedes.“ Efter samme Forfatter synes det dog, som om man ikke altid fortærede hele Dyret paa Stedet, men kun Forparten. „Bagdelen ansaa de uværdig til at fortæres som Offer, og den sendtes derfor hjem til Husbehov.“ Maaske man da senere bragte Benene til Offerstedet, i Tilfælde af at man ønskede, at Dyret skulde gjenoplives i Saivvo.

§ 36.

Ofre til de forskjellige Guder.

Noget særskilt Offer til Rađien ačēe omtales ikke i Missionærernes Skrifter, men — at der har været ofret baade til ham og Sønnen Rađien kiedde, fremgaar tydeligt af Ordene hos Jessen, der siger, „at, naar man ofrede til Rađien ačēe eller Rađien kiedde, blev disses Billede dannet som Horagales's Billede, af en Birkestubbe, men sat i en omvendt Stilling af dette, (§ 32). Af Offeret til Rađien og hans Familie var det ogsaa Kvinder tilladt at spise.“

Til Horagales synes især Rensdyr at være ofrede, skjønt intet Bestemt herom fortælles. Kun gjør Jessen den Bemærkning, at intet Hundyr eller kastreret Hundyr maatte ofres til ham. Det er derfor ikke sandsynligt, at den Hunren, som findes paa Runeb. No. 1, Fig. 7, var, som det hedder i Forklaringen til samme Runeb., „Offer til de 3 Storguder,“ ialfald ikke til Horagales, men maaske dette Billede har betegnet den i § 33 omtalte hellige Simleren „Kovre.“ Paa Runeb. No. 3 findes tydeligt nok, at dømme efter Hornenes Størrelse og Form, en Hanren aftegnet i de øverste Guders Afdeling. Ligesaa paa No. 5. Heller ikke maatte nogen Kvinde spise af det til Horagales ofrede Dyr. Nærømanuskriptets Forfatter fortæller, at man ogsaa ofrede ham „lange og store Hammere, hvormed han skulde fordrive onde Væsener,“ en Ide, som aabenbart er laant fra Nordmændenes Fortælling om Thor.

I de svenske Lapmarker synes man især at have ofret til de i § 22 omtalte Junkere, hvis Billeder vare af Sten. Det almindeligste Offer var en Ren, der, som til Horagales, maatte være en Hanren. „Førend

Dyret slagtedes,“ siger Scheffer, „udmærkede man det ved at stikke en rød Traad igjennem dets høire Øre. Den, der slagtede Dyret, tog Hornene, Benene af Hoved og Hals, Kloverne, Lægbenene samt noget Blod og bragte dette hen til det Fjeld, hvor den Størjunker stod, til hvis Ære Offerdyret var slagtet. Saasnart Lappen fik Guden i Sigte, blottede han sit Hoved og nærmede sig med den største Ærbødighed, krybende paa alle Fire. Billedet besmurte han med Blod og Fedt af Dyret, Hornene stillede han omkring Stenen. Paa høire Side lagde han Kjønsdelene og paa venstre Side et Stykke Tin, hvortil var fæstet en rød Traad samt en liden Sølvmynt.“ Undertiden stod et Stenbillede saaledes til, at det var umuligt at komme det ganske nær. Lappen tog da en Sten, dyppede den i Offerdyrets Blod og kastede den op imod Stenbilledet.

Om Offer til Solen er talt i § 19. Intet Hundyr maatte ofres til Solen eller Maanen, heller ikke sorte Dyr eller gamle Dyr. Ofredes en Ren til Solen, udmærkede man den først ved at stikke en hvid Traad gjennem dens høire Øre. Derpaa tog man et Stykke Kjød af hvert Lem, fæstede disse Stykker paa en Vidiegren, bøiet til en Cirkel, saa stor som et halvt Tøndebaand, og hængte dem op paa Offerluovven bag Teltet eller Gammen. Ligesaa ordnede man Benene i en Cirkel paa Luovven — til Ære for Solen. Ingen Kvinde maatte spise af det Offer, der bragtes Solen.

Til Akkerne eller de kvindelige Guddomme og navnlig til Sarakka ofrede Kvindekjønnen daglig, hvorom forud i § 21, Pag. 91. Af Alt, hvad man daglig nød, fik Sarakka sin Del, og naar man flyttede fra et Sted til et andet, spildte man lidt Mælkesuppe paa Jorden som Takoffer for at have befundet sig vel paa Stedet.

Næsten alle Forfattere omtale, at Lapperne ofrede til de Døde eller baade til Saivvofolket og til Væsener i Jabmikuñi aibmo; til de første af Taknemmelighed for beviste Tjenester, til de sidste for at stille dem tilfreds, hvorom tidligere er talt i § 32. Naar de ofrede til de Døde, siger Scheffer, brugte de ikke Billeder som ved Ofring til Horagales og andre Guder, men de raadspurgte alene Runebommen eller slog paa denne under en Troldsang, hvori forekom Spørgsmaalet: „Maid værøid, jabmek, sitte“ (∴ sittebetet)?“ Hvilket Offer ville I have, I Døde! (se § 32). Naar det saa ved Ringens Gang paa Troldtrommen var afgjort, hvilket Offer der skulde bringes, blev der, dersom dette var en Ren, fæstet en sort Traad igjennem Dyrets høire Øre. Kjødet spiste man op, kun tog man et Stykke af Hjerte og Lunge og delte disse Stykker igjen i 3 Dele. Igjennem hver Del stak man en liden Hornspids, som først var dyppet i Dyrets Blod. Det Hele lagde man tilligemed Benene af Dyret, hvoraf Kjødet var afspist, i et Slags Kasse eller Kurv, gjort i Form af en Renslæde, og nedgrov det i Jorden.

Naar de Dødes Paarørende eller gode Venner kom forbi de Steder, hvor deres Afdøde laa begravede, pleiede de at kaste et Stykke Tobak til dem eller Andet, som den Afdøde i levende Live havde havt særlig Smag for. Som oftest pleiede de at slagte den Ren, hvormed den Døde var kjørt til Graven, hvorefter Benene nedgravedes i Jorden. Högstrøm, § 30. Det Samme fortæller ogsaa Leem, ligesom — at de lagde forskellige Ting ned i Ligkisten hos den Døde, f. Ex. Bue, Pil, Øxe og Fyrtøi samt noget Mad, eller Sax og Naal m. m., naar det var en Kvinde. I russisk Lapmarken har jeg ved Bredden af Imandra seet, at Lapperne endnu bruge at henlægge for-

skjellige Redskaber paa den Dødes Grav, f. Ex. Øxe og Kniv; men disse Redskaber vare altid mishandlede eller næsten ganske ødelagte, f. Ex. Øxen hugget med Eggen saaledes mod Sten, at den var ubrugbar. Rimeligvis foretog man denne Ødelæggelse, for at Ingen skulde fristes til at bortstjæle Sagerne.

Ligesom Lapperne ofrede til de Døde i Almindelighed, saaledes ofrede de i farlige Sygdomme specielt til Rota, Herskeren over de Dødes Rige, undertiden endogsaa en hel Hest, (§ 26). Högström fortæller, at Lapperne især ved Juletider pleiede at ofre til Rutu. I den Anledning gjorde de nogle smaa Tragter eller Ruller af Birkebark, i hvilke man lagde et Stykke af al den Mad, som man spiste Juleaften, (der paa Lappisk hedder Ruotta-æked, — æked, Aften), og Julemorgen. Havde de Mel, gjorde de derhos en liden Kage, fyldte den med Mælk og Ost, samt stegte den paa Gløder og lagde den til det Øvrige. Dernæst stak de to Splinter, gjorde som Spader, af $\frac{1}{2}$ Alens Længde, gennem Birkebark-Karret og hængte det saa op i et Træ i Nærheden af sin Bopæl. Træet blev afkvistet nedentil og afbarket samt bemalet med Kors. Foruden disse Ofre til de forskjellige Guder til bestemte Tider af Aaret, pleiede Lapperne desuden ogsaa at ofre ved mangfoldige forskjellige Tilfælde i det daglige Liv. Naar Noget gik dem imod, eller deres Kreaturer bleve syge, siger Högström, gjorde de Løfte til en vis Gud eller til flere Guder at ofre dette eller hint, dersom de opnaaede sit Ønske eller undgik det Onde. Naar f. Ex. en Ren blev syg, gjorde de det Løfte, at de, om den igjen kom sig, paa en bestemt Tid skulde slagte den og ikke sønderhugge eller lade bortkomme noget Ben, men forvare dem allesammen til den Gud, hvem

Løftet gjaldt, og fra hvem Hjælpen formodedes at komme. Hvad Lappen saaledes lovede, holdt han ubrødelig. Hændte det sig, at en Hund slæbte bort et Ben af et saadant Dyr, saa maatte den miste Livet, og man ofrede et af dennes Ben istedet.

Dersom man tør tro en Beretning af Rosenvinge i Budstikken, 5te Aargang, No. 95, har Lapperne havt en Forkjærlighed for sorte Kreaturer som Offerdyr og rimeligvis da især til de Døde, ligesom de, naar en Ren ofredes, udmærkede samme med en sort Traad i Øret. Han fortæller nemlig, at de svenske Lapper, naar de om Høsten skulde bringe sine Rensdyr tilbage fra Ofoten til den svenske Grænse, „indfinde sig i Bygden og byde en overdreven Pris for sorte Faar, Gjeder, Katte, Haner, kort — alle Slags sorte Kreaturer, hvilke de anvende til Ofring, idet de begive sig tilfjelds, paa den Maade, at de binde dem fast til Bjergkløfter og Bjerghuler til Maaltid for sin Afgud.“ Dette blev paa følgende Maade opdaget af en Nordmand. „En svensk Lap kom til ham for at købe et sort Kreatur, og især faldt hans Øine paa en sort Ko, som Bonden dog ikke vilde overlade ham, men da Lappen omsider bød ham 12 Speciedaler, som var over det Dobbelte af, hvad en Ko kostede om Høsten, tog han dog til Slutning mod dette fordelagtige Tilbud. Hændelsesvis gaar Bonden 2 Dage efter op tilfjelds for at hugge Tømmer. Underveis og i Nærheden af en Dal hører han Lyden af en Ko. Han nærmer sig og finder nu sin egen Ko, bunden fast ved en Hule og vansmægtet af Hunger. Han bringer den hjem og tier. Aaret efter kom samme Lap igjen, købte samme Ko for 12 Speciedaler og begav sig med den tilfjelds. Bonden passer paa, finder sin Ko i samme Stilling og paa samme

Sted som Aaret forud og bringer den uskadte hjem. Denne Negocie ophørte derved, at Lappen paa sidste Reise blev forvildet i Snefoget paa Fjeldet og omkom“. Dette skal være foregaaet omkring 1790.

§ 37.

Ceremonier ved Bjørnefangsten.

Da Bjørnen af Lapperne ansaaes for et helligt Dyr, der stod under Læibolmai's særlige Beskyttelse, iagttoges i ældre Tider en hel Del Ceremonier, naar man skulde paa Jagt efter den, og naar man var saa heldig at dræbe den. Disse Ceremonier omtales af flere gamle Forfattere, f. Ex. Leem, Scheffer og fl., men udførligst af P. Fjellström i hans Bog: „Berättelse om Lapparnes Bjørnfänge. Stockholm 1755“. Da disse Ceremonier ganske vist stamme fra den hedenske Tid, kan det maaske her ikke være paa urette Sted at finde anført det Vigtigste af, hvad derom berettes dels i hans Skrifter, dels af L. Læstadius.

Naar Lapperne skulde paa Bjørnejagt, pleiede de aldrig at benævne Bjørnen med hans rette Navn, guofēa, men omtalte ham og Alt, hvad der stod i Forbindelse med Jagten, med særegne mystiske Ord. Om Bjørnen selv brugte de saaledes Udtrykket basse vaiše, (helligt Vildt), eller buolda-aggja, (Bakke-Bedstefader), eller buolda-boadnje, (Bakke-Manden), eller buolda-cuobo, (Bakke-Padde), eller muodda-aggja, (Pels-Bedstefader), og fl. Som Exempler af Bjørnesproget, „uforstaaeligt for Andre end Bjørnejægere“, kan anføres, at Sang, (juoigem), hed: siggem; Øie, (ēalbme), hed: nastē, (ǝ: Stjerne); Øre, (bællje), hed: auros; Skind, (nakke), hed: låtek; Hjerte, (vaibmo), hed: jalos, (ǝ: Mod, Dristighed); koge, (vuōššat), hed:

guordestet, o. s. v. Baade Ceremonierne og Sproget skal efter Lappernes egen Forklaring, siger Fjellström, have sin Oprindelse fra følgende Sagn, som han har hørt fortælle i Lycksele Lapmark:

„Tre Brødre havde en eneste Søster. De hadede denne Søster, og hun nødsagedes til at flygte til Ødemarken. Træt af at vanke omkring, fandt hun et Bjørnehide,¹ hvori hun gik ind og lagde sig til Hvile. Til samme Hide kommer ogsaa en Bjørn, og efterat have stiftet nærmere Bekjendtskab med Pigen tager han hende til Hustru og avler med hende en Søn. Efter nogen Tids Forløb, da Sønnen var bleven voxen og Faderen gammel, skal denne en Dag have sagt til sin Hustru, at han nu for Alderdom ikke kunde leve længer: Vilde han derfor gaa ud paa første Sne, forat hendes 3 Brødre kunde se Sporene efter ham og saaledes ringe² og dræbe ham. Hustruen søgte vel at forhindre dette, men Bjørnen lod sig ikke overtale. Han gjorde, som han havde sagt, gik ud paa første Snefald, saaledes at Brødrene snart fandt Sporene og ringede ham ind. Derpaa befalede Bjørnen, at et Stykke Messing skulde fæstes i hans Pande til et Tegn, baade forat han kunde gjenkjendes fra andre Bjørne, og forat hans egen Søn, som ogsaa nu var gaaet fra ham, ei skulde dræbe ham. Da der saa faldt dyb Sne, gik de 3 Brødre ud for at fælde Bjørnen, som de havde ringet. Da spørger Bjørnen sin Hustru, om alle 3 Brø-

¹ Hule eller Skjul, hvori Bjørnen sover om Vinteren.

² Man søger paa den første Sne om Høsten Spor efter Bjørnen, gaar i Ringe over Sporet, indtil man finder, at Sporene gaa ind, men ikke ud af Ringen, inden hvilken man altsaa har Bjørnen i dens Vinterleie. Naar Sneen senere er bleven rigtig dyb, gaar man ud igjen og opsøger Bjørnen i dens Leie, inden den afmærkede Plads.

drene havde været lige hadske imod hende, hvortil hun svarer, at de to ældste havde været værre imod hende end den yngste.

Da Brødrene kom frem til Bjørnehidet, springer Bjørnen ud og overfalder og bider den ældste af Brødrene meget slemt, hvorefter den selv uskadt igjen løber ind i sit Hide. Da den næstældste Broder kommer, løber Bjørnen ligeledes mod ham og bider ogsaa ham slemt, hvorpaa den igjen gaar ind i Hidet. Nu befaler han sin Hustru, at hun skal tage ham om Livet, og med hende i sin Favn gaar han paa Bagbenene ud af Hidet. Selv sætter hun sig et Stykke derfra og tildækker sit Ansigt med et Klæde, som om hun ikke havde Hjerte til at se Bjørnens Endeligt, og hvorledes den blev flaaet, Dog kiger hun lidt med det ene Øie hen derpaa. Heraf skal den Skik være opkommen, at ingen Kvinde maa faa Lov til at se paa Bjørnen eller Bjørnejægerne — uden med tildækket Ansigt og gjennem en Messingring, hvorom senere skal berettes.

Da nu de 3 Brødre havde flaaet Bjørnen og lagt Kjødet i en Kjedel for at koges, kommer Sønnen, hvem de fortælle, at de havde skudt et underligt Dyr, som havde et Stykke Messing i Panden. Denne siger, at det er hans egen Fader, som paa denne Maade var mærket, og paastaar derfor at ville have lige Lod i ham med de Andre. Da de aldeles ikke ville gaa ind herpaa, truer Sønnen med, at dersom de ikke give ham Lod, skal han vække sin Fader tillive igjen. Derpaa tager han en tynd Kjep og begynder med den at banke paa Bjørnens Skind, idet han siger: „Min Fader, staa op! Min Fader, staa op!“ Herved begyndte Kjødet i Kjedelen at koge saa stærkt, at det

saa ud, som om det vilde hoppe op, og Brødrene nødtes til at give Sønnen Lod med sig.

Heraf skal den Skik være opkommen, at Jægerne, strax Bjørnen er fældet, give sig til at pidske den med Ris eller tynde Kjepper. Af den Omstændighed, at man fandt en Messingring i Bjørnens Pande, har det sin Oprindelse, at saavel Bjørnejægerne selv som alt Redskab, der bruges ved Bjørnejagten, maa smykkes med Messingringe og Kjæder“.

Fjellström tilføier, at Bjørnens Hustru skal have undervist Brødrene om alle de Ceremonier, som burde iagttages ved Bjørnejagten, samt om at de paa anden Maade ikke vilde kunne faa Bugt med et saa grunt og vældigt Dyr.

Naar man nærmede sig Bjørnens Hide, pleiede Jægerne at gaa i en vis Orden. Den, der havde fundet dens Spor, gik forud med en Kjep i Haanden, der havde en Messingring i Enden. Efter ham kom En, der bar Runebommen; thi denne maatte naturligvis være med og raadspørges. Dernæst kom den modigste af Jægerne, som skulde give Bjørnen det første Hug eller Spydstik, idet den kom ud af sin Hule.

Naar Bjørnen var fældet og pidsket med Kviste, istemte Bjørnejægerne en Sang, og den, som bar Kjeppen med Messingringen, var Forsanger. Sangen begynder med disse Ord: Kitulis puorre! i skada sobbi jella saiti! — Tak, du Gode, du har ikke skadet Stav eller Spyd! — Det hænder nemlig undertiden, at Bjørnen slaar Spydets af Haanden paa Jægeren, og da er denne ofte fortabt. Derpaa sparke Alle, som ere med, sine Ski over Bjørnen til Tegn paa sin Seir, og for at den ikke en anden Gang skal blive dem saa nærgaaende, at den løber over deres Ski. Nu vrides

en Vidie og bindes om Bjørnens Kjæft. I denne Vidie fæstes den fornemste Bjørnejægers Bælte, og denne rykker 3 Gange i Bæltet, hvorpaa han med besynderlige Toner og Ord begynder at synge om sin Seir. Nogle tage ogsaa Spydet, vender det 3 Gange med Spidsen mod Bjørnen og istemme samme Sang. Derpaa tildækkes Bjørnen med Granris og bliver liggende til næste Dag, selv om den er fældet saa nær deres Bopæl, at den samme Dag kunde føres hjem og flaaes.

Naar de komme saa nær sin Bopæl, at de kunne høres, istemme de en i Anledningen brugelig Sang, forat de Hjemmeværende kunne forstaa, at Bjørnen er fældet. Alle Kvinder iføre sig da sine bedste Klæder og Sølvsmykker og besvare Mændenes Sang, idet de ønske baade Jægerne og den fældede Bjørn velkommen. Den af Mændene, som er Anfører, vrider nu en myg Vidie og gjør paa Enden en Ring. Denne Vidie kaldes „Søivverisse,“ (skal formodentlig være Saivvorisse, S. Kvist). Med denne slaar han 3 Gange udenpaa Teltet eller Gammen og siger: „Søivve olma!“ (formodentlig Saivvo-olmai), dersom det er en Hانبjørn, som er dræbt, men: „Søivve nieida!“ dersom det er en Hunbjørn. Derpaa gaa alle Bjørnejægerne ind i Teltet, dog aldrig gennem den almindelige Dør, men gennem den bagre eller Løndøren, og gennem samme Aabning maa ogsaa Hundene, som have været med, slippes ind. Kvinderne, som sidde inde, iførte sine Sølvskrud og Høitidsklæder, overdække alle paa en Gang sine Ansigter med et Dække af Vadmel eller andet Klæde. Naar de skulde se paa Bjørnejægerne, maatte de kun tildels afdække Ansigtet og holde en Messingring for Øiet, hvorhos de i det samme spyttede tygget Olderbark paa Jægerne. Ogsaa Kvinderne selv

havde farvet og korset sig med Farve af Olderbark. Ligesaa bleve Hundene farvede med samme Dekokt. Efter denne Velkomsthilsen pryde Kvinderne alle Jægerne med Messingringe, fæstede til Traade, om Halsen, den ene Haand og det ene Ben. Naar dette er udført, frembæres Mad, den bedste, som Huset eier. Bjørnejægerne spise for sig selv og Kvinderne for sig. Videre foretages ikke den Dag, men Alle lægge sig til Hvile, hver med de Prydelser, han har faaet. Dog sove Mændene ikke sammen med sine Hustruer, men maa afholde sig fra disse i 3 Nætter, og den, der har Staven med Ringen, (som ringede Bjørnen), endog i 5 Nætter. Næste Dag gjøres Anstalter til at hjemføre Bjørnen. Nogle af Jægerne blive hjemme og opføre et Skjul af Brædder, der dækkes med Granris. De øvrige bringe Bjørnen hjem. Renen, som skal trække den, prydes med Messingringe om Halsen. Paa Hjemveien synges en Sang, den kat. ex. saakaldte Bjørnesang, hvoraf Tuderus har opbevaret et Brudstykke paa 18 Linier, men paa et forvirret Sprog, der indeholder flere finske end lappiske Ord. Hans Oversættelse svarer ingenlunde til Originalens Ord, hvilke derfor, skjønt af liden Interesse, gjengives her, ordret oversatte.

1. Du, Skovens dyrebare Overvundne,
2. Skjænk os fuldkommen Helbred!
3. For vore Stabur Bytte
4. Bring Tusindvis, naar du kommer,
5. Hundrede, Hundrede til Fangst!
6. Lige fra Guderne jeg kommer
7. Med Bytte, glad i Hu,
8. Som uden Under, uden Møie
9. Gaver gave, Penge skjænkede.
10. Naar jeg kommer til mit Hjem,

11. Tre Nætter Fest vil jeg holde
12. Over Dale, over vilde Fjelde!
13. Jag det Onde foran dig (bort)!
14. Slukt er dit Øies Lys!
15. Herefter jeg dig hædre vil
16. Et Aar; med Ljaen dit Rov¹.
17. At jeg ei glemmer den rette Sang
18. Saa komme du atter engang!

Bjørnen, som saaledes under Sang og Jubel er bragt hjem, lægges nu ind i det opførte Skjul af Brædder og overstænkes med tygget Olderbark, ligesom der sættes en liden Skaal af Næver, fyldt med tygget Olderbark, under hans Næse. Knive, Øxer, Kopper og Kar, som skulle bruges, prydes med Messingringe. Medens man holder paa at flaa Bjørnen, maa ingen Taushed herske, men forskellige Sange synges, hvori man blandt Andet omtaler den store Ære, som vises ham, og anmoder ham om at forkynde dette for andre Bjørne, for at de med Lethed skulle lade sig fange. Under Sangen forsøger man ogsaa at gjætte paa, hvad Kvinderne henne i Hverdagsteltet foretage sig, og dersom man træffer til at gjætte rigtigt, ansees dette for et gunstigt Varsel. Hvad Kvinderne foretage sig, faar man Underretning om af Børn, som have Lov til at løbe frem og tilbage mellem Kvinderne og Jægerne. Ingen voxen Kvinde maa derimod komme did eller gaa over nogen af Jægerens Fodspor, saalænge denne Forretning vedvarer. Heller ikke faar nogen Kvinde, førend efter et Aars Forløb kjøre med den Ren, som har draget Bjørnen hjem. Naar Bjørnen under Sang er

¹ Med Ljaen slaa Lapperne det Græs, som Bjørnen synes mest om at spise. (L. Læstadius).

flaaet, aabnes den saameget, at man kan øse Blodet af den, og dette tilligemed noget Ister koges og spises først, førend noget af Kjødet koges. Bjørnens Krop sønderlemmes saaledes, at intet Ben brydes og saavidt muligt heller ikke Sener overskjæres. Alt Kjødet koges paa én Gang, i Tilfælde af at Kjledelen er stor nok til at rumme alt. I modsat Tilfælde flaaes ikke mere af Bjørnen, end Kjledelen for hver Gang kan rumme. Bjørnejægerne maa passe nøie paa, at ikke Kjledelen koger over, og at ikke noget af Søet spruder i Ilden. Sker dette, ansees det for et daarligt Varsel. For at hindre Kjledelen fra at koge over har man dog ikke Lov til at gyde koldt Vand i den eller tage noget af Ilden bort, men den, der forestaar Kogningen sender Bud hen til Kvinderne for at udforske, om de muligens foretage sig Noget, der ikke ansees passende ved en saa høitidelig Leilighed. Finder man ikke Aarsagen til Kjledelens heftige Kogen hos Kvindekjønnen, saa istemmer Hovedmanden en for dette Tilfælde særlig digtet Sang, hvorved den skummende Kjledel efterhaanden begynder at koge passende. Kvinderne faa kun Lov at spise af Bjørnens Bagdel eller omtrent saa langt frem paa Bjørnen, som hans Hustru naaede, da hun tog ham om Livet. Den Del af Kjødet, der overlades Kvinderne, overbringes dem af 2 Deputerede af Bjørnejægerne. Idet de komme ind i Hverdagsteltet, stirre Kvinderne paa dem igjennem Messingringe og oversprøite baade dem og Kjødet med Olderbark. Den første Bid af Bjørnekjødet maa Kvinderne enten lade falde igjennem en Messingring, eller ogsaa maa de stikke det igjennem Ringen ind i Munden. Man bruger ikke, som ellers, at læse nogen Bordbøn ved Maaltidet af Bjørnekjød, heller ikke bruges Salt til samme. Efter

endt Maaltid gaa Mændene til Hvile i det Bræddeskjul, hvori Bjørnen er kogt og maa ikke komme til sine Hustruer, førend følgende Renselsesceremonier ere foretagne.

Alle, som have været med, da Bjørnen blev dræbt, vaske sig først i en stærk Lud af Birkeaske og springe saa 3 Gange rundt omkring de Jernkjæder, hvori den Kjedel hang, der benyttedes til Kogning af Bjørnekjødet. Derpaa springe Nogle ind gennem den almindelige Dør paa Hverdagsteltet og strax ud igjen, atter ind igjen og ud gennem Bo aãã o eller Bagdøren. Medens de løbe ind og ud, efterligne de Bjørnens brummende Lyd. Herunder skal dens Hustru, som dræbte Bjørnen, gribe dem fat med Handsker paa Hænderne og spørge: Hvor længe? nemlig til en anden Bjørn bliver fældet. De svare: Næste Vaar!

Andre løbe omkring Hverdagsteltet, som er prydet med Gramris, udvendig og indvendig, derpaa ind i Teltet og springe 3 Gange rundt omkring Ildstedet. Atter Andre, som ikke have sprunget rundt Teltet, komme ind gennem Bagdøren, hoppe over Ildstedet, fare ud gennem den almindelige Dør og vælte sig 3 Gange rundt ude paa Marken. Alle gribes til Slutning, som før beskrevet, af Konen til den Mand, der dræbte Bjørnen. Denne Ceremoni, siger Scheffer, skulde være et Slags Forsonings-Handling for Bjørnens Drab og til Trøst for hans sørgende Hustru. Ikke det aller mindste af Bjørnens Ben maatte bortkastes, men alle samles omhyggeligt sammen. Derpaa graves en Grav, saa lang, som Bjørnen selv var, paa det Sted, hvor den blev kogt. I Graven lægges først fine Birkekviste og paa disse igjen alle Benene i sin naturlige Orden. Skindet, som særskilt er flaaet af Næsen, lægges ogsaa ned paa sin Plads, ligesaa Kjønsdelene og den

Kop af Næver med Olderbark, der før var sat under Bjørnens Næse. Derpaa tildækkes det Hele med tunge Træstammer af Gravens Længde, og ovenpaa disse breddes igjen Granris. Nogle Lapper brugte ikke at grave Graven horizontal, men perpendikulært ned og lagde Benene deri, idet de begyndte med Bagdelen.

Hidtil har Bjørnens Hud ligget skjult under et Dække af Granris. Ingen af Kvinderne har endnu seet den, ei heller faar nogen Kvinde se den, førend følgende Ceremoni er foregaaet: Huden spændes med Træspiler ud i sin hele Længde og Bredde og stilles saaledes hen mod en Træstubbe strax ved Teltet. Kvinderne komme nu ud med tilbundne Øine, og man giver dem en Bue eller en Kjep af Oldertræ i Haanden, hvormed de skulle skyde eller kaste tilmaals efter Huden, som de ikke kunne se, men blot ere stillede lige imod. Den Kvinde, som først træffer Huden, ansees for den prisværdigste, og man spaar deraf, at hendes Mand næste Gang skal være den, der fælder Bjørnen. Er hun ugift, saa regnes det hende til endnu større Hæder, og man spaar, at hun skal blive gift med en dygtig Bjørnejæger. Nu tages Dækket fra deres Øine, og alle Kvinderne faa Lov til at se paa Huden gjennem en Messingring, og nu først ansees alle nødvendige Ceremonier tilfulde udførte.

L. Læstadius fortæller, at endnu i 1780 deltog Præstekonen i Kvikjok i et saadant Optog, da hendes Mand havde været med paa Bjørnejagten.

§ 38.

Sakku-Spillet.

Lapperne i Finmarken have i ældre Tider fornøiet sig dels med forskellige Lege, dels ogsaa med et Spil,

som de endnu kjende, og kalde sakku. Det har nogen Lighed med Schak. Maaske endog Benævnelserne ere beslægtede.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45

Det lappiske sakku spilles ved Hjælp af Terninger. Brikkerne eller Figurerne No. 1 kaldes olb-mak, (Mænd). Disse ere 15 i Tallet samt opstilles paa Punkterne 1—15. Brikkerne No. 2 kaldes galgok, (Kjærringer), og ere ligeledes 15 i Tallet samt opstilles paa Punkterne 31—45. Figuren No. 3 — eller den største af Brikkerne — kaldes gonagas, (Konge), og opstilles paa 23. De øvrige Figurer ere bircuk, Terninger, som kastes, hvorefter Brikkerne flyttes saamange Nummere, som Terningernes Valeur viser. Hver Ternings Valeur er følgende: Den Side af Terningen, som er betegnet med et Kors, og som tillige pleier at farves sort, kaldes sakku og udgjør 5 Points, samt bestemmer ikke alene ved første Kast, hvilken Part gonagas eller Kongen tilfalder, men er tillige Betingelsen, uden hvilken ingen Brikke kan flyttes fra

sin første Plads, saaledes at, naar ved Terningkastet ingen saku erholdes, kan ingen Brikke flyttes, men er en Brikke først engang ved Hjælp af saku flyttet fra sin første Plads, kan den flyttes videre, selv om saku ikke kommer op. De øvrige Siders Valeur angives ved de Streger, de have, saaledes at f. Ex. Siden med 3 Streger bringer Brikken 3 Points frem, o. s. v. Den Side af Terningerne, som ikke har nogen Streg, gjælder 0 Point. Brikkerne flyttes paa følgende Maade: Olbm gaa fra 1 til 16 og derfra henad Linien til 30, derfra til 45 og videre til 31, herfra igjen til 16, fremdeles til 30, herfra til 15, videre til 1, o. s. v. efter samme Regel. Brikkerne gaa og flyttes i modsat Retning eller fra 45—30, videre i Linien til 16, derfra til 1 o. s. v. De af Modpartens Brikker, som staa saaledes, at man ved de opkomne Terningers Point-Valeur kan med sin Brikke „slaa“ eller staa paa samme Punkt som Modpartens Brikke, borttages, idet den Part, hvis Brikker paa denne Maade først blive slagne, taber Spillet. Kongen tilfalder den, som ved Terningkastet først faar saku, og kan derefter flyttes baade frem og tilbage eller til Høire og Venstre, dog at den ei flyttes flere Punkter, end Terningerne udvise Points.

Brikkerne kunne forøvrigt flyttes frem paa flere Maader, enten saaledes, at alle 3 Terningers Valeur lægges sammen, og kun en enkelt Brikke flyttes saamange Punkter, som Summen af Terningerne udgjør, eller ogsaa kan flere Brikker flyttes, med Iagttagelse af, at der ei flyttes flere Points end Summen af de opslagte Terninger, og at aldrig nogen ny Brikke flyttes fra sin første Plads, medmindre man for hver saadan har en saku ved Terningkastet.

Exempel:

Naar Brikkerne ere opstillede, som forud anført,

kastes med 1 Terning om, hvilken af Parterne først faar sakku eller den med Kors betegnede Side af Terningen, da det tilkommer denne at have Kongen og Turen at kaste først. Siden kastes med alle 3 Terninger, og om f. Ex. da erholdes Siderne No. 6 paa en Tærning, No. 5 paa den anden og atter No. 6 paa den tredie, hvilke alle tilsammen udgjøre 13 Points, — flyttes enten Kongen alene til 43, som er begge Sakkuernes tilsammenlagte Points 10, og derefter for 3die Terning 3 Points til 40, idet de af Modpartens Brikker, som stode paa 40 og 43, borttages som slagne, — eller ogsaa kan Brikken 1 flyttes for den ene Sakku og Brikken 2 for den anden Sakku, og de resterende 11 Points flyttes enten med den ene af disse Brikker eller med begge, kun at ingen af dem flyttes mere end de to Sakkuers resterende 8 Points, da den anden derhos kan flyttes for den 3die Ternings 3 Points. Derefter kaster den anden Part i sin Tur og flytter efter Omstændighederne. Terningkastet sker altid efter Tur; men har man ei nogen flyttet Brikke og ved Kastet ikke faar Sakku paa nogen Terning, kan man ei flytte nogen Brikke, hvorimod den anden Part kaster sin Tur o. s. v.

Det er sandsynligt, at Sakkuspillet er meget gammelt iblandt Lapperne, uagtet ingen Forfatter hidtil har beskrevet det; thi alle de Ord, som ved samme bruges, ere rent lappiske, (undtagen maaske selve Benævnelsen), f. Ex. god det, dræbe, „slaa“ eller „tage“ en Brikke; sirdet, flytte, vu oittet, vinde, etc.

§ 39.

Sagn om Syndfloden.

Hvilke Tanker de gamle Lapper have gjort sig om Jordens Skikkelse, kan man ikke mere med Bestemt-

hed udfinde, eftersom de allerede paa de første Missionærers Tid havde faaet et dunkelt Begreb om dens sande Skikkelse. Imidlertid synes den Ide, siger L. Læstadius, at have været udbredt iblandt dem og er maaske ikke endnu ganske forsvunden, at ikke blot hele Skandinavien var en Ø, hvorfor enkelte af de høieste Fjelde bære Navne som *suolo-čielgge*, Ø-Ryggen, *Sullui čielbma*, („Sulitjelma“), Øernes Tærskel, men at ogsaa hele Jorden var en stor Ø, der laa og flød paa et umaadeligt Hav. Herpaa grunder sig maaske ogsaa deres Forestilling om en stor Vandflom, om hvilken Högström har et Sagn, der synes at være originalt lappisk.

„Da jeg spurgte dem“, fortæller han, „hvorledes deres Fædre vare komne til at bo udi dette Land, og om der havde boet Folk, før disse kom hid, saa svarede de, at om det Første vidste de Intet, hvorimod de antog, at der saavel her som paa andre Steder havde boet Folk, førend Gud omvæltede Jorden. Der havde nemlig fordem været en Tid, da Jubmel vendte op og ned paa Verden, saa at Vandet af Søerne og Elvene gik op over Landet. Da druknede alle Mennesker, undtagen en Dreng og en Pige. Disse tog Gud under Armene og bær dem op paa et høit Fjeld, som kaldes *basse varre*, det hellige Fjeld. Da Faren var forbi, lod Gud dem gaa sin Vei. De skiltes ad og gik hver sin Vei, i den Mening at søge, om der ikke fandtes flere Folk end de selv. Efter at have vandret omkring i 3 Aar traf de atter sammen og kjendte hinanden igjen. Derfor skiltes de paany, og der gik 3 Aar, inden de igjen mødtes. Ogsaa nu kjendte de hinanden. Men da de mødtes 3die Gang, efter andre 3 Aars Forløb, kunde de ikke mere kjende hinanden. Derfor fulgtes de ad og avlede Børn sammen, og fra dem nedstamme alle Mennesker, som nu leve paa Jorden.“

§ 40.

Bæive barnek, Solens Sønner.

Det eneste lappiske Digt af episk Indhold, som er bleven reddet fra Forglemmelse, handler om „Bæive barnek,“ Solens Sønner. Pastor Fjellner i Sorsele, en født Lap, har Fortjenesten af at have optegnet dette fra Folkets Læber. Det findes forhen trykt i „Læsning for Folket,“ hvor det findes i Uddrag, men, da det har sin mest berettigede Plads i en lappisk Mythologi, hidsættes det ogsaa her. Det skal være kjendt lige fra Herjedalen til Juckasjärvi.

Solens Sønner tænkes beboende bæive bæle, (paa Sol- eller Dagsiden, den søndre Side), hvorved Lapperne forstode det søndenfor Polarkredsen beliggende Kystland, hvis Indbyggere kaldtes Solens eller Dagens Sønner. Det ovenfor den beliggende Polarland udgjorde man o-bæle, (Maane- eller Natsiden), hvis Indbyggere kaldtes Maane- eller Natsidens Sønner. En anden Olddigtning: „Bæive manak,“ (Solens Børn), fortæller, at Solens og Maanens nieidak, (Døtre), havde fanget og tæmmet Vildrenens Kalve, men at Maanepigen behandlede dem ilde og tilsidst slagtede dem, saa at hun blev uden Renhjord, hvorpaa hun blev optagen til Maanen, hvorhen ogsaa hendes Afkom, Sagnenes Gjak, Askovits, til Straf for sine Skjælmsstykker, blev henrykket. Solens Datter derimod beholdt sine Renkalve, hvoraf en Renhjord opvoxte. Hun var Stammoder til Solens Sønner, blandt hvilke Helten i den her omtalte Digtning ved sin Jættebrud blev Stamfader til „Kalla barnek,“ (Karlesønner, berømte Mænd), hvilke vare Opfindere af Skier, samt gik paa Jagt efter og tæmmede Elsdyr. Ogsaa disse have Lapperne ophøiet til Stjernehimlen.

Orion, som de nu kalde Arons Stav, hed nemlig før „Kalla bardne,“ en vældig Jæger, hvis Bue var Karlsvognen, og de Stjerner, som høre til Stjernebilledet Cassiopea, vare de Elsdyr, som han, fulgt af sin Hund, jagede efter.

Sagndigtningen „Solens Sønner“ begynder med en Indledning, som antyder Landets ringe Befolkning og Mangel paa unge Mennesker, især Piger, samt gjør Rede for Solsønnens Byrd, Legems- og Sjælsevner. Derefter følger en Beskrivelse af et fjernt Land, Maalet for hans Reise, der lyder saaledes i den svenske Oversættelse:

„En sägen har talat,
 En saga har sjungit:
 Bortom nordstjernan,
 I vester om sol och måne,
 Af guld och silfver klippor,
 Spishärd, krabbstenar¹ (voro).
 Guld der glöder, silfver blänker,
 Fjellen i hafvet sig spegla,
 Le mot sina glänsande bilder.“

Derefter følger, hvorledes Solsønnen paa sit med hans bedste Karle bemandede Skib, begunstiget af Vindene og af „Havets Børn,“ (Bølgerne), samt Havtrol-dene, som ogsaa dreve paa Fartøiet, seilede

- - - för östanvind
 Fram förbi månen, förbi
 Solens glödande ring;

og hvorledes disse Himmellys efterhaanden bleve smaa som Nordstjernen, hvilken tilsidst, da Jætternes Strand naaedes efter et Aars Seilads, syntes at være større

¹ De med Vidier ombundne Stene, der befæstes med Snore til Enden af Fiskegarnet, at det ei skal føres bort af Bølgerne,

end Solen. Ved Ankomsten derhen mødtes han af Jættens eneste ugifte Datter, som ved Ildblus var sysselsat med at vaske Klæder og med at forøge sin Yndighed, og som, da hun ser ham, tiltaler ham og spørger:

Hvadan kommer du, hvem
Söker du? (Söker du) dödens
Bordduk? ¹ O sol-son!
Läsk-dryck åt min fader,
Mig sjelf en smak-bit,
Mina bröder en lock-mat,
Mina svågrar et kok-kött!

Til Svar synger Solens Søn:

Sarakka mig skop ur min faders
Spänstiga senor; krafter i famnen
Med modersmjölken jag sög.
Ett möderne-fäderne-arf.
Uksakka blandade mjölken,
Gjöt vett i mit hufvud. —
— Jag söker hejd i stormen,
Ett vreden tämjande vett,
I lycka, lif och död en vän,
I motgång goda råd,
I medgång en tygel,
För hjertats sorger ersättning,
I nöd och ångest en tröst,
Af byte och fångst en smutterska,
Om andra verlden en aning,
Af oss bägge en ättling!

Denne Forklaring behager Pigen og bringer hendes Blod i hurtigt Omløb. Hun er nær ved at tabe sin Fatning, men giver sit Ja med disse Ord:

Sammanblandom vårt blod,
Våra hjertan förenom

¹ D. c. Døden. Dit Blod blev da som en Læskedrik for min Fader o. s. v.

I nöd och lust, O Son
Af min oskyldiga moder!¹

Derpaa vender hun sig til sin Fader, idet hun derhos ogsaa tilføier en Bøn til sin afdøde Moder:

Dig, bäste fader, förtror jag
Min suck och min längtan.
Med kärlekens tår jag beder
Min moder i grafven
Mellan sand och näfver².

Men, da Faderens Samtykke ei kunde erholdes, medmindre Frieren viste nøiagtig Prøve paa sin Styrke, opmuntrer Gubben ham til et Slags Tvekamp:

Kom hit, du frejdade sol-son,
Med din seniga fingerkrok!
Töjom på våra händer,
Ryekom på våra fingrar;
(Låtom oss pröfva),
Hvems knogar (äro) segare
Hvilkens näfvar käckare!

Pigen, der forudser, at Ynglingen vil komme tilkort, holder et Jernanker frem, hvis Klør skulle gjælde for Solsønnens Fingre. Gubben var nemlig blind. Da denne har prøvet deres Styrke og fundet dem over al Formodning stærke, udbryder han:

Jo, minsänn äro de hårda
Sol-sidans fingersenor,
Sol-sonens klo-näfvar!

Pigen raader nu Ynglingen, hvad han skal byde Gubben:

¹ D. e. hendes vordende Svigermoder.

² Lapperne begravedes undertiden i en Sandbanke; ovenpaa lagdes Næver, (Rirkebark), og derpaa Sten, især en stor, flad Stenblok, om en saadan fandtes.

Som fästning (du gifve)
 En tran-tunna till mjöd,
 En tjär-tunna till syre,
 En helklöfvad¹ som tilltugg.

Af den kraftige Drik, Fedmen fra Land og Vand, bliver Jætten beruset, griber atter i Ankeret og arbejder, saa Sveden hagler ned af ham. Tilsidst, bevæget herved, skjænker han dem sit Bifald og trolover dem:

- - synberöfvade jätten
 Leder och ställer dem på
 Hvalfiskens, hafskungens, hud;
 Uppristar begges lillfinger,
 Blandar blodet tillsamman,
 (Lägger) hand i hand,
 Bröst intill bröst,
 Knyter kyssarne samman,
 Undanrödjer fördömda
 Svartsjukans knutar,
 Skiljer händerna, löser
 (Trolofningens) knutar².

Derefter følger Bryllupsmaaltidet, hvorpaa Jætten giver sin Datter Medgift:

Gyllne klippor vid stranden
 Han lät bryta och bära,
 Silfverhällar ro om bord,
 — Lurfhåriga dottrens,
 Kruslockiga möns lott —
 På hampsegelvingade båten.

Og spørger stolt sin Svigersøn:

Lastar din farkost värre?
 Bär resande simmaren mera?

¹ D. e. en Hest. ² Ved Trolovelsen knyttedes to Knuder, som siden løstes, til Tegn paa, at ægteskabeligt Samliv nu var tilladt.

Bruden lod ogsaa bringe ombord tre Kister med en Hob Sager, der opregnes, deriblandt flere Tretal af mystiske Knuder m. m. Medens Alt dette tildrog sig hos Jætten, vare hans Sønner fraværende paa Hvalrosjagt og Hvalfangst, men kom tilbage, da de Forlovede vel havde forladt Kysten. De savne da sin Søster, „Husets Pryd,“ og spørge Faderen:

Hvems svet smakte väl,
 Hvem vädrade oset af barmen,
 Åt hvem räckte du handen,
 Hvem hade karla-styrka,
 Lekte manliga bragder,
 Hvem roar unga flickan? m. m.

og faa til Svar:

Solsonen, unge seglaren.

Strax satte de Baaden ud paa Jagt efter de Bortseilede. En til det Yderste gaaende Kappelstrid fandt nu Sted mellem de Jagende og de Flygtende. Jættebrødrene, der ere stærke Rørskarle, nærme sig omsider Fartøiet:

Redan höras årornas slag,
 Nalkes roddtullarnes gnissel,
 Tal, mummel, vågornas dân.

Da løser Bruden den første hemmelige Knude, og strax

Blåser vinden i seglen,
 Drifver skeppet med fart,
 Lyfter vågorna högt;
 Blifva så jättarne efter.

Men opflammede af Vreden, gribe de end stærkere fat paa Aarene og fortsætte Jagten under høie Raab,

Formaninger og Trudsler og nærme sig atter Fartøiet
 Bruden spørger Brudgommen, om Skibet taaler stær-
 kere Vind. Da han forsikrer, at Mast og Taug ere
 stærke, løser hun den anden Knude:

Börjar då vestanvind blåsa,
 Lyfta upp hafvets döttrar,
 Spänna seglen hårdt. —
 Bröderna lemnas ur sigte.
 Blodet kokar, hämnden törstar,
 Yttersta krafter anlitas,
 Blodsvetten aftorkas;
 Händerna stelna, ryggarne krökas.
 Fingrarne hårdna, gro fast
 Som klor, intryckta i åran.
 Hjertat glöder, båten simmar,
 Hafvets svallvågor klyfvas. —
 De börja åter upphinna.

Atter spørger Bruden, om Skibet kan udholde endnu
 mere, og løser den tredie Knude, hvoraf Følgen bliver
 et græsseligt Uveir, med Regnskyl fra Nordost:

Uppväckte storm böjde masten
 Skakade flägtande seglen.
 (Skeppet) skuttade, krängde på sidan.
 Sjelf drog hon sig undan,
 Lade sig nederst vid kölen
 Och slutna ögonen gömde.

De Unge undkomme nu lykkeligen. Brødrene klat-
 trede ved Solopgang op paa et Bjerg for at speide efter
 Søsterens Kurs. Der forvandlede de af Sollyset, og

Förstenade bildstoder,
 Vid Lofoten, ses de ännu;
 Koppar-båten blef klippta.
 — På en björnhud, på skinnnet
 Af en två-årig renko,
 Vigde man bruden

Till människostorlek närmad.
Ur hennes kista yxan
Dörrarne vidgade,
Förstorade rummen;
Kalla-söner hon födde.

Ätten gick ut i Sverige
Med skjutne ogifte sonen.
En gren åt den Ryska sidan,
En annan åt-söder sig spridde
Bakom Danskar och Jutar¹.

---

¹ Kun Torneälapperne kjende de fem sidste Strofer.

Ordregister til Mythologien.

	Side.		Side.
Aga, agg	70.	Bohe-navle	84.
Aggja, Agjek	67.	Buoida	41.
Aglerutit	11.	Buolda aggja	155.
Ahti, Ahto	101.	— boadnje	155.
Ailekes olmai	31. 39. 75.	— cuobo	155.
Ajeke davgge	60.	Bæivve 31. 32. 36. 39. 77. 81.	
Ajut	78.	— barnek	2. 83. 169.
Akiktok	115.	— laf̄ce	84. 87.
Angakok	8. 13.	Bæivaš	77. 80. 81.
— Sprog	14.	Bærgalak	108.
— poglit	11. 12.	Davgak	84.
Angusorsapok	14.	Diermes	37. 68. 76.
Angmayok	13.	Donto	108.
Anningait	78.	Duoresdak	77.
Apparaš	105.	Eatoš ædne	32.
Aran	34. 91.	Erdlaveersissok	103.
Arnagnaksak	10.	Eloersortok	103.
Arpa	22.	Finskud	109.
Āce-gadse	67.	Freya	45. 46.
Ācekaš	69.	Frigg	45.
Baha Engel	88. 103.	Fudno, Fuodno	88. 108.
Bahast dakke Noaide	7.	Fuonos aibmo	125.
Bajan davgge	69.	Galgge Noaide	7.
Barabintzer	17.	Gandfin	42.
Barbmo	96.	Gandflue	33. 42. 109.
— akka	64. 95. 96.	Gandstav	111.
Basse, Basek 134, 135. 137.		Gandæske	110.
Basse manno	145.	Gaskavakko	77.
Basse vuoigna	39.	Gaupe	42.
Biegga gales	31. 32. 74.	Girde Noaide	7.
Berjadak	77.	Gisen olmai	100.
Biri	31.	Gerro mubben aibmo	125.
Birru	118.	Gieddegæš-galggo	93.
Bircuk	165.	Goarmes guolle	33.
Boaššo	26. 34. 163.	Godde	44.

II

	Side.		Side.
Gobdas	19. 20.	Jabmikuči balges	28. 31.
Guarms	41.	Jen	60.
Guli Ibmel	25. 100.	Jibmel	60.
Gumpe	40.	Jilibeambaertje	62. 78.
Guofča	41. 155.	Joige	5.
Guolle	41.	Jormungad	45. 47.
Guorga	96.	Jonsie	100.
Guossa	40.	Jubtse	81.
Guttavuorok	2. 7.	Juma	60.
Gæsse olmai	100.	Jumala	60.
Halde	53. 102.	Juks akka 31. 32. 35. 40.	
Haltia	53. 102.	43. 87. 93.	
Harchio	101.	Junker	98. 150.
Heiner	45.	— soabbe	37.
Hel	45.	Juovla bæive Herrak	37.
Helvet-dolla	37.	Kalevala	47. 50. 101.
— tarvegævdne	37.	Kareler	88.
— havde	37.	Kaumatib tunga	15.
Hiongnu	62. 78.	Kekri, Køyri	143.
Hcragales 31. 32. 34. 39. 43.		Keuvot	4.
44. 65. 66. 69. 70. 73. 130.		Keuvolis	4.
138. 148.		Kielde muor	142.
Horan orias	65.	Kiøse almai	100.
Horesgudsk	65.	Kipu-tyttø	124.
Ibmel	60.	Kobdas , ...	15. 19.
— bardne	39. 44.	Kovre, Kevre	143.
— ačče	39. 44.	Kongusutarrisat	104.
— ailes vuoigna 39. 44.		Kudai	62.
Ided naste	84.	Kuu	80.
Ignersuit	104.	Lavardak	77.
Ikota	4.	Lavček	75. 81.
Ilmarinen	2. 49. 50.	Loaiddo	34.
Ilmaris	37. 38.	Lodde-bitta	119.
Ingirksoit	15.	Louhi	47.
Inorutsit	104.	Loviatar	124.
Inua	54. 103.	Luovve	141.
Jabmeker	25. 130. 152.	Læib-olmai	31. 32. 98.
Jabmi-aibmo	7. 31. 33. 36.	Maan emo.	93.
45. 69. 84. 120. 123. 125.		— euko	93.
Jabmi akko	107.	— emäntä	93.

III

	Side.		Side.
Mader akka	31. 32. 34. 39.	Radien ačče	32. 35. 39. 44.
86. 89.		55. 56. 57. 59. 73. 89. 150.	
Mader ačče	. . 34. 80. 86.	Radien akka	. 32. 35. 56.
Majeg	. . . . . 40.	— bardne	32. 35. 57.
Malina	. . . . . 78.	— kiedde	39. 56. 57. 87.
Manala	. . . . . 123. 131.	150.	
Mangersoak	. . . . . 15.	— nieida	. . . . . 58.
Manna nastē	. . . . . 85.	— noaide	. . . 32. 73.
Manne olbmuk	. . . . . 37.	Ran	. . . . . 58.
Manno	. . . . . 37. 78.	Rana Nieida	. . . . . 58.
Maņebarga	. . . . . 77.	Ristbalges	31. 34. 35. 42. 44.
Mielikki	. . . . . 97.	Rota aibmo	33. 44. 125. 127.
Mariæ Syster	. . . . . 37.	Rotaheim	. . . . . 107.
— Ibmel ædne	. . . 37.	Runebom	15. 18. 20. 25. 27.
Mubben aibmo	. . . 28. 29.	31. 41. 47.	
— olbmak	. . . . . 41.	Rutu, Rota	31. 33. 35. 40.
Muodda aggja	. . . . . 155.	106. 108. 125. 153.	
Mærro-oaivve	. . . . . 129.	Ruona Nieida	. . . . . 58.
Namma-guolle	. . . . . 120.	Saivvo	5. 41. 112. 115. 117.
Naste	. . . . . 77.	121. 126. 149.	
Negovia	. . . . . 15.	— aibmo	. . . . . 113.
Nieida gæreg	. . . . . 84.	— ga33e	5. 118. 120.
Niviarsiak	. . . . . 15.	— guolle	2. 9. 117. 119.
Noaide 1. 5. 7. 8. 24. 28.		121. 129.	
31. 46. 69. 85. 110. 111.		— lodde	. . 2. 7. 118.
128. 129. 145.		— nieidak	. . . . . 113.
Noaide dirri	. . . . . 40.	— olbmak	. . . . . 113.
— ga33e	. . . . . 5. 6. 8.	— sarvak	36. 118. 122.
Noita	. . . . . 1.	— čacce	. . . . . 117.
Nukakpiak	. . . . . 15.	Sakku	. . . . . 164.
Nætte	. . . . . 41.	Sampo	. . . 47. 49. 51. 52.
Oarre	. . . . . 41.	Sarakka	31. 32. 36. 40. 43.
Orrē Træsk	. . . . . 45.	89. 91. 92. 151.	
Passe vaiše	. . . . . 155.	Sarvva	. . . . . 84.
Pegantschj	. . . . . 17.	— værro	. . . . . 70.
Pirksoma	. . . . . 63.	Schaman	. . . . . 1. 7.
Pjanser	. . . . . 15.	Serrat	. . . . . 111.
Poga	. . . . . 15.	Seite, Sieide	. . . . . 137.
Pohjola	. . . . . 47. 52.	Siektut	. . . . . 80.
Pääv	. . . . . 80.	Silla	. . . . . 63.

IV

	Side.		Side.
Sillagiksarpok	14.	Tuonen akka	106. 123.
Sillagiksorkok	104.	— ukko	106. 123.
Sillam inua	63.	— poika	124.
Simalango	136.	Tuonetar	124.
Skipak	84.	Tuonielv	7.
Sodnabæive	77.	Turat-uros	65.
Sola neida	83.	Tympanon	51.
Sulitjelma	168.	Tyre	111.
Suolo-čielge	168.	Ukko	70. 71.
Starbo	69.	Uks-akka . 40. 87. 92.	93.
Stouk olmai	32.	Underverdenens Kvinde	10.
Storjunker	99.	Uske	34.
Sturik	28. 31.	Varalda Biri	31.
Sælge-ædne	32. 37.	— Noaide	31. 73.
Tadebsier	17.	— olmai	31. 73.
Tadibe	7.	Vellamo	102.
Takan	99.	Vuokko	110. 118.
Tambûr, Tambuk	51.	Vuolle-aibmo	33.
Tapio	97.	Vuollenere Noaide . 29.	31.
Tapiola	97.	Vuorbe	22.
Tapion kansa	98.	Vuornes lodde	33.
Tara	65. 70.	Vuosarga	77.
Tarratorpok	14.	Væiko	23. 25.
Tarræjyok	14.	Vämemöinen . 1. 2. 7.	132.
Tarsoak	15.	Væros lodde	110.
Tarup tunga	15.	Værrö-muor	142.
Tengri	62. 63.	Šarak	130.
Tiermes	65.	Čappis aibmo	125.
Thor	45. 66.	Čacce olbmak	99.
Tornak	8. 9. 10.	Čoarvve-garde	141.
Tora	66.	— Radien	56.
Tornarsuk	8. 66. 124.	— vær'er	33.
Tschenju	78.	— ædne	56.
Tschuder	88.	Æked-naste	84.
Tulipak	111.	Ækkedes guovso . 25.	38.
Tukiu	62.	Äpärä	105.
Tuoni	123. 131.		

Fjeldlapper fra Karasjok.

John Joks
Aslak Siro. Hans Githe.

Lars Ante.
Sam Magga.

Gunnil Magga. John Magga.
Sam Sam Magga.

Lars Joks.
Per Joks.
Nils Orbes

Nils Joks.